

Speciale

Forside til specialet

Afleveringsfrist (<i>sæt x</i>)	Januar: [2019] X	Juni: [Årstal]	Andet: [Dato]
Vejleder: Klaus Petersen		Institut:	Historie

Titel, dansk: Danske toppolitikere og den almene befolknings velvære og helbred i perioden 1848-1972	
Titel, engelsk: The wellbeing and health of danish top politicians and the general population between 1848-1972	
Min./max. antal typeenheder: 144.000 – 192.000 (60 – 80 normalsider) (1 normalside = 2400 typeenheder)	Din besvarelses antal typeenheder¹: 155.230 typeenheder
Du skal være opmærksom på, såfremt din besvarelse ikke lever op til det angivne (min./max) antal typeenheder (normalsider) vil din opgave blive afvist, og du har brugt et forsøg.	

Tro og love-erklæring		
<p>Det erklæres herved på tro og love, at undertegnede egenhændigt og selvstændigt har udformet denne eksamensopgave. Alle citater i teksten er markeret som sådanne, og eksamensopgaven, eller væsentlige dele af den, har ikke tidligere været fremlagt i anden bedømmelsessammenhæng.</p> <p>Læs mere her: http://www.sdu.dk/Information_til/Studerende_ved_SDU/Eksamen.aspx</p>		
Afleveret af:		
Fornavn: Frederik Sohne	Efternavn: Hansen	Fødselsdato: 23-07-1994

¹ Tælles fra første tegn i indledningen til sidste tegn i konklusionen, inkl. fodnoter. Tabeller tælles med deres antal typeenheder. Følgende tælles *ikke* med: resumé, indholdsfortegnelse, litteraturliste og bilag. Se i øvrigt eksamensbestemmelserne for disciplinen i studieordningen.

Frederik Sohne Hansen

02-01-2019

Abstract:

Top Politicians in Denmark has always been a subject of interest ever since the question about a constitution for Denmark was put into motion in 1848. Since then a lot of top politicians have taken office and resigned, sometimes out of necessity, but other times due to untimely death. This thesis will investigate the health and wellbeing of Top politicians in Denmark and compare them to the general population. The scope of this research task will start from 1848 and go on until 1972, during this period all the top politicians who has taken office have since passed on to the afterlife, hence it is possible to investigate and compare the lives of these important historic figures with the general population. The definition of a top politician in this research paper comes down to five highly ranked positions of minister within the government, these are prime minister, foreign minister, minister of finance, minister of justice and minister of the interior, meaning there can only be five people at any given time, all in all the total number in this period amounts to 145 subjects to investigate. Hence this is partly a social history and partly a comparative health history field of study. The conduct of this task will be undertaken at first, by looking at life expectancy of the top politicians and comparing these findings with the general population of Denmark. Second, by looking at the job of the top politicians in terms of workload and the pressure experienced in that field of work, again these findings will be compared with the general population. Third, by looking at the different causes of death for top politicians and comparing these to the general population. The results of this study are firstly, top politicians in terms of life expectancy is very high and stable compared to the general population, which start out with much lower life expectancy, but experiences a huge growth in this period, getting the life expectancy up to a comparable level of the top politicians by the end of the period. Secondly, the job of top politicians is difficult because of all the different tasks, exposure and responsibilities tied to the role as a top politician. But it is difficult in a meaningful way to compare the workload and the effects on health to the general population that experienced very different kinds of difficulties, many of which was far more threatening to the health and wellbeing. Thirdly, the causes of death of the top politicians are different from the general population, especially at the start of the period. Top politicians throughout the period dies from degenerative and man-made diseases, where the general population on the other hand at the start of the period dies from epidemics and infectious diseases but following the epidemiologic transition shift from these causes of death to the same as the top politicians have had all along.

Indhold

Anslag:	4
Forskningsdiskussion:	5
Analyseramme:	7
Teori:	8
Metode:	10
Afgræsning af periode:	13
Begrebsafklaring:	14
Kildediskussion:	14
Sundhedsudviklingen i almenhed:	16
Dansk Politik fra 1848-1972:	18
Undersøgelsens opbygning:	20
Toppolitikere og Befolknings middellevealder	20
Jobbet som toppolitiker	35
Dødsårsager for toppolitikere og den almene befolkning	46
Konklusion:	65
Litteratur- og kildeliste:	67
Bilag:	72

Forsiden af denne undersøgelse viser "Venstres I. C. Christensen og "Døden"." På et Politisk satirekort. Denne satiretegning passer meget godt med undersøgelsen indhold, da undersøgelsen både handler om Toppolitikere, så som J.C. Christensen, men også omkring helbred og velvære, som døden på billedet er med til at symbolisere i denne sammenhæng.³

Anslag:

Om man sidder med magten i én dag som Carl Scheel-Plessen eller i 8661 dage næsten 24 år som J.B.S. Estrup, så vil historien altid huske Danmarks mest magtfulde mænd som har besat de højeste politiske embeder i landet.⁴ Med magt kommer der også ansvar, og ifølge mange politikere er det også et ret krævende job at sidde som minister. I 2016 spurgte *Jyllands-Posten* to tidligere ministre hvad de største forskelle var på at være menigt folketingsmedlem og minister, hvortil de blandt andet svarer: "Der er kæmpe forskel i både arbejdsmængde og arbejdspress." ⁵ og " Der er en masse spotlight på ministeren, og det er meget sundt at prøve, men også sundt, at det ikke altid er sådan." ⁶ Læser man i Helge Hjortdals bog med titlen *tre røde konger*, kan man læse om tre statsministre der på hver deres måde under eller efter Hjortdals tid som statsministersekretær blev udfordret på deres velvære og helbred mens de sad på toppen af dansk politik. En ministers arbejde og ansvar har gennem tiden skiftet i takt med at landet har ændret sig. Denne undersøgelse vil se på hvad man kan sige om disse højtstående politikeres velvære og helbred fra grundlovens indførelse i 1848 indtil 1972, da alle politikere i denne periode har gennemført et helt livsforløb og man derfor har muligheden ud fra dette at analysere flest mulige aspekter af politikernes livsforløb. Måden at forstå livsforløb på er hvorvidt en politiker er død i nutiden og man dermed kan se tilbage på hvad der er hændt i deres liv fra fødsel til død. Det der i denne undersøgelse bliver meget interessant, er at finde ud af om disse højtstående politikere igennem deres livsforløb adskiller sig væsentligt fra den almene befolkning, men også hvordan de i givet fald så gør det. Problemformuleringen for denne undersøgelse vil derfor lyde:

Hvordan så danske toppolitikeres velvære og helbred ud i perioden 1848-1972 og adskilte den sig fra den almene befolkning?

---

³ Det er ikke lykket at komme nærmere til hvem ophavsmanden til billedet er, men vurderede alligevel at det var et meget passende billede. <https://www.stamps.dk/en-GB/lot/62895/denmark-venstre-i-c-christensen-og-doeden-politisk-satirekort-u-no-uden>

⁴ Kaare R. Skou, *Dansk Politik A-Å leksikon* s. 465

⁵ *Jyllands-posten*: Tidligere ministre: At være minister er et kæmpe privilegie. <https://jyllands-posten.dk/politik/ECE9186134/tidligere-ministre-at-vaere-minister-er-et-kaempe-privilegie/> Dan Jørgensen

⁶ Ibid. Magnus Heunicke

Måden hvorpå denne problemformulering vil blive besvaret er ud fra problemstillinger i form af underspørgsmål, og disse lyder:

Hvad siger middelalderen om henholdsvis Toppolitikerne og den almene befolknings helbred igennem perioden?

Hvordan har arbejdstid og arbejdspress påvirket Toppolitikernes velvære igennem perioden, og kan dette sammenlignes med den almene befolkning?

Hvilke dødsårsager kan man se toppolitikerne har haft, og hvordan er de sammenlignet med den almene befolkning i perioden?

Forskningsdiskussion:

Der er skrevet meget forskelligt litteratur omkring politikerne og befolkningen i Danmark, og der er rigeligt med litteratur at kaste sig over, dog må man lede langt efter litteratur der på samme måde vil undersøge politikernes helbred og velvære og sammenligne det med befolkningen. Derfor må man se på to emner indenfor litteraturen, den ene er værker der beskæftiger sig med at sammenligne politikere på forskellige parametre, den anden er værker der beskæftiger sig med befolkningens sundhed og velvære i perioden.

Det første værk jeg vil kaste mig over, er *De Danske Folketingsmedlemmer – en parlamentarisk elite og dens rekruttering, cirkulation og transformation 1849-2001*, dette værk er en del af en større projekt der blev besluttet at iværksætte af folketinget i marts 1997. Ulrik Kjær og Mogens Fog er forfatterne og dette værk lægger sig mest op ad den undersøgelse der i denne opgave vil blive foretaget, og sammenligner folketingsmedlemmerne i denne periode på en lang række parametre. Metodisk er fremgangsmåden godt i tråd med hvad der vil blive brugt i denne opgave. Populationen i deres værk er større end den der vil blive undersøgt i denne opgave, men indeholder næsten dem alle sammen. Der bliver også nogle gange sammenlignet med befolkningen, hvilket vil være mere konsekvent og oftere i denne opgave. Dette værk er også ment som en magtudredning af folketinget, hvilket er et andet fokus end det som denne undersøgelse, hvorfor det er naturligt at de parametre der i denne opgave er vigtige, ikke nødvendigvis ville være undersøgt af dette værk. Kjær og Petersen finder frem til at folketinget adskiller sig fra befolkningen på flere centrale punkter, som hvilket uddannelsesnivea de har, om de bor tættere på København, at de oftere har været tidligere offentlige ansat, oftere er mænd og oftere er midaldrende.⁷ Dog trækker de lidt i

---

⁷ Kjær & Pedersen, *De Danske Folketingsmedlemmer – en parlamentarisk elite og dens rekruttering, cirkulation og transformation 1849-2001*. s. 170

land igen, når de sammenligner med andre landes parlamenter, hvor det danske Folketing på disse parametre ligner sin befolkning mere end de andre landes parlamenter typisk gør.⁸ Over tid peger Kjær og Pedersen på at den største transformation i folketinget har været i den variable der hedder køn, da der skulle gå 70 år siden folketinget første gang åbnede sine døre og indtil den første kvinde fik en plads i tinget, over tid har kvinderne fundet deres plads i folketinget og er begyndt at udfylde flere og flere pladser, dog ikke helt op til de 51 % som de i befolkning repræsenterer. I forhold til repræsentationen af den uddannelsesmæssige og erhvervmæssige baggrund er der sket en også meget markant, men på samme tid en mere forklarlig udvikling i Folketinget. Det 19. århundrede blev karakteriseret ved en stor udvikling i repræsentationen for landbruget, som i højere og højere grad tog repræsentationen fra de store jordejere, akademikereliten og det gode borgerskab.⁹ I det 20. århundrede er denne udvikling vendt, ligesom andelen af folk i landbruget med relation til landbrug på samme tid også er skrumpet markant, hvorfor det også giver god mening. I stedet har nye grupper kommet og gået i folketinget, men en vedholdende gruppe er de offentlige ansatte af forskellige art og private administrative ansatte, som i det 20. århundrede erobrede terræn.¹⁰ Alder og Uddannelse har igennem tiden også ændret sig, fra 1849 er antallet af veluddannede gået nedad, indtil midten af det 20. århundrede hvor udviklingen vendte og særligt efter 1972 kom der mange uddannede i folketinget end tidligere. Samme udvikling har man set med alderen for folketinget, der i 1849 var yngre end i 2001, mens at alderen i mellemtiden har udviklet sig til at blive ældre indtil midten af det 20. århundrede hvorfra udviklingen vendte.

Danish Population History skrevet af Hans Christian Johansen, beskæftiger sig med den danske befolknings historie fra 1600-1939. Værket fra 2002 bliver omtalt som det første omfattende værk omkring Danmarks befolknings historie, værket er baseret på makro og mikro-kilder, hvilket kan ses tydeligt i de omfattende figurer, tabeller og analyser, som baserer sig direkte på kildedata. Værket har en fast struktur med periodiseringer, inden for disse er der faste temaer omkring befolkningen, som man let kan sammenligne på tværs af tid. Værket bevæger sig også hen mod at beskrive urbanisering og migration som temaer for befolkningsudviklingen. Den historiske udvikling der bliver beskrevet i dette værk, går ud på at mellem 1840-1890 var der ikke de store fluktuationer udover en koleraepidemi, og bliver kaldt "stilheden før stormen", da der i gennemsnittet var en befolkningstilvækst på ca. 1 % om året, og at det først var i den næste periode fra 1890-1939 at udviklingen demografisk set begyndte at udvikle sig på flere parametre.¹¹ I

---

⁸ Ibid. s. 171

⁹ Ibid. s. 172-173

¹⁰ Ibid. s. 173

¹¹ Hans Christian Johansen, *Danish Population History*. s. 170

denne periode fra 1890-1949 rammer dødsraten og fødselsraten historiske lavpunkter, hvilket først efter 1940 fik den konsekvens at befolkningen blev meget ældre end den havde været historisk. Derudover blev årgangene mindre efter babyboomet i 1940'erne, hvilket har vendt kurven for reproduktionen som en drivende faktor for den positive befolkningsudvikling i Danmark.¹² Denne periode bliver kaldet det sidste brud med det gamle regime, da befolkningsudviklingen har været meget forudsigelig, og befolkningsfremskrivningen bliver mulig at lave langt ude i fremtiden af den årsag. Omvendt var tiden før midten af 1800-tallet meget uforudsigeligt til sammenligning. Årsagerne til denne udvikling bliver beskrevet i dette værk og vil i denne undersøgelse også blive gennemgået for at kunne bekræfte disse tendenser og kunne sammenligne dem med toppolitikere, for at se hvordan de er blevet påvirket af forskellige tider og de udfordringer den almene befolkning har skullet kæmpe med.

Døden i barndommen er en afhandling skrevet af Anne Løkke og beskriver spædbørnedødelighed og moderniseringsprocesser i Danmark i tiden 1800-1920. Hendes undersøgelse har haft det hovedformål at "*bidrage til forståelsen af mortalitetstransitionen i Danmark gennem en undersøgelse af spædbørnsdødeligheden.*"¹³ Værket er blevet valgt for at belyse spædbørnsdødeligheden igennem perioden og dens udvikling, hvor det havde den største indvirkning på middelalderen i Danmark. Hertil kommer også den omkringliggende kamp mod spædbørnsdødeligheden som også bliver undersøgt i værket. Værket peger også på at der skulle være både regionale forskelle, men også forskelle på de forskellige sociale klasser i forhold til spædbørnedødelighed.

Analyseramme:

For at analysere hvorledes Toppolitikere og den generelle befolknings helbred og velvære var igennem tidslinjen for denne undersøgelse, er der blevet valgt tre indsatsområder som skal være med til at belyse dette. Det første er middelalder, her vil der blive set på den mere generelle helbredstilstand både for Toppolitikere og for den generelle befolkning. Det andet er på jobbet som Toppolitiker, hvordan det adskilte sig fra andre erhverv, og hvilke forventninger der var til en minister. Det tredje er dødsårsager, som er en mere direkte måde at anskue toppolitikernes sundhed, her vil der også blive sammenlignet med den generelle befolkning, for at kunne se på hvorledes disse to grupper har ligheder og forskelligheder.

Tilgangen til middelalder vil blive todelt, den første del vil fokusere på den generelle befolkning og dens middelalder, se på hvilke faktorer der spillede en rolle for folkesundheden i Danmark igennem tiden.

---

¹² Ibid. s. 222

¹³ Anne Løkke, *Døden i barndommen*. s. 21

Den anden del vil konstruere en middellevealder for Toppolitikerne og sammenligne den med den generelle befolkning.

Tilgangen til jobbet som Toppolitiker vil se på hvordan arbejdet som Toppolitiker kunne se ud, både i form af arbejdstimer, men også arbejdets pres, i den forbindelse vil der også blive set på rollen som toppolitiker i ministeriet og hvilke forventninger embedsværket har til en toppolitiker.

Tilgangen til dødsårsager vil på den ene side se på hvad den generelle befolkning døde af og hvorfor, på den anden side se nærmere på toppolitikere og forsøge at finde frem til hvad de døde af og hvorfor.

Denne undersøgelse vil blive anskuet fra den allerede skrevne litteratur fra særligt det social- og sundhedshistoriske område, for at få indblik i hvordan tilstanden var, denne tilgang er særligt nyttig for at undersøge den generelle befolkning, da det er dem som gruppe der er skrevet mest om.

For at kunne anskue toppolitikernes helbred og velvære vil der i stedet blive taget udgangspunkt i biografier da disse kan hjælpe med at tegne et billede af toppolitikernes tilstand. Der er blevet skrevet meget om toppolitikere generelt set, dog finder man ikke et dybdegående dansk værk omkring de danske toppolitikere hvad helbred og velvære angår. Derfor vil der også i denne analyse blive inkluderet noget internationalt forskning omkring elites helbred og velvære for mest af alt at kunne sammenligne grundlaget i deres undersøgelser med denne.

Teori:

Hvilken Teori er der omkring den politiske elite i Danmark?

I værket "Den Danske Elite" bliver der set nærmere på den danske elite og kommer også nærmere ind på hvad der forstås ved at det at være en del af en elite. Underspørgsmålet om "hvem er eliten?" Besvarer forfatterne med at eliten består af personer der direkte eller indirekte har de bedste muligheder for at udøve en indflydelse på det indhold af de beslutninger der har indvirkning for det danske samfund.¹⁴ Her må man sige at Toppolitikere står meget stærkt i forhold til at kunne have en indflydelse, da det er dem der er den udøvende magt, hvis man anskuer det danske demokrati ud fra Montesquieus idé om magtens tredeling, her er det også interessant at Toppolitikerne også er en del af den lovgivende magt, da de som

---

¹⁴ Christiansen, Møller og Togeby. Den Danske Elite s. 12

regel også sidder i folketinget, som står med denne magt. Dette bliver også senere bekræftet af definitionen på eliten også er dem der besidder positioner i toppen af samfundets centrale organisationer og institutioner, hvilket en Toppolitiker per definition gør.¹⁵ Magtressourcer bliver også nævnt, listen inkluderer materielle, organisatoriske, tvangsmæssige, politiske og symbolske.¹⁶ De organisatoriske og politiske ressourcer er netop de centrale for Toppolitikerne i et demokrati. Værket argumenterer for at man i et demokratisk samfund må stille et antal krav til hvordan elitens sammensætning, rekruttering og indbyrdes relationer finder sted. Hertil nævner de tre punkter som sikre dette.

- 1) At, der skal eksistere flere autonome eliter
- 2) At, rekruttering til eliten skal være åben; forstået på den måde at bestemte grupper ikke på nogen systematisk måde holdes ude fra eliten.
- 3) At, eliten skal i rimeligt omfang afspejle befolkningssammensætningen.¹⁷

I forhold til grunden til at der skal eksistere flere autonome eliter skaber dette et grundlag for at der på den ene side er konkurrence iblandt eliterne, men også at der på den anden side er kontrol med eliterne. Dette hænger også sammen med at beslutningsprocesserne som i demokratier traditionelt er holdt i skak af magtens tredeling.¹⁸ I den danske kontekst til dette, må man sige at ud fra de gamle partiers sammensætning kan man med rimelighed sige at disse tre punkter bliver fulgt i Danmark nogenlunde efter omkring 1. verdenskrig, da de største befolkningsgrupper set ud fra erhverv blev repræsenteret af de 4 forskellige politiske partier.

Senere i værket bliver der dog anerkendt at der findes en dobbelt opfattelse af hvordan man helst ser at politikere tager sig ud, på den ene side skal de helst ligne almindelige mennesker, da de helst skal kunne repræsentere deres holdninger og synspunkter. Derudover skal de ikke få for meget i løn, eller have en alt for lang uddannelse. Alt dette for netop at de politikere der bliver valgt, kan være så repræsentative som muligt. På den anden side skal politikerne være dygtige, kompetente, fremsynede, arbejdsomme, pålidelige, og tillidsvækkende.¹⁹ Senere i denne undersøgelse vil der også blive set på særligt kravet til Toppolitikerne og det pres dette skaber for vedkommende. Her kan der godt opstå en konflikt da man helst så de bedste mænd og kvinder i folket som repræsentanter i folketinget, men det er sjældent så mange af disse der ligner almindelige folk som de er flest. Et vedvarende krav der længe har været formuleret, har været at der i folketinget skulle være halvdelen af pladserne besat af kvinder for netop at afspejle

---

¹⁵ Ibid. s. 22

¹⁶ Ibid. s. 13

¹⁷ Ibid. s. 15

¹⁸ Ibid. s. 15

¹⁹ Ibid. s. 34

befolkningen bedre. Som det også bliver tydeligt i undersøgelsen, er langt de fleste toppolitikere mænd og der er således kun én kvinde som når at besidde sådan en post igennem den tidslinje undersøgelsen beskæftiger sig med. Hvorfor man kunne argumentere for at Toppolitikere ikke kan siges at leve op til de krav man ellers stiller til eliten i et demokratisk samfund, når man ser på dem isoleret som gruppe. Som modargument kunne man spørge; hvorvidt resten af eliten igennem tidslinjen kunne siges på samme facon at leve op til kravene til en elite i et demokratisk samfund? Værket beskriver også rekrutteringsmønstrene i Danmark fra 1849 og 120 år frem, og beskriver det ved at være en proces at få rekrutteret medlemmer fra forskellige sociale klasser og med forskellige uddannelsesmæssige baggrunde.²⁰

Metode:

For at besvare denne problemstilling vil der i denne opgave blive benyttet den komparative metode baseret på sammenligninger og analyser af ligheder og forskelle mellem hvorledes toppolitikerne stod i forhold til befolkning hvad angår velvære og helbred. metoden anvendes som grundlag for undersøgelsen og vil danne ramme om den diskussion der senere vil afstedkomme af analysen.²¹

Her er det vigtigt at få defineret hvilke parametre de to grupper vil blive målt på og hvorledes dette vil blive gjort i undersøgelsen. Undersøgelsen vil tage en socialhistorisk tilgang ved at se på modsætningsforholdet mellem det at være Toppolitiker som en form for elite vis-a-vis den almene befolkning. Socialhistorie vil i denne forbindelse forstås som et forsøg på at bedrive en historieforskning der skriver det store befolkningsflertals historie hvor synspunktet i højere grad er nedefra i stedet for oppefra. Dette vil kunne gøre det muligt at sammenligne denne brede befolkning med den absolutte top, nemlig de højtstående politikere.²²

Anskuelsen af hvad helbred er kan være meget bredt, så derfor må det første spørgsmål man kan stille sig selv når man vil forsøge at finde ud af hvordan det stod til med helbredet, er hvor sunde var folk? Dette kan igen være et meget bredt spørgsmål. Skal man i sin undersøgelse inkludere hver eneste gang en toppolitiker havde mindre sygdomme som f.eks. influenza, eller var ved doktoren? Ville dette give et

---

²⁰ Ibid. s. 36

²¹ Thomas P. Boje: komparativ metode i *Den Store Danske*, Gyldendal.
<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=108622>

²² Tønnes Bekker-Nielsen. *Gads Historieleksikon*. Gad, 2016. s. 557

retvisende billede af helbredet? Ligeledes kan det være en udfordring at skulle sammenligne med den generelle befolkning, da det kan være svært at få de samme oplysninger ud af den almene befolkning, da det ikke altid er at de siger hvornår de har influenza eller doktoren har noteret hver gang de har været på besøg derhenne.

I værket *Socialhistorie* bliver sundhedsforhold som begreb udledt af den definition som WHO benyttede i 1970'erne, hvor værket er fra, som var: "*en tilstand karakteriseret ved fuldstændig legemligt, psykisk og socialt velbefindende og ikke blot som fravær af sygdom og svagelighed*"²³. I denne undersøgelse vil der især være fokus på sygdomme, dødelighed og psykisk velbefindende, som afledt af især stress som lidelse. Velbefindende som definition er teoretisk meget klart, men værket peget selv på de målingsproblemer der kan forekomme ved at skulle finde en praktisk måde at skulle operationalisere det på. En kommentar fra værket viser sig også sandt i dette tilfælde, at fremkomsten af usundhed, snarer end sundhed findes registreret.²⁴ Derfor må det også synes logisk for denne undersøgelse også at fokusere indsatsen på at finde og beskrive usundheden.

Derfor har valget i denne undersøgelse faldet på middelalderen, da den på den ene side er sigende for den generelle befolkning som helhed, og da den er relativ nem at reproducere når man skal ud og forsøge at gøre det samme med Toppolitikere. Dog må man have for øje at dette selvfølgelig ikke kan stå alene, og det er derfor biografier og andre værker omkring toppolitikere og værker omkring den almene befolkning vil blive benyttet for at et mere nuanceret billede af hvordan det stod til med helbredet generelt for disse to grupper. Løbende vil der blive introduceret kilder til eksemplificere hvordan sundheden så ud i de forskellige perioder i tidslinjen. For Toppolitikernes vedkommende vil Dansk Biografisk Leksikon primært blive brugt til at finde ud af fødsels- og dødsdag for de forskellige toppolitikere, for den almene befolkning er der allerede blevet lavet andre undersøgelser af middelalderen der kan sammenlignes med.

Ligeledes kan man sige det samme omkring velvære, da dette også kan forstås bredt. Her er det blevet valgt at se på to faktorer for at kunne sige noget om velvære i undersøgelsen, disse er arbejdstid og arbejdspress. Afledt herfra vil der også blive lavet en vurdering omkring stress for toppolitikere, som undersøgelsen kan have i mente for helbredet af toppolitikerne også. Arbejdstid og arbejdspress er de to karakteristika der vil blive anvendt til at sammenligne med forskellige befolkningsgrupper i Danmark for at kunne sige noget om forskelle ligheder mellem den almene befolkning og toppolitikerne.

---

²³ Gunnar Viby Mogensen et al. *Socialhistorie*. s. 117 l. 2-4

²⁴ *Ibid.* s. 118

Til sidst vil dødsårsagerne blive belyst nærmere for den almene befolkning og toppolitikere for at kunne sammenligne hvad disse døde af henholdsvis og lige så vigtigt hvorfor de døde af det de døde af. Her vil der blive benyttet avisartikler og biografier for toppolitikernes vedkommende. Forskningen for den almene befolkning vil igen blive brugt til at sammenligne disse resultater med, da der allerede er blevet forsket i hvilke dødsårsager danskerne havde igennem denne tid. Et fravalg af kilder der ellers kunne være nyttige i denne forbindelse, er dødsattester for toppolitikere, disse kan netop være vanskelige og tidskrævende at finde udenfor København, derfor er disse blevet udeladt for i stedet at fokusere på mere tilgængelige data.

En af de udfordringer der kan fremkomme i denne undersøgelse, er at anskaffe sig pålidelige data omkring toppolitikere der på samme tid kan standardiseres og som på samme tid omhandler de temaer der skal undersøges, her må anerkendelsen ligge i at det er umuligt at få afdækket alle toppolitikere helt tilbundsående da de på den ene side efterlod sig vidt forskellige mængder af personlige informationer, særligt omkring noget så følsomt og personligt som deres helbred. For det andet er det ikke alle toppolitikere som er blevet undersøgt lige flittigt af historikerne, især dimensionen omkring helbred har åbenlyst været spændende for nogle toppolitikere virke og eftermæle, hvor andres omvendt slet ikke på samme vis har skabt den samme interesse og derfor ikke er blevet belyst af historikere. For det tredje har nogle toppolitikere ikke været interessante nok for historikere eller samtiden for den sags skyld, så selv noget så almindeligt som en nekrolog i en avis har været svært at finde for en person der har haft så fremtrædende en stilling i samfundet i nogle tilfælde.

En anden er at kunne lave en definitiv konklusion for toppolitikere som gruppe på en generaliserende facon, der kan både vise sig at være periodiske eller individuelle forskelle der kunne pege i forskellige retninger, her må hensynet til gruppens konklusion komme til at være den der vægter mest, på samme tid med at de afvigere der kunne tænkes at være der bliver nævnt og ikke glemt, da disse også er interessante for undersøgelsen som helhed da de er en del af denne population af individer der vil blive undersøgt.

Afgræsning af periode:

Perioden fra 1848 til 1972 er valgt da alle toppolitikere i denne periode som har sat på en af topposterne i dansk politik, har gennemgået et helt livsforløb, dermed passer de ind i den undersøgelse der i denne opgave vil blive foretaget. Startpunktet i undersøgelsen er den 22. marts 1848 ved grundlovens indførelse under Adam Wilhelm Moltkes første regering, og markerede begyndelsen på tiden hvor kongen ikke havde uindskrænket politisk magt. Perioden fortsætter indtil Jens Otto Krag's tredje regering går af den 5. oktober 1972, grunden hertil er at den følgende regering med Anker Jørgensen i spidsen sidder flere personer tilbage som ikke har levet et helt livsforløb endnu og derved ville falde ud af dele af undersøgelsen. Derfor har det været et logisk valg at stoppe undersøgelsen tidsmæssigt her, derudover ligger det også i dansk politisk sammenhæng et meget passende sted, da Danmark året efter kommer ind i EF og oplever jordskredsvalget, som i den grad vendte op og ned på den politiske situation i Danmark.

I denne undersøgelse er denne periodisering valgt for at kunne sammenligne på tværs af tid, men også med befolkningen i de valgte perioder.

1848-1875	Efter enevælden med forskellige partier
1875-1901	Før parlamentarismen med Højre
1901-1920	Efter systemskiftet med Venstre og Radikale Venstre
1920-1945	Mellemkrigstiden med Venstre og Socialdemokratiet
1945-1972	Efterkrigstiden med Socialdemokratiet

Perioderne har også den fordel at de fordeler sig med omkring 20-25 års mellemrum i nærmest lige lang tid, hvilket gør det muligt at kunne benytte dem til at sammenligne uden at være bange for en bias på grund af en signifikant mindre periode. Perioderne er lavet af hensyn til det politiske klima i perioderne og typen af regeringer der er fundet sted af diverse grunde, der har også været nogle partier der har præget eller været dominerende i forskellige perioder i løbet af tidslinjen.

Begrebsafklaring:

I denne undersøgelse vil toppolitiker blive anskuet lidt anderledes end betegnelsen står i den danske ordbog, her står der at en toppolitiker er en ”*politiker der agerer på det højeste niveau i den givne politiske sammenhæng*”³².

I stedet vil det blive begrænset til 5 positioner indenfor den givne regering, så det kun kan være 5 personer maksimalt ad gangen til alle tider. Disse positioner bliver byttet rundt og udskiftet både ved regeringsskifte, men også indenfor den samme regeringskonstellation, der er også eksempler på regeringer hvor den samme person dækker flere af disse positioner på samme tid.

De 5 positioner der vil blive valgt, er Statsminister, Udenrigsminister, Finansminister, Justitsminister og Indenrigsminister. Dette er poster der generelt er anset både som nogle af de mest magtfulde poster i en regering, men også som nogle af de poster med de tungeste arbejdsbyrder.

Kildediskussion:

Den kilde som hovedsageligt vil blive brugt til den kvantitative del igennem denne undersøgelse, er Dansk Biografisk Leksikon. Dansk Biografisk Leksikon er grundlagt 1887 af C.F. Bricka og videreført 1933-44 af Povl Engelstoft under medvirken af Svend Dahl. Tredje udgave 1979-84 ved redaktør Svend Cedergreen Bech ligger til grund for onlineudgaven, der er udgivet på Den Store Danske³³. Det er onlineudgaven der er blevet brugt som da den gjorde det muligt at operationaliserer det der svarer til ca. 519 normalsider af biografier vedrørende 145 danske toppolitikere, og at det tidsmæssigt ville kræve for meget at indtaste de relevante data, i forhold til overskueligheden ved en online udgave. Som kilde rangerer leksikon generelt højt i forhold til troværdighed, da disse som regel har et klart defineret fagområde, hvortil flere forskellige eksperter der selvom de muligvis ikke har kendt toppolitikerne personligt, stadig har bidraget med deres værdifulde viden til dette. Disse karakteristika gør sig også gældende i dette tilfælde, og man kan derudover sige at det med sin historik der går helt tilbage til 1887 må siges at have stået tidens test og indfundet sig sin rette plads som et værktøj for historikere, som også må anses som rette modtager for denne kilde. I

---

³² <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=toppolitiker> opslag toppolitiker

³³ http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Dansk_Biografisk_Leksikon_-_Veiledning

forhold til hvad leksikonet siger omkring toppolitikere er det meget forskelligt, og det går meget an på hvilken toppolitiker man gerne vil undersøge. Dog kan kilden i forhold til den udnyttelse af kilden der vil finde sted i denne undersøgelse, sagtens bruges, da de standardiserede data som har været hensigten at få ud af kilden, har været til stede. Den skriftlige opbygning i kilden har været konsekvent og pålidelig, da alle de data som har været brugt for til den kvantitative del af undersøgelsen, har været tilgængelige for samtlige toppolitikere igennem hele perioden.

Til den kvalitativt komparative del af opgaven er der blevet brugt to typer af kilder hovedsageligt. Den første type af kilder er biografier og dagbøger af de forskellige toppolitikere. For denne undersøgelse har det været interessant at bruge det funktionelle kildebegreb til at afsøge de forskellige biografier for spørgsmål omkring sundhed og dødsårsager. Resultaterne af dette har også været meget varierende, alt efter om kilden har været en førstehånds- eller andenhånds kilde, da narrativen, tidsånden, kulturen og selvbevidstheden har kunnet haft en indflydelse på hvilket resultat de forskellige biografier bidrager med på dette område som undersøgelsen har beskæftiget sig med. Dagbøgerne er som førstehåndskilder fanget i den tid de er skrevet i, hvorfor man ikke ville kunne forvente at se moderne diagnoser eller lidelser blive omtalt i disse. Dette bliver omvendt også afspejlet i de biografier som er skrevet efter en toppolitikers levetid, da tiden og kulturen løbende har det med at ændre sig. Nogle bestemte af disse kilder man kan hæfte sig ved i denne undersøgelse, er Tre røde konger, som er en erindring skrevet af statsministersekretæren for tre statsministre, hvor han giver sine oplevelser af hvordan det var at arbejde for dem, under denne tid dør den første statsminister, den anden må træde tilbage på grund af helbredet, og statsministersekretæren når selv at blive udskiftet før den sidste træder af. Noget der er særligt interessant ved denne kilde, er at helbred og sundhed spiller en overraskende stor rolle for fortællingen i forhold til andre biografier og dagbøger. I forhold til denne undersøgelse har det været overskueligt at finde frem til noget som dødsårsager og forløbet heromkring, da det som regel befinder sig logisk og kronologisk sidst i biografierne hvor de hører til. På den anden side har det i højere grad været en udfordring at danne sig et fornuftigt overblik over sundhedstilstanden for den enkelte politiker, medmindre der er lavet et særligt afsnit eller kapitel der dækker dette, da sundhedstilstanden ikke altid er en given størrelse igennem hele livet og forandre sig løbende for de fleste toppolitikere.

Den anden type af kilder har været aviser. Avisartiklerne har været mere ligefremme i forhold til at finde nekrologer, der har været den afgrænsning aviserne der er blevet foretaget i denne undersøgelse. Avisartiklerne der er blevet benyttet i denne undersøgelse, har maksimalt været udgivet en uge efter at toppolitikeren er døde, og de mest interessante og informative artikler set ud fra problemstillingen for

denne undersøgelse indenfor denne uge er blevet benyttet i undersøgelsen. Avisartiklerne er udgivet fra mange forskellige aviser, hvilket påviser at nekrologer som genre i aviserne har været meget udbredt i perioden denne undersøgelse beskæftiger sig med. Det funktionelle kildebegreb er også blevet benyttet til avisartiklerne til at finde ud af dødsårsagerne primært, da sundheden generelt knapt så ofte bliver omtalt i nekrologerne. En fordel ved avisartiklerne er at det giver et samtidigt syn på de politikere som er døde, dog har der indenfor nekrologen som genre været en tendens til at fremhæve de gode ting eller fortie en uretmæssig kritik eller negativ udtalelse af vedkommende.

Sundhedsudviklingen i almenhed:

Den franske revolution blev ikke kun en politisk revolution, men markerede også en ændring i tankegangen for sundhedsvidenskaben som disciplin. Hospitaler kom ud af kirkens hænder, for i stedet at blive overladt til en gruppe ambitiøse læger, der i stedet for den traditionelle sygepleje, valgte at begynde at udforske sygdomme, og dermed omdanne hospitalerne til en videnskabelig institution der skulle uddanne en masse medicinstuderende i de nye tanker. Nye tanker fik lov at blomstre, da den gamle medicinske praksis var død sammen med l'ancien régime.³⁴ Den nye form for medicin der blev udviklet i Paris, blev kaldt anatomisk-patologisk for at skelne den fra den ældgamle holistiske humorale balance, som man bekendte sig til allerede lang tid før, og som anvendte det at der var ubalance i forholdet mellem kardinalvæskerne, eller at de ophobede sig forkerte steder i kroppen til at forklarer sygdomme.³⁵ Dette blev startskuddet til den moderne medicin, andre udfordringer plagede folkesundheden, nemlig urbanisering som igennem 1800-tallet og særligt den sidste halvdel tog til i hele Europa med industrialiseringen. London gik som det mest kendte eksempel fra 800.000 indbyggere i 1801 hvor den allerede var den vestlige verdens største by til 7 millioner i 1901, hvilket var intet mindre end en eksplosiv vækst i indbyggertallet.³⁶ Denne store urbanisering bidrog også med sine egne udfordringer, fordi den almene befolkning tilbragte hele livet i de nye umenneskelige industribyer, hvortil forholdene var: *"Elendige boliger - ofte i fugtige kældre - voldsom overbefolkning, forurening af luft og vandforsyning, utilstrækkelige sivebrønde, forurenede vandposte, fattigdom, sult, udmattelse og elendighed overalt."*³⁷ Roy Porter sammenligner disse tilstande med det vi i dag kender fra Den Tredje Verdens flygtningelejre, og datidens leveforhold var nærmest den perfekte grobund for en masse sygdomme. Heraf kom også en enorm dødelighed blandt nyfødte og spædbørn, og hos større børn også hjulpet på vej af børnearbejde under forfærdelige forhold. Den forventede levealder

---

³⁴ Roy Porter. Medicinens historie fra oldtid til nutid. s. 306

³⁵ Ibid. s. 307

³⁶ Ibid. s. 398

³⁷ Ibid. s. 399 l. 14-17

blandt arbejdere var på denne tid under 20 år. Arbejdet under industrialiseringen medførte også en lang række af veldokumenterede arbejdsskader, som både var direkte lemlæstelser og ulykker, men også sygdomme over tid som, kræft, kullunger, bomuldslunger, fosfornekrose, silikose og andre lungelidelser, der over tid kunne blive meget alvorlige for den sygdomsramte.³⁸ Folkesygdomme og epidemier prægede den almene befolkning igennem 1800-tallet og spredte sig hurtigt, her kan nævnes tuberkulose, difteri, skarlagensfeber, mæslinger, kopper, kolera. I anden halvdel af 1800-tallet og starten af 1900-tallet kom sanatorier og andre tiltag som skulle lægge grundstenene til det offentlige sundhedsvæsen til, som et modsvar til disse sygdomme og epidemier, vacciner og almen hygiejne blev også udviklet ikke kun personligt, men også i byerne og nationalt blev disse udviklet og gjort mere udbredt, da det blev anset som en måde at modstå sygdomme på. 1900-tallet bød på den realisering af mange århundredes kamp mod sygdom og epidemier omsider så ud til at vende og dødeligheden blev væsentligt nedbragt på tværs af de fleste sygdomme som historisk havde være store folkedræbere, denne udvikling var en realisering af blandt andre Louis Pasteurs livsværk der omhandlede en udvikling af blandt andet en vaccine mod sygdomme udløst af bakterieinfektioner. Penicillin blev udviklet i 1900-tallet og fik sit gennembrud under anden verdenskrig, andre gennembrud som arbejdet med bakterier, opdagelsen af antibiotika, gjorde at lægevidenskaben gik ud af anden verdenskrig styrket, og klar til de udfordringer som efterkrigstiden skulle komme med. Kampen mod vira blev dog først realiseret efter 1970'erne, dog har udviklingen i 1900-tallets medicin været imponerende, og der blev opdaget utallige effektive vacciner mod en lang række sygdomme som kopper, mæslinger, kighoste, difteri osv., gode præparater mod bakteriesygdomme og visse virussygdomme.³⁹ I vestlige lande og i Danmark har man kunne se en udvikling fra slutningen af 1800-tallet eksempelvis fra Bismarck begyndte at drage politisk nytte af sundhedspolitikken, herfra og frem til i dag har sundhed og velfærd været emner som har stået højt på ønskelisten i vælgerkorpset, og har spillet en stor rolle i udformningen af nationerne fra dengang og til i dag. Det Danske eksempel er meget sigende for den udvikling vi i Danmark fik som konsekvens af særligt Socialdemokratiets fremgang, da det i høj grad er dem der har været med til at udforme sundhedspolitikken og udvikle velfærdsstaten til det som vi ser i dag. Denne udvikling bliver meget synlig efter anden verdenskrig hvor velfærdsstaten begynder at blive realiseret og tage en genkendelig form, mens middelalder for den almene dansker stiger voldsomt og når nye højder i denne tid.

---

³⁸ Ibid. s. 399-400

³⁹ Ibid. s. 459-461

Der har siden Junigrundloven været et magt- og ansvars forhold i dansk politik som har været essentiel i at fastholde folkestyret. Ser man på Erik Damgaards figur over magt- og ansvarskæden i dansk politik, kan man se at vælgerne har magt over folketinget, som har magten til at vælge regeringen, som har en magtrelation overfor administrationen, som omvendt har en ansvarsrelation til regeringen, som har en ansvarsrelation overfor folketinget, som til sidst har en ansvarsrelation overfor vælgerne.⁴⁰ Dermed er der et gensidigt forhold mellem de forskellige aktører indenfor dansk politik, dette er selvfølgelig mere komplekst og bliver her gengivet meget simpelt, men overordnet set er det sådan det fungerer i praksis også på denne facon. Damsgaard peger på at der i løbet af det 20. århundrede har været en markant vækst i kvantiteten og kvaliteten af hensyn til de emner som folketinget især skulle behandle.⁴¹ Dette kan for eksempel også ses på antallet af ministerposter der generelt er i en regering igennem tiden, fra 1848 til 1900 var der typisk mellem 9-12 ministre i en regering, fra 1901 til 1929 var tallet nogenlunde det samme, fra 1929 og frem til 1972 kom der flere og flere ministre til med årene efter anden verdenskrig var det omkring de 14-17 stykker og endte i 1972 helt oppe på 19 ministre.⁴² Her er pointen at desto flere ministre der er, desto mere arbejde for folketinget er der i forhold til behandling af love, høringer, samråd mm. Damgaard nævner også at det nu til dags (i 2003) kunne være sådan at man fik det indtryk at alle "problemer" kunne gøres politiske. Den konsekvens dette kunne have var at politikere blev udsat for et stort pres og kunne gøres ansvarlige for ethvert "problem" selv om deres "magt" ofte var meget begrænset i virkeligheden.⁴³ En pointe i forhold til politikernes rolle i folketinget er også at Danmark i forhold til andre vestlige lande har de fleste ministre også en plads i parlamentet, hvilket dermed også på visse punkter betyder en øget arbejdsbyrde for de toppolitikere vi ser nærmere på. En anden faktor der har betydning for ministres arbejdsbyrde, er at Danske ministre i modsætning til andre lande ikke har juniorministre, viceministre eller statssekretærer til at aflaste ministeren, men i stedet afhænger af embedsværket og departementscheferne til at varetage deres opgaver.⁴⁴ En af forklaringerne på dette giver Damgaard senere, hvor han kommer frem til at en af de væsentlige forklaringer er at de danske embedsmænd har ændret deres egne roller med tiden og vokset med opgaven, dermed har behovet for den klassiske embedsmand og senere den mere moderne embedsmand der også kan give politisk-taktiske råd blevet varetaget af de samme embedsmænd, dette er sket med en velsignelse fra politikernes side og har derfor

---

⁴⁰ Erik Damgaard, Magtudredning: Folkets Styre. s. 11

⁴¹ Ibid. s. 13

⁴² http://www.stm.dk/a_1620.html

⁴³ Damgaard s. 13

⁴⁴ Ibid. s. 129

ikke været videre problematisk for den demokratiske proces i Danmark, da de som regel optræder politisk neutralt alligevel.⁴⁵

Herudover må man også se på vigtige begivenheder i Dansk politik og hvilken indflydelse de har haft på hvordan man i Danmark førte politik:

- 1848 Enevælden afskaffes.
- 1849 Grundloven af 5. juni
- 1848-1850 1. Slesvigske krig
- 1864 2. Slesvigske Krig
- 1866 Den "reviderede" grundlov
- 1870 Oprettelse af Venstre
- 1871 Socialdemokratiet oprettes
- 1877-1894 Provisorietiden
- 1901 Systemskiftet – parlamentarisk demokrati i Danmark
- 1905 Det Radikale Venstre dannes ved splittelse af Venstre
- 1914-1918 Første Verdenskrig
- 1915 Kvinder og tyende får valgret til Folketinget. Det Konservative Folkeparti oprettet
- 1920 Genforeningen af Danmark og Sønderjylland. Påskekrisen
- 1933 Kanslergadeforliget
- 1939-1945 Anden Verdenskrig
- 1953 Grundlovsændring: Landstinget afskaffes, kvindelig arvefølge og pligt til folkeafstemning ved suverænitetssafgivelser indføres
- 1972 Folkeafstemning om indtræden i EF fører til Danmarks deltagelse

Når man sammenligner disse begivenheder i tidslinjen med periodiseringen der allerede er blevet præsenteret, kan man begynde at skabe sig en forestilling om hvorfor datidens regeringer har set ud som de gjorde, med de partier der har været indgået og hvorfor periodiseringernes delelementer er som de gør. Disse begivenheder kan med rimelighed anses som blandt de vigtigste i Dansk politisk historie da de for det første sætter rammerne for det politiske arbejde, ved hjælp af grundloven, revideringen af denne og stiftelsen af partierne som har været de største aktører i dansk politisk historie fra denne periode. For det

---

⁴⁵ Ibid. s. 152

andet er der inkluderet begivenheder som har haft indflydelse på førnævnte både nationalt og internationalt der kan anses for de vigtigste i samtiden og eftertiden.

Undersøgelsens opbygning:

Undersøgelsen vil blive delt op i tre hoveddele, hvor der vil blive undersøgt forskellige faktorer som kunne have indvirkning på Toppolitikerne og den almene befolknings velvære og helbred. Disse vil være middellevealder, arbejde og dødsårsager. Disse tre vil til sidst blive samlet i en overordnet konklusion for at se hvad de forskellige faktorer har haft at bidrage med, og for at sammenligne og diskutere forskellene på de to grupper der vil blive undersøgt.

Toppolitikerne og Befolknings middellevealder

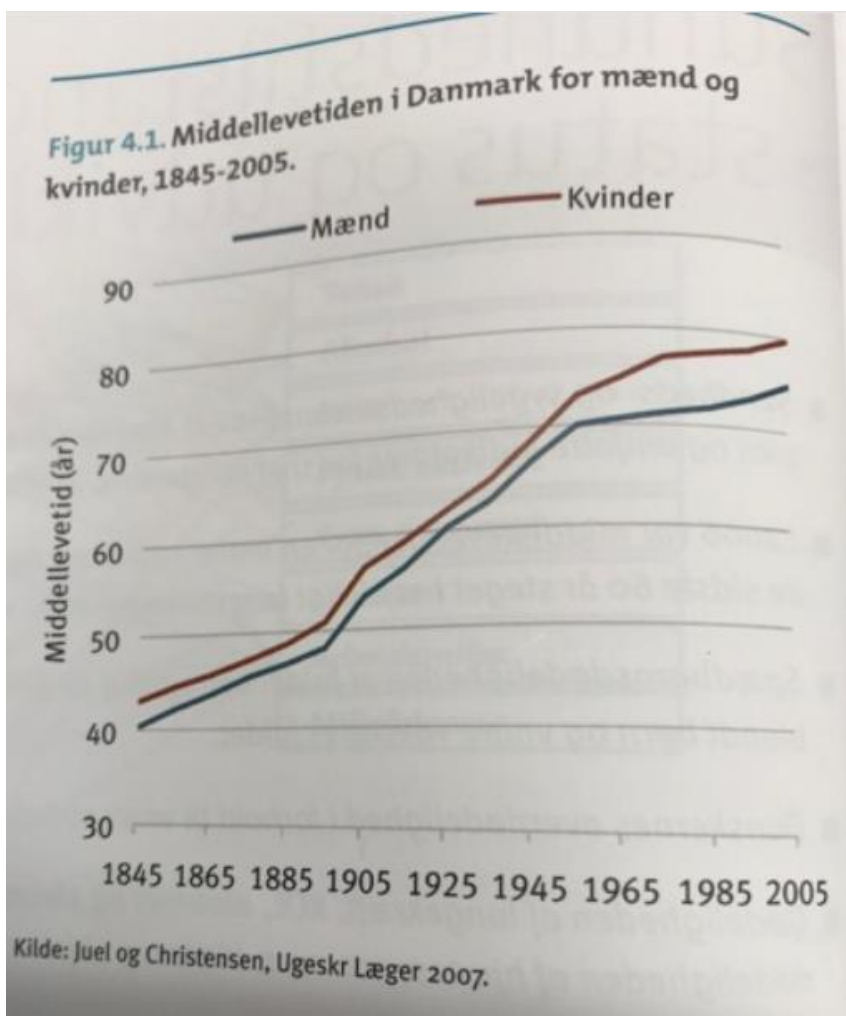
For at kunne bedrive sådan en forskning, som denne undersøgelse lægger op til, må man have en form for standardiseret data. I *Socialhistorie* støder man på et begreb som dødsfald⁴⁶, som i denne undersøgelse vil blive undersøgt gennem middellevetid, også kaldet middellevealder. Dette begreb siger noget om hvornår i gennemsnit at folk er døde og dette gennemsnit bliver så til begrebet middellevealder, dette må man anse som den mest pålidelige måde over tid at bedømme befolkningens generelle helbred på. Da denne undersøgelse har afgrænset begrebet for hvornår man er toppolitiker, er der ikke lavet en undersøgelse endnu med netop denne eksakte population, hvorfor det i første omgang er nødvendigt selv at lave sådan en analyse for at kunne sammenligne den med den generelle befolkning som der allerede er lavet sådanne undersøgelser for.

---

⁴⁶ Gunnar Viby Mogensen et al. *Socialhistorie*. s. 118

Hvordan så det ud med helbredet for den generelle befolkning i Danmark igennem tidslinjen?

For at belyse hvordan helbredet så ud for den generelle danske befolkning i Danmark igennem tidslinjen, har jeg valgt at inddrage en figur der viser middellevealderen for danske mænd og kvinder der beskæftiger sig med samme periode. Ser man på denne figur (nedenfor) der omhandler middellevetiden i Danmark igennem tiden så kan man se, at middellevetiden bevæger sig fra omkring de 40 år til omkring de 71 år i tidslinjen for mænds vedkommende, hvilket er det bedste at sammenligne populationen i undersøgelsen med da der i undersøgelsens population er 144 mænd og der kun er en kvinde.

Figur 1: Middellevetiden i Danmark for mænd og Kvinder, 1845-2005⁴⁸

⁴⁸ Mette Kjølér, Knud Juel og Finn- Kamper-Jørgensen, Folkesundhedsrapporten Danmark 2007, s. 54

Deler man denne figur op i de perioder vi beskæftiger os med i undersøgelsen, så bliver intervallerne sådan cirka, fra 1848-1875 er middellevetiden 40-45 år, 1875-1901 er 45-48, 1901-1920 er 48-58 år, 1920-1945 er 58-68 år og 1945-1972 er 68-71 år. Dette viser med alt tydelighed at der har været et stort og markant løft i middellevetiden for den almene befolkning igennem tidslinjen, hvilket indikerer at den almene befolknings sundhed og velvære bliver væsentligt forbedret igennem tidslinjen. Ifølge Hans Christian Johansen peger han i sin bog *Danish Population History* på at grunden til at der i årene 1840-1890 var en høj dødelighed og dermed en lavere middellevetid for befolkningen er at der i disse år var epidemier som kolera der prægede Europa og ramte Danmark.⁴⁹ En anden faktor som Johansen nævner som også hænger sammen med den første han peger på i hans bog, er den store spædbørnsdødelighed, som i tiden mellem 1840-1890 udgjorde hvert sjette dødsfald. I København i år 1877 som eksempel lå dødeligheden for spædbørn helt oppe på 25% hvilket i samtiden blev anset af Københavns stadslæge P. A. Schleisner som en naturgiven størrelse. Dette var også selv om at han var en af de danske foregangsmænd for hygiejne i byerne, og mente at mange sygdomme kunne bringes ned med øget hygiejne, men ikke dødeligheden blandt spædbørn så vidt han kunne komme frem til.⁵⁰ Igennem hele perioden ligger denne dødelighed meget stabilt og udvikler sig ikke i nogen retning, hygiejnen særligt i København nævnes som en begrundelse for denne høje dødelighed. I den næste periode i Johansens bog imellem 1890-1939 falder spædbørnsdødeligheden dramatisk hvilket også medvirker til at den samlede dødelighed falder.⁵¹ I 1912 overtog Axel Ulrik, der var en af kritikerne mod Schleisner, selv posten som stadslæge i København og her 35 år efter var tankegangen på dette område ændret fuldstændigt og det var utænkeligt at den store spædbørnsdødelighed som man havde set før, ikke var som en konsekvens af dårlig hygiejne, det var i hvert fald slet ikke en naturgiven størrelse. Den strategi som var blevet udført af de offentlige myndigheder i mellemtiden, betød også at dødeligheden blandt spædbørn var blevet halveret omkring 1910, hvilket må anses som noget af en succes.⁵²

Senere nævnes også børnedødelighed, en tredjedel af alle dødsfaldene blandt børnene kom fra såkaldte "børnesygdomme", her nævnes kopper, kighoste, skarlagensfeber og mæslinger som nogle af de store man har haft igennem historien. Derudover kommer der også nye "børnesygdomme" til i denne tid, her nævnes difteri og strubehoste. Disse sygdomme hærgede i perioden 1840-1890.⁵³ Senere ser man dog at disse sygdomme falder kraftigt i perioden 1890-1939, og er ikke nævneværdigt tilstedeværende helt i enden af perioden.⁵⁴ For voksendødelighed bemærker Johansen at folk der særligt i starten i perioden 1840-1890 er

---

⁴⁹ Hans Chr. Johansen, *Danish Population History*, s. 138.

⁵⁰ Anne Løkke, *Døden i Barndommen* s. 11

⁵¹ Johansen s. 184

⁵² Løkke s. 12-13

⁵³ Johansen s. 144

⁵⁴ *Ibid.* s. 188-189

døde mens de har været gamle, oftest er knapt så informative omkring dødsårsager, hvorfor disse oftest er blevet noteret med dødsårsagen, død af alderdom. Men imod slutningen af perioden har man dog fået nedsat dette høje antal til omkring 10 procent.⁵⁵ For voksendødeligheden generelt kan man sige at tuberkulose har været en af de vigtigste sygdomme i Danmark i perioden 1840-1890, og også fra perioden 1890-1939, man ser dog et skarpt dyk fra 1880erne og helt frem til anden verdenskrig.⁵⁶

Hvordan så det ud med helbredet for Toppolitikerne i Danmark igennem tidslinjen?

For at undersøge toppolitikernes middellevetid for at kunne lave en figur der minder om den der er tilgængelig for den generelle befolkning, er Dansk Biografisk Leksikon blevet benyttet til at finde frem til deres fødselsdag og dødsdag. Derfra er alderen for den enkelte toppolitiker blevet beregnet og sat ind i en figur sammen med alle de andre. For at undgå at skabe utilsigtet tendenser er valget faldet på at tage dem fra ende til anden, den ældste til den yngste, forstået på den måde at den politiker der er blevet født sidst, er nummer 1 og den politiker der er blevet født først, er nummer 145. På Bilag 1 kan man se den samlede figur for middellevealder for toppolitikere. For at tolke figuren er der på y-aksen alder og på x-aksen toppolitikernes løbenummer i undersøgelsen. Ser man på figuren bevæger middellevetiden sig fra omkring de 72 år til 74 år i tidslinjen, hvilket er en meget lille udvikling, de fleste toppolitikers alder findes inden for et interval af 10 år på begge sider af gennemsnittet, og der er ekstremer på begge sider af intervallet i hele perioden, dog findes de fleste af de lave ekstremer i starten af tidslinjen, mens de fleste af de høje ekstremer kan findes i slutningen af tidslinjen, med så lille en population i en undersøgelse er det meget naturligt at ekstremerne kan påvirke gennemsnittet meget, dog ligger de alligevel meget spredt i denne undersøgelse.⁵⁷

Når man sammenligner toppolitikere og den almene befolkning må man jo også have for øje at spædbørnsdødelighed og børnedødelighed jo per definition ikke er indregnet i middellevealderen for toppolitikere, da disse jo aldrig nogensinde ville komme til at være politikere i det hele taget hvis de var døde i deres ungdom. Derfor kan den generelle dødelighed blandt folk fremstå højere, netop da disse personer undgår denne statistisk.

---

⁵⁵ Ibid. s. 149

⁵⁶ Ibid. s. 191

⁵⁷ Se bilag 1

Ligeledes er der også et fænomen man kalder for "Healthy Worker Effect" også kaldet "Healthy Worker Bias" når man snakker om undersøgelser. Dette fænomen går ud på at det arbejdende folk udviser en generel sundere helbredstilstand som også kan vise sig i en højere middellevetid sammenlignet med den generelle befolkning, da netop de der er for syge eller svage til at arbejde, er sorteret fra i undersøgelser på denne måde. Dermed påvirker det også vores sammenligning da alle Toppolitikere jo også per definition har haft et arbejde som topminister på et eller andet tidspunkt i deres liv, og derfor også har været sunde nok til at arbejde, eller i hvert fald ikke syge nok til ikke at arbejde som minister. Udtrykket kommer fra Professor Anthony John McMichael.⁵⁸

Det kunne være meget interessant at have en figur der tydeligt kunne sammenligne på den ene side toppolitikerne, og på den anden side den generelle befolkning, dog har det ikke været muligt at kunne operationalisere en figur der har kunne rumme begge populationer på en meningsfuld måde.

De udfordringer der kommer fra at de to datasæt man kan finde omkring hhv. toppolitikere og den generelle befolkning er at de er så vidt forskellige at man ikke kan lave én samlet figur uden enten at gå på kompromis med dataene eller lave en figur der er totalt ulæselig. Hovedproblemstillingen er at toppolitikerne er inddelt efter hvornår de er født, hvilket i øvrigt starter før dataene for befolkningen gør. Derudover så er dataene for befolkning i starten af perioden vi beskæftiger os med inddelt i 10 års intervaller og bliver senere til intervaller fra år til år. Det ville tage et stort arbejde at få udrett disse data, og gøre de to datasæt kompatible, hvorfor valget i denne undersøgelse er faldet til fordel for andre gøremål.

Hvad siger forskningen om det at benytte middellevealder som indikator for generelt helbred, som i denne undersøgelse?

Forskning fra Storbritannien peger på at den gængse metode for at fremlægge middellevealder kan være meget misvisende, da middellevealder kan forbedres betydeligt ved at fjerne børne- og spædbørnsdødelighed som variable. I deres undersøgelse kommer de frem til at *"Once the dangerous childhood years were passed, however, Victorian contemporary sources (including regional variables) reveal that life expectancy in the mid-Victorian period was not markedly different from what it is today. Once infant mortality is stripped out, life expectancy at age five was 75 for men and 73 for women. The lower*

---

⁵⁸ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2847330/#CIT2>

figure for women reflects the danger of death in childbirth or from causes that were mainly unrelated to malnutrition. This compares favourably with present figures: life expectancy at birth, reflecting our improved standards of neo-natal care, currently averages 75.9 years for men and 81.3 years for women. Recent work has suggested that for today's working-class men and women (a group more directly comparable to the mid-Victorian population) this is lower, at around 72 years for men and 76 years for women."⁵⁹

Dette er meget interessant når man sætter det i den danske kontekst, da man må formode at hvis man fjernede samme variable fra middelalderen i Danmark for den almene befolkning, kunne man forestille sig at man også ville se en muligvis tilsvarende stor forskel, hvis man hypotetisk gik ud fra at disse resultater var præcist de samme for den danske befolkning, ville den generelle befolkning have en højere middelalder end toppolitikerne som vi har undersøgt. Dette er dog alt for spekulativt, men alligevel et tankeeksperiment der er værd at have i mente når man ser på de forskelle der er i middelalderen i Danmark for den generelle befolkning og toppolitikerne. Med adgang til de rå data for den almene befolkning, ville man være i stand til efterprøve dette tankeeksperiment, men da dette ville gå ud over rammen og ressourcerne til denne undersøgelse, er valget faldet på ikke at prøve at replicere disse resultater i en dansk kontekst, så det passer til denne undersøgelse.

Går man længere tilbage i tiden kan der også ses tegn på at den gængse forestilling omkring middelalderet bliver sat på prøve af forskningen på området. Man kan således læse sig til i *The length of life and Eugenia in classical Greece*, at folk i nutiden normalt har en forestilling om at middelalderetiden fra antikken og frem til 1700-tallet lå på omkring de 35 år. Dog viser et studie af 83 kendte mænd fra det antikke Grækenland at deres middelalder ligger på omkring de 70 år, både mænd der er døde af naturlige og unaturlige årsager efter deres 50. leveår som ikke har været som følge af f.eks. drab eller selvmord, der må betegnes som misvisende for helbred. Der bliver peget på flere faktorer som den gode behandling og anerkendelsen af ældre i det antikke Grækenland og det milde klima som årsager til en forlænget alderdom. Det bliver også påpeget at disse mænd ikke er repræsentative for den generelle befolkning, og at deres alderdom også har været særligt skånsom da blandt andet slaver har kunne klare det hårde fysiske arbejde for dem. Derfor må man anse det som et argument for at eliten med skånsom alderdom kan blive en hel del ældre end den generelle befolkning, da de må bære nogle helt andre byrder og kan være mere eksponeret overfor faktorer der i sidste ende kunne være medvirkende til at forkorte deres liv både før og efter deres alderdom.⁶⁰ Den konklusion man kan drage fra denne forskning i en danske kontekst må være at, hvis en

---

⁵⁹ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2587384/> - An unsuitable and degraded diet? Part three: Victorian consumption patterns and their health benefits

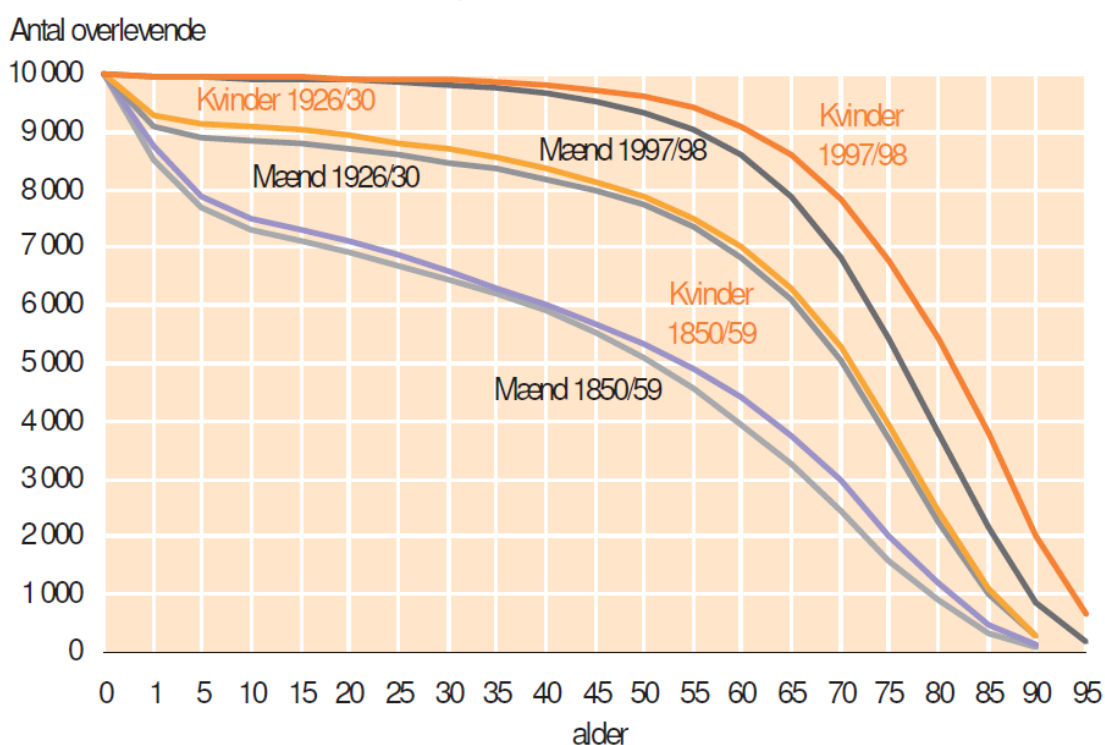
⁶⁰ <http://www.hormones.gr/211/article/article.html>

elite antageligt har de samme præmisser i perioden der i denne undersøgelse bliver beskæftiget med, som i antikkens Grækenland, skulle der umiddelbart ikke være nogen grund til at de ikke i gennemsnit skulle kunne nå samme middellevetid som de gamle grækere. Som denne undersøgelse viser, stemmer dette også overens, da gennemsnitsalderen i denne undersøgelse også ligger omkring de nogen og 70 år i gennemsnit igennem perioden.

Hvilke forskelle og ligheder var der på helbredet for Toppolitikere og den almene befolkning?

Angående sammenligning af middellevetid for toppolitikere og den almene befolkning må man også tage stilling til hvorvidt man tager børne- og spædbørnedødelighed med eller ej. Sammenligning vil i sidste ende blive voldsomt påvirket af hvorvidt man gør det ene eller det andet. Dog må man også gøre sig overvejelser om man stadig får et samlet billede af den generelle befolkning ved hjælp af hvilken metode man foretrækker. Hvilke problematikker kan der være med at inkludere børne- og spædbørnedødelighed i middellevetiden?

Figur 4.1 Overlevelseskurver for mænd og kvinder

Figur 2: Overlevelseskurver for mænd og kvinder igennem 150 år⁶¹

⁶¹ Befolkningen i 150 år, Danmarksstatistik s. 32 figur 4.1

Denne figur viser med alt tydelighed hvorfor det også kan være problematisk at inkludere børnedødelighed når det kommer til middelalderen. Op mod en 1/5 del af en overgang døde allerede inden de var 5 år i Danmark i år 1850'erne. Når man arbejder med gennemsnit vil sådan nogle ekstremer sætter sig i resten af tallene, og det kan ses at befolkningen først reelt bliver halveret ved 50-årsalderen i 1850'erne, dette kunne man hvis man ikke allerede havde en definition af hvad middelalder er, at det var punktet hvor en overgang var blevet halveret der bestemte middelalderen, da halvdelen af overgangen dør på den ene side og den anden halvdel dør på den anden side. Siden den historiske data og tilhørende figur der er adgang til en denne undersøgelse er lavet på baggrund af den førstnævnte metode med børne- og spædbørnedødelighed, må man også have den anden metode uden børne- og spædbørnedødelighed med i tankerne. Sammenligningen kan blive mere ligestillet, da man i det hele taget skulle være voksen, som afgjort af samfundet på en bestemt alder for at blive valgt som politiker, egentlig også for at stemme i sin tid. Man kunne også tænke sig til at det kunne være muligt selv at designe en metode der kunne tage nogle forbehold som i sidste ende ville kunne give et mere ligestillet sammenligningsgrundlag med politikerne. Til sådan en metode ville man så vidt muligt forsøge at fjerne børne- og spædbørnedødeligheden fra undersøgelsen, og ideelt set også andre variable som f.eks. åndsvage og folk der generelt har været uarbejdsdygtige som konsekvens af sygdom eller handicap. Det må være et rimeligt sammenligningsgrundlag, da toppolitikere som udgangspunkt må formodes at have de mest grundlæggende kognitive færdigheder i orden og derudover at kunne være arbejdsdygtige, i realiteten er disse to parametre nok højere end gennemsnittet, men det er umuligt at kunne påvise på en tilfredsstillende måde uden nærmere undersøgelse. For at kunne gennemføre sådan en metode for en undersøgelse, for at få et sammenligningsgrundlag, ville det kræve meget tid, og derfor har det været naturligt i denne undersøgelse ikke at bevæge sig udenfor den tilgængelige data til sammenligning af den generelle befolkning, da arbejdsbyrden ville være for stor. En anden ting man også må have i mente, er også hvorvidt sådan en undersøgelse i det hele taget kan tages for at være et indblik ind i den generelle befolkning, da man får valgt en masse fra. I sådan et tilfælde måtte man gøre det tydeligt at man i et forsøg på at fremsætte en mere ligestillet analyse har taget et aktivt valg om at fravælge en del af den generelle befolkning.

For at komme tilbage til forskningen fra Storbritannien, så nævner de også selv en hage ved det at undersøge en hel befolkning kontra at vælge mere specifikke grupper af samfundet baseret på erhverv eller samfundslag. " *The average life span in 1840, in the Whitechapel district of London, was 45 years for the upper class and 27 years for tradesman. Labourers and servants lived only 22 years on average*"⁶²

---

⁶² <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2587384/> Life expectancy, life quality and public health patterns I. 1-3

Problemet med dette er jo selvfølgelig at forskellige samfundslag har forskellige risici for sygdom og tidlig død, adgang til lægehjælp og lignende forhold, der i sidste ende også har indvirkning på hvilket et resultat man når frem til. Dog må man jo også anerkende at det ikke er irrelevant at kunne sammenligne på tværs af samfundslag og erhverv, da man muligvis kunne placere toppolitikere i overklassen helbredsmæssigt, eller komme frem til at de adskiller sig signifikant fra det resultat man ellers fandt frem til ved overklassen. Dette tema vil senere i denne undersøgelse på undersøgt, men taler man ud fra middelalderen har de figurer og tal der allerede er blevet fremlagt i denne undersøgelse påvist at der er en signifikant forskel på Toppolitikere og den almene befolkning i forhold til middellevetid. Denne forskel bliver dog mindre og mindre i løbet af historien, og ender til sidst med at være meget ens.

Sammenligningen med Storbritannien holder også når man ser på hvilke dødsårsager de britiske forsker peger på har været almene for den generelle befolkning, nemlig infektionssygdomme.⁶³ De samme sygdomme bliver også nævnt i den britiske undersøgelse som i Johansens værk, hvormed man kan aflede at infektionssygdomme som den store dræber af den generelle befolkning i hvert fald ikke har været et isoleret dansk tilfælde. Årsagerne til alle disse infektionssygdomme som bliver nævnt, bliver også udpeget til at være de samme som Johansen peger på. Dødsårsagerne vil i denne undersøgelse blive udforsket videre senere under sit eget punkt.

I en undersøgelse som denne må man indstille sig på at finde en balance mellem hvad der er praktisk og hvad der er nødvendigt at beskæftige sig med for at kunne undersøge middelalderen. På overfalden er selve undersøgelse meget ligefrem, man ser på den population man vil undersøge og finder middelalderen. Så langt så godt, men man må også se på årsagerne til hvorfor middelalderen ligger som den gør og hvorfor middelalderen udvikler sig eller forbliver den samme. I denne undersøgelse har man kunne se at middelalderen for en toppolitiker og den generelle befolkning har været meget anderledes, befolkningen på den ene side har haft en lav middelalder som igennem den tidslinje der er blevet undersøgt, har udviklet sig voldsomt og er i slutningen af perioden på højde med toppolitikernes. Omvendt har toppolitikernes middelalder været meget høj igennem hele tidslinjen og man ser en meget svag vækst som i slutningen af perioden bliver indhentet af den generelle befolkning.

I den undersøgelse der er blevet lavet omkring toppolitikere, må man også have for øje at der ikke skulle mange afvigere til at ændre resultatet markant, dog ser det ud til at dataene er jævnt fordelt med ekstremer både i den ene og den anden ende af det gennemsnit der er blevet fundet.

---

⁶³ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2587384/> - Common Causes of Death

Dansk biografisk leksikon som har været hovedkilden til de standardiseret data i undersøgelsen, særligt omkring middellevealder. Dette værk er på nuværende tidspunkt det mest omfattende værk som indeholder væsentlige og forholdsvist grundige biografier over hele den population som bliver brugt i undersøgelsen. En kritik af dette leksikon kan være at der er skrevet mere om nogle toppolitikere end om andre, dog påvirker dette ikke den analyse som er blevet foretaget i denne undersøgelse, da den er lavet på baggrund af de standardiseret data man finder omkring samtlige toppolitikere i denne kilde. Derfor må man se det i sammenhængen med denne undersøgelse at der for det første ikke har været brug for omfattende oplysninger for at kunne indsamle de nødvendige data for at kunne udføre undersøgelsen og der for det andet ikke har været andre værker der overhovedet er i nærheden af at dække hele populationen i undersøgelsen over hele tidslinjen, hvorfor denne kilde må anses for at være det bedste og mest praktiske valg som fundament til at udføre undersøgelsen. Dermed ikke sagt at sådan et værk kan stå helt alene, der er også blevet brugt andre kilder og værker til at underbygge undersøgelsen og lige så vigtigt til at finde analyser og data omkring den generelle befolkning som der skulle sammenlignes med for at kunne sige noget om den undersøgelse der forekom.

Den almene befolknings middellevealder er der blevet forsket i, og der er stor enighed om i litteraturen at der har været flere faktorer der har gjort at middellevealderen har udviklet sig som man har set, modsat at der skulle være én bestemt årsag. Det er en hel stribe af sygdomme der står for størstedelen af dødsfaldene og hvilke sygdomme der er de mest dominerende skifter fra tid til anden, dog med en udvikling mod at det er nogle bestemte sygdomme der tager over fra dem der bliver bekæmpet effektivt. Man kan diskutere om nogle sygdomme er blevet værre og dermed dræber flere folk, eller om det er en konsekvens af at folk hen af tidslinjen ikke dør af epidemier som før i tiden. På den ene side er det jo et faktum at der er flere mennesker der dør af livsstilssygdomme, og andre lidelser end før i tiden. Nogle af disse sygdomme kommer helt op og topper i 1980'erne før samfundet finder en måde at nedbringe antallet. På den anden side må det jo være en naturlig konsekvens at andelen de forskellige sygdomme har i det samlede antal af dødstilfælde om året må ændre sig når nogle sygdomme bliver bekæmpet eller ligefrem udryddet fra befolkningen, da der er historisk evidens for at folk skal dø af et eller andet før eller siden. Hertil kommer at man bliver mere eksponeret mod nogle sygdomme op af alderen, hvilket også er med til at skubbe andelen, hvis folk generelt bliver ældre og ældre over tid. Dog må man igen også påpege at den generelle befolkning i denne periode oplever mange ændringer i deres hverdag og deres levestandard stiger voldsomt, hertil kommer kost og vaner også til at ændre sig, hvilket har vist sig hen ad tiden at have en negativ konsekvens for helbredet, hvortil livsstilssygdomme og fedme bl.a. bliver en hel del mere udbredt i den brede befolkning.

Hvorfor blev den generelle befolkning ramt af sygdomme og epidemier, mens eliten og dermed også toppolitikere som regel slap for disse?

Denne diskussion som der også vil blive set på senere i denne undersøgelse, er et af de centrale punkter der deler den generelle befolkning for Toppolitikerne.

For at kunne svare på sådan et spørgsmål kan man prøve at kigge lidt nogle andre historiske eksempler på hvordan sygdomme og epidemier generelt er blevet håndteret af de officielle myndigheder igennem historien.

Et tidligt eksempel på en måde at håndtere pest på kommer fra Christian den IV. I 1625 udsteder han en forordning for at sikre landets borgere efter at de havde været ramt af flere pestepidemier mens han sad som konge. Denne forordning gav nogle retningslinjer for, hvordan offentlige personer som bl.a. præster, ligbærere og gravere skulle forholde sig ved håndtering af et offer for pest, blodsot eller anden smitsom sygdom. Her var det vigtigt at ved et udbrud skulle den sygdomsramte adskilles fra de raske, sikres mad og medicin. Hvis de sygdomsramte alligevel, døde skulle begravelserne være hurtige og små i omfang.⁶⁴ Det bliver dog også tydeligt hvilken vægt der fra de officielle myndigheders side har været, når man har set på hvad de indledende afsnit af forordningen indeholder, her kan man blandt andet læse:

Christian den IV. (...) bekendtgør for alle, at ganske vist ved vi godt, at al menneskelig forsigtighed er fuldstændig nytteløst, når der er udbrudt pest, dysenteri, eller Guds vrede viser sig på lignende måde. Alligevel er det i sig selv kristeligt og rigtigt, at enhver forholder sig besindigt over for Guds straf, frygter den og bruger de råd, som Gud den allermægtigste giver og tillader, og derefter overgiver udfaldet i hans guddommelige majestæt og almægtigheds hænder, så han kan mildne, ændre og formilde straffen efter sin vise guddommelige omsorg og vilje. (...)"⁶⁵

Tilgangen til hvad årsagen og hvordan man kan bekæmpe pesten bliver udtrykt tydeligt i denne del af forordningen. Pesten bliver anset som guds straf og den rammer dem der fortjener den, derudover er den bedste måde at undgå det på at bede om tilgivelse hos gud i håb om at han vil skåne en selv og sin familie. Her kan man også se hvorfor revolutionen indenfor sundhed som vi har haft igennem særligt de sidste 150 år har haft så stor betydning for dødelighed og general sundhed. Før i tiden kendte man ikke årsagen til sygdomme og epidemier, som de i stedet anså som guds straf, som man alligevel ikke kunne undgå, hvis

---

⁶⁴ <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/christian-4s-pestforordning-1625/>

⁶⁵ Ibid. Forordning om hvordan man skal forholde sig, når der er udbrudt pest, dysenteri og lignende smitsomme sygdomme.

ikke man var en god kristen. Læser man videre i forordningen kan man også finde begreber som pesthuse som var steder hvor folk blev holdt i karantæne før de kunne komme ind i byer, dette er et begreb som man kender fra den tidlige renæssances Italien, særligt Venedig, hvor det var en udbredt praksis for at sørge for at der ikke kom folk der var smittet med pest ind i byen. I virkeligheden har disse pesthuse og karantænen nok været de mest effektive midler myndighederne havde for at bekæmpe pest og andre epidemier, da sygdomme som pest normalt ville indtræde indenfor denne periode hvor den person der var mistænkt for at have været smittet kom i karantæne, hvorved man ville være relativt sikker på at vedkommende ikke var smittet, hvis de overlevede uden at udvise symptomer eller være døde. Derudover tilgodeser forordningen også de fattige ved at sætte ydelser fra offentlige personer, provianter og medicin til rådighed, mens andre kan anskaffe sig provianter og medicin til en rimelig pris. Dog har dem med en formue mulighed for at betale nogle af de offentlige personer med den, for at få forrang til deres ydelser må man formode.⁶⁶ Her kommer man også frem til en anden væsentlig forskel på den generelle befolkning, og de bedre stillede i samfundet. De velhavende og lærde flygtede ud af byen hvorfra der var blevet konstateret pest, da det har været tydeligt for alle jævnfør pesthusene, at "guds vrede" i form af pest ramte lokalt og at folk fra disse områder kunne smitte de andre der endnu ikke var smittet, Helt konkret så flyttede Kong Christian den IV. hoffet til Kolding og den almene befolkning måtte blive tilbage i byen og kæmpe med de konsekvenser dette havde. Dette tegner et billede af at de ressourcestærke i samfundet, som har haft muligheden for at undvige pesten, gjorde det, mens dem som ikke havde samme muligheder måtte leve med konsekvenserne.

Senere i Danmark kommer der en forordning om koppevaccination den 3. april 1810, baggrunden for denne var at Danmark i begyndelsen af 1800-tallet blev ramt af en række koppeepidemier. Her har man for øje at gennem århundreder havde kopper hærget. Det var en meget smitsom infektionssygdom, der resulterede i høj feber og blærer over hele kroppen. Dødeligheden var ofte 10-25 %. Hvis man overlevede, var man efterfølgende immun over for sygdommen.⁶⁷ Det var i denne periode vigtigt for myndighederne at få udbredt vaccinationen til så mange folk som muligt, så man kunne få udryddet sygdommen i Danmark, så den ikke kom til at spille en større rolle for folkesundheden fremover. I forordningens kapitel 15 beskrives hvorledes en husstand skulle forholde sig til kopper:

"Enhver Huusfader eller Huusmoder skal, saasnart Tegn til Børnekopper vise sig i deres Huse, ufortøvet gjøre Anmeldelse derom, paa Landet for Stedets Præst eller Sognefogden, om han boer nærmere ved Stedet, hvilke igien skal anmelde det for Districtslægen og Politimesteren, som strax har at indberette det

---

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/forordning-om-koppevaccination-1810/>

til Amtmanden; i Kiøbstæderne for Byfogden eller Stedets Læge; og i Kjøbenhavn for Politimesteren eller Stadsphysicus, paa det at de fornødne Foranstaltninger mod Sygdommen strax kan vordte føiede. Mangel af en saadan Anmeldelse paadrager den skyldige Huusfader eller Huusmoder Straf, fra 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød indtil 3 Maaneders Arbeide i Forbedringshuset, efter Forseelsens Beskaffenhed og Domstolenes Skiøn.”⁶⁸

Dette eksempel fra forordningen viser også at præsterne på dette tidspunkt har en rolle at spille som myndighedsperson og er med til de mere administrative opgaver i statsapparatet. Denne opgave bliver lagt videre senere i historien og nu til dags ser man ikke at præster udfører sådanne medicinske eller administrative poster for staten. Andre steder i forordningen gengives det også myndighedernes villighed til at gøre hvad de kan for at komme af med kopperne: *”Naar en i Kiøbsted udbrudt Koppesygdom aldeles er ophørt, skal Stedets Læge bekiendgjøre saadant i de offentlige Tidender, og derhos udlove en Præmie af 10 Rdlr til den, som fremkommer med den første beviislige Angivelse om nyt Udbrud af denne Sygdom.”⁶⁹* Som man kan læse sættes der en præmie på højkant, hvis der efter at kopperne er udryddet, bliver fundet tegn på et udbrud af sygdommen igen.

Denne forordning er også et tegn på kendskabet til vaccine og dens gavnlige effekt har nået myndighederne i Danmark og at de derfor tager de midler de har i brug for at udbrede vaccinen. Dette har været et af den moderne medicins helt store tidlige gennembrud, da forløberen for vaccinen i slutningen af 1700-tallet blev opdaget af Edward Jenners, ved at han observerede at malkepigerne på hans egn ikke fik kopper. Hans eksperimenter med indpodning af kokopper havde gode resultater og derved kunne man gøre folk immune. Metoden blev efterhånden anerkendt og udbredt over det meste af Europa. Dette fik også oplysningstidens lægekredse og lægevidenskaben til at indse metodens effektivitet. Et paradigmeskift indenfor lægevidenskaben var også begyndt at fokusere på forebyggelse og ikke kun behandling af sygdomme, hvormed interessen for sådanne opdagelser blev vækket.⁷⁰ Fra opdagelsen kom til Danmark i 1801 og indtil denne forordning kom i 1810 gik der således kun 9 år før der blev lavet lovgivning om hvorledes befolkningen skulle have en vaccinationsattest for at kunne begå sig i alle mulige tænkelige aspekter af samfundet, så det blev praktisk talt umuligt at begå sig i samfundet uden førhen at man enten havde overlevet kopper eller var blevet vaccineret imod dem.

Sådan en attest så sådan her ud:

---

⁶⁸ Ibid. Kapitel 15 i forordningen

⁶⁹ Ibid. Kapitel 26 i forordningen

⁷⁰ Ibid.

*"N. N. fød i ..... og boende i ..... Aar gammel, er af mig underskrevne, Aar ..... den ..... indpodet med Kokopper. Ved nøiagtigt Eftersyn imellem den 7de og 9de Dag efter Indpodningen har jeg fundet alle de Tegn, som vise dem at være de ægte Kokopper: de vare nemlig hele og ubeskadigede, opfyldte med en klar Væske, i Midten nedtrykkede, og omgivne med en rød Zirkel; N. N. har da ordentlig giennemgaaet de ægte Kokopper, som betrygge ham (hende) for Børnekopper i Fremtiden; hvilket herved paa Ære og Samvittighed bevidnes af ..... den ..... Aar ..."*⁷¹

Sådan en attest er i og for sig meget interessant, da alle rig som fattig skulle være i besiddelse af sådan en og have gennemgået vaccinationen for at kunne begå sig i det offentlige liv. Således har det også været meget effektivt for folkesundheden overfor kopper, da alle folk får denne forebyggende behandling og senere hen kunne man erklære kopperne for udryddet ikke kun i Danmark, men i 1980 kunne WHO også erklære sygdommen udryddet i hele verden.⁷² I forhold til vores undersøgelse er det også interessant at kopper blev anset som at være tilstede i alle samfundslag, og det virkede ikke til at være til at stoppe fra selv at ramme toppen af samfundet, her kan nævnes fra verdenshistorien Ramses den. V, Dronning Mary den. II af England, Den tysk-romerske kejser Joseph den. I, Den Franske konge Louis den. XV og Tsar Peter den. II af Rusland døde alle af sygdommen.⁷³ Selvom det i forhold til denne undersøgelse ikke ligger så tæt på, er det også meget sigende i forhold til at sammenligne dødeligheden for overklasse og underklasse i befolkningen, da disse forskelle alt andet lige bliver større når man fjerner sygdomme og epidemier der dræber på tværs af klasserne, så begynder fordelene ved at være en del af overklassen at melde sig, da de i kraft af højere hygiejne, bedre boligforhold og bedre kost er bedre rustet mod andre infektionssygdomme end den øvrige del af befolkningen. Dette er også en udvikling vi stadig ser den dag i dag, at de bedst uddannede i samfundet har en lavere dødelighed end den øvrige del af befolkningen, Denne ulighed i dødelighed er også blevet diskuteret før i denne undersøgelse og før i tiden har disse figurer også set markant anderledes ud, da børnedødeligheden før i tiden var særdeles højere.

Lighed i forhold til om hvorvidt man er uddannet eller ej er slående, ligeledes er det om man er i eller ude af erhverv. I publikationen Dødelighed og erhverv 1996-2000, kommer forskerne frem til to konklusioner omkring disse variabler. Den første er at *"Dødeligheden for personer, der er ude af erhverv, er væsentligt højere end for personer, der er i erhverv. Forskellen er størst for mænd. I aldersklassen 30-45 år er*

---

⁷¹ <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/forordning-om-koppevaccination-1810/> - Kokoppe-Indpodnings-Attest

⁷² <https://videnskab.dk/krop-sundhed/store-opdagelser-kokopper-og-vaccination>

⁷³ <https://www.livescience.com/7509-smallpox-changed-world.html>

*dødeligheden 6-7 gange større for mænd ude af erhverv i forhold til mænd i erhverv.*⁷⁴ Dette her ser i øvrigt ud til at bekræfte vores Healthy Worker-bias teori i forhold til vores undersøgelse. Her ser man et meget voldsomme tal især hvis man sætter det i relief til vores historiske kontekst i undersøgelsen, her er der i hele perioden ikke samme mulighed for at nyde godt af velfærdsstaten og alle de forskellige ydelser der relaterer sig til helbred der kommer herigennem, hvorfor man sagtens kunne forestille sig at dødeligheden for mænd udenfor erhverv igennem den tidslinje der bliver beskæftiget sig med i denne undersøgelse sagtens kunne have været højere, uden at der dog er nogle konkrete data som understøtter sådan en påstand, derfor må man også anse det som en spekulation som hverken kan påvises eller afkræftes. En ting er dog sikkert og det er at uden velfærdsstaten som et socialt sikkerhedsnet, har den almene befolkning været mere udsatte i så fald at de ikke havde et job eller erhverv at nære sig ved, ingen formue havde eller kun kunne få begrænset hjælp fra familien og samfundet, dengang var et job eller erhverv nøglen til overlevelse for langt de fleste. Den anden konklusion de kommer frem til, er at ” *Dødeligheden varierer med uddannelsens længde. Det er specielt tydeligt for mænd, at dødeligheden er lavere jo højere uddannelsen er. Mænd med lang videregående uddannelse har et indeks på 67, medens mænd uden erhvervsuddannelse har et indeks på 113. For kvinder er forskellene ikke helt så store og der er ikke den store forskel på, om en længerevarende uddannelse er af kort, mellemlang eller længere varighed.*”⁷⁵ Igen beskæftiger vores undersøgelse sig hovedsageligt med mænd, hvorfor resultaterne der bliver fremlagt for mænd, er de mest interessante i denne sammenhæng. Vender man tilbage til vores historiske kontekst har der før i tiden været en meget lille social mobilitet, dette medvirker til at man som regel får samme uddannelse og job som sine forældre, hvorved at den generelle befolkning som oftest arbejdede med faglært eller ufaglært arbejde endte med at lave det samme som deres forældre og dermed også blive ved med at have de risici for dødelighed som dette uddannelsesniveau tilskriver. Senere i den tidslinje undersøgelsen beskæftiger sig med bliver den sociale mobilitet bedre, men tallene som denne publikation har zoomet ind på, viser jo med alt tydelighed at linket mellem uddannelse og dødelighed selv i nyere tid har været forbundet til fordel for dem med længere videregående uddannelser. Noget omvendt bemærkelsesværdig er at det for kvinders vedkommende ikke ser ud til at være en større signifikant forskel for deres dødeligheden ud fra hvilken uddannelse de tager, som der er ved mænd, der kan jo være mange grunde hertil, nogle ville måske pege på at det var et symptom på et ligestillingsproblem, da man kunne forestille sig at lavt uddannede kvinder ikke tager så sundhedsskadelige jobs, og omvendt at højtuddannede kvinder ikke på samme vis som højtuddannede mænd nyder samme sundhedsmæssige effekter af at tage en længere videregående uddannelse som mændene gør. Der kan være mange årsager som gav dette resultat

---

⁷⁴ Dødelighed og erhverv 1996-2000 s. 5

⁷⁵ Ibid. s. 5

for kvinders vedkommende. Dog er det overordnede mønster for kvinderne dog den samme med at højere uddannelse er lig med lavere dødelighed.

Jobbet som toppolitiker

I denne del af undersøgelsen vil der blive set nærmere på hvilke arbejdsopgaver en Toppolitiker eller nærmere bestemt en minister har, for at kunne vurdere arbejdsbyrden og hvorvidt dette kunne have en indvirkning på velvære eller helbred.

Hvad indebærer det at være minister i Danmark?

Hver minister har et fagområde som de har ansvaret for i deres kapacitet som minister, hertil har ministeriet ansat embedsmænd til at hjælpe og assistere ministeren med disse opgaver på forskellige måder. Jobbet som minister består ifølge folketingets hjemmeside om at:

- forhandle indholdet af nye love på plads
- svare på spørgsmål fra Folketinget, f.eks. fra Folketingets udvalg
- svare på henvendelser fra borgere og organisationer m.fl.
- informere offentligheden om ministeriets arbejde, bl.a. i form af hjemmesider, interviews og pressemeddelelser
- træffe beslutninger i ministeriet og sørge for, at ministeriet arbejder effektivt
- samarbejde med internationale parter, herunder EU
- deltage i ugentlige ministermøder med resten af regeringens ministre
- deltage i statsrådsmøder og regeringens udvalg
- deltage i regeringsseminarer⁷⁶

Her må man jo lige holde for øje at der i den periode der i denne undersøgelse på arbejdet med, ikke var noget der hed EU, men til gengæld var der især i perioden efter anden verdenskrig et arbejde med større europæisk integration på et overnationalt plan, og før den tid var der bilateralt arbejde på tværs af landene, dog mest med de nærmeste nabolande. Overordnet set dog har disse opgaver ikke ændret sig det store i folketingets historie, men karakteren af det har ændret sig. Erik Damgaard finder frem til at folketingets aktivitetsniveau historisk har været stigende i løbet af årene, her peger han på to faktorer. Den

---

⁷⁶ <https://www.ft.dk/da/folkestyret/regeringen/ministrene> - Ministrenes opgaver

første er regeringen der står for antallet af fremsatte og vedtagne lovforslag og den anden er oppositionens partier der har stået for en udvikling af beslutningsforslag, forespørgsler, og spørgsmål til ministrene, disse to aktiviteter har i løbet af årene været stød stigende. Dog kommer en af de store reformer af folketingets arbejde først i 1972, altså efter denne undersøgelses tid, med indførelsen af de stående, specialiserede udvalg i folketinget.⁷⁷ I forhold til den dynamik der findes mellem folketinget og regeringen påviser Damgaard at regeringer i løbet af deres fire års magt konstant befinder sig på prøve overfor det folketing der sammensætter dem, og at det er deres ansvar at vedligeholde dette flertal, hvilket jo fungerer glimrende som kontrolmekanisme i forhold til magtens tredeling, men som må give regeringen en udfordring i det daglige arbejde for at have det i tankerne når den foretager sig noget politisk, især da vi i Danmark oftest især i nyere tid har haft mindretalsregeringer.⁷⁸ Dog er dette et fænomen som har været til stede igennem folketingets historie, men som før 1901 hvor systemskiftet skete og parlamentarisk demokrati blev indført i Danmark ikke har været lige så afgørende for en regerings overlevelse, tag Estrups tid som statsminister som eksempel. Damgaard nævner også i sit værk samspelet mellem ministre og embedsmænd, hvor man kan tænke lidt over en af de konklusioner han når frem til. Den er at ministre skal have et klart mål for udviklingen på deres område, for hvis ikke de har det, får embedsmændene større selvstændigt spillerum, dermed også mere magt, mens ministeren jo selvfølgelig står med ansvaret i sidste ende.⁷⁹ En måde man kan vælge at tolke denne konklusion på i forhold til vores undersøgelse, er for det første, ministrene har et indbygget incitament for at have styr på deres område, ved dermed at lægge mere arbejde og tid i job som minister, for ellers tager embedsmændene over. For det andet så må man antage at der er en sammenhæng mellem kompetence, stilling som minister og hvor lang tid man får lov at have jobbet, det vil sige at hvis man vil være en topminister, som sidder i samme eller lignende position indenfor en regeringsdannelse i mange år, så er man nødt til at lægge det arbejde der skal til for at beholde sin position indadtil, for ellers kunne man risikere at miste posten.

For at finde frem til ministers arbejdsforhold gennem historien i den tidsperiode der er blevet valgt i denne undersøgelse, vil der blive brugt blandt andet mødereferater og dagbøger som kilder til at kunne skønne arbejdsbyrden historisk, derudover udkom Vederlagskommissionen med en rapport i 2016, hvori de også undersøgte ministres arbejdsforhold. Vederlagskommissionen blev nedsat i 2014. Det var en folketingsbeslutning om udmøntning af politisk aftale om en mere tidssvarende og gennemsigtig

---

⁷⁷ Erik Damgaard, folkets styre – magt og ansvar i dansk politik. s. 108-109

⁷⁸ Ibid. s. 127

⁷⁹ Ibid. s. 144

vederlæggelse af politikere, der lå til grund for kommissionen.⁸⁰

*Deres undersøgelse omkring arbejdsvilkår "fokuserer på, hvordan arbejdsvilkårene er i dag, og hvordan de har udviklet sig over tid. Som led i undersøgelsen undersøges politikernes egne oplevelser af arbejdstid, arbejdspress og eksponering i offentligheden. Undersøgelsen er baseret på en spørgeskemaundersøgelse sendt til samtlige borgmestre, regionsrådsformænd og ministre med en svarprocent på henholdsvis 70 pct., 80 pct. og 90 pct. Undersøgelsen er videre baseret på kvalitative interviews med fire borgmestre, en regionsrådsformand, en tidligere minister, to nuværende ministre og formænd for seks partiers folketingsgrupper."*⁸¹

En af de pointer der bliver fremsat i rapporten, er at den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid for ministre udgør 70 timer, da de udover at arbejde mange timer, ligeledes arbejder både lørdag og søndag, hvilket ligger en del over den gennemsnitlige arbejdsuge for den generelle befolkning, som i gennemsnit ligger på omkring de 37 timer ugentligt. Historisk set har den arbejdsugen været længere:

Den normale arbejdsuge for den almene befolkning har gennemgået en stor udvikling siden begyndelsen af det forrige århundrede:

- 1900: Arbejdstiden er 60 timer ifølge overenskomsterne i jernindustrien.
- 1915: Arbejdstiden er 56 timer, otte timer syv dage om ugen.
- 1919: Arbejdstiden er 50,5 timer, 8,5 timer fem dage om ugen og otte timer en dag om ugen.
- 1920: 48 timer, otte timer seks dage om ugen.
- 1958: Arbejdstiden nedsættes til 47 timer.
- 1959: Arbejdstiden nedsættes til 46 timer.
- 1960: Arbejdstiden nedsættes til 45 timer.
- 1966: Aftale om arbejdstid i 1965, arbejdsugen reduceret til 44 timer med virkning fra 1966.
- 1967: overenskomsterne ændret, således at arbejdsugen blev reduceret til 42,5 timer.
- 1971: Arbejdsugen reduceres til 41,75 timer.
- 1976: Forhandlinger i 1975 fører til en reduceret ugentlig arbejdstid på 40 timer med virkning fra 1976.
- 1985: Schlüter-regeringens politiske indgreb nedsætter arbejdstiden med en time til 39 timer.

---

⁸⁰ <https://www.fm.dk/nyheder/pressemeddelelser/2016/01/vederlagskommissionen-har-afgivet-sin-rapport>

Vederlagskommissionen

⁸¹ Rapport fra Vederlagskommissionen 2016 s. 34 l. 6-15

- 1987: Overenskomstforhandlingerne fører til en fireårig aftale, Arbejdstiden nedsættes med overenskomstperiodens start fra 39 timer til 38,5 timer fra september 1987, til 38 timer i 1988 og fra 1989 til 37,5 timer.
- 1990: Den sidste del af nedsættelsen gennemføres, hvor den normale arbejdsuge reduceres til 37 timer.⁸²

Dermed kan man så konstatere at selvom den gennemsnitlige arbejdsuge i 1900 var 60 timer og denne er kommet ned til fra 1990 at ligge på 37 timer, så ligger ministrenes arbejdsuge anno 2018 altså stadig højere end den gennemsnitlige i år 1900. på samme tid har de ikke opgjort kvantitativt hvorledes arbejdsugen for folketingsmedlemmer fordeler sig, men har ud fra kvalitative interview fundet frem til at det kan variere meget i forhold til en række faktorer som, hvorvidt man er i regeringen eller opposition, er med i en stor eller lille folketingsgruppe, eller hvorvidt man er med i sit partis ledelse eller ej. Politikernes arbejdstid bliver anset som grænseløse og det forventes at politikerne kan stå til rådighed hele døgnet. Hertil notere rapporten også at der ikke findes gode tidsseriedata, hvilket denne undersøgelse heller ikke kommer til at få, dog vil der i denne undersøgelse blive gjort et forsøg på at tegne et billede af, om man kan genkende samme arbejdstider og arbejdspress på tværs af tid ud fra hvad politikerne selv påstår.

I rapporten bliver arbejdspresset fra de politikere de har interviewet at arbejdspresset er højt eller meget højt, derudover også at det er steget i takt med at mediepresset er vokset særligt hen over de seneste år, årsagerne der bliver peget på, er 24 timers-nyhedskanalerne og netaviserne som ikke på samme måde som de traditionelle nyheder har deadlines og pauser. Eksponeringen opleves af nogle politikere som en belastning, her ligger der særligt flest ministre.⁸³

Hvad bliver der forventet af en minister?

Ministeriet som organisation har formaliserede rollestrukturer. Hver af disse roller, som indgår i organisationen, har tilknyttet forventninger om, hvordan rollen skal udføres. Øverst i denne rollestruktur sidder ministeren med det store overblik og det politiske ansvar for hvad der bliver foretaget i ministeriet. Forventninger til ministeren både fra vedkommende selv, men også fra embedsmændene er en faktor i arbejdspresset på en minister, da det som regel er mod ministeren der bliver kigget, da minister er repræsentant for ministeriet udad til. På den anden side er der mange forskellige embedsmænd der afhænger af ministerens ledelse og forholdet mellem de øverste embedsmænd og ministeren er helt essentielt for at få et ministerium til at fungere ordentligt. Der er mange udefrakommende faktorer der kan

⁸² <https://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/fakta-den-ugentlige-arbejdstid-siden-1900> Avisens kilde er Forskningscenter for Arbejdsmarkeds- og Organisationsstudier på Københavns Universitet.

⁸³ Rapport fra Vederlagskommissionen 2016 s. 36

belaste eller diktere hvordan et ministerium bliver drevet, ligesom synet på ministeren både udefra og indefra ministeriet kan ændre sig, afhængigt af hvordan det går både for f.eks. ministeriet eller regeringen som helhed.

Jørgen Grønnegård Christensens svar på hvad der forventes af en minister, som embedsmand er:

1) *"at ministrene i stort og småt er afhængige af embedsmændenes bistand og råd,"*

2) *"at embedsmændene i denne sammenhæng råder over en række midler, sanktioner man vil, som kan bringes i anvendelse over for ministre, som ikke opfører sig i overensstemmelse med embedsmændenes forventninger til den gode minister, og"*

3) *"at embedsmændenes forventninger til ministrene er ganske entydige".⁸⁴*

Han argumenterer også for at ministrenes adfærd i høj grad bliver formet af embedsmændenes forventninger til ministeren.

Hvordan kunne arbejdet se ud for Toppolitikerne i undersøgelsen?

Dermed kan man udlede at der er to parametre der kan sammenlignes med nutidens politikere, arbejdstid og arbejdspress. I J.C. Christensens dagbøger finder man rent faktisk en hel udpensling af en af hans arbejdsdage, og det er derfor let at gengive hvorledes hans arbejdsdage kunne se ud.

J.C. beskriver sin arbejdsdag således:

5:30-6:30 laa jeg vaagen og lagde planen for dagen

6:30 stod jeg op.

7:00 drak vi kaffe.

7:30-8:00 ordnede jeg forskellige private papirer.

8:00 hos barberen.

8:15 i en butik for at betale en regning for en brudegave til min broder.

8:30 i krigsministeriet for at gennemgaa den ankomne post.

---

⁸⁴ Jørgen Grønnegård Christensen, *Mandariner og ministre 1*, s. 286

9:15 i Marineministeriet for samme arbejde.

10:00 hos Kongen på Amalienborg.

10:40 atter i Ministeriet for at fortsætte.

11:00-12:00 Ministermøde.

12:15 Frokost

13:00 møde i rigsdagen, hvor jeg deltog i forhandlingerne indtil 16:20, det var mine sager, som var for

16:40 atter i Ministeriet, hvor jeg indtil 17:50 havde korte konferencer med Embedsmændene.

18:00 Middag

18:30-19:20 læste jeg aviser.

19:20 kørte jeg til jernbanen for at tage hertil (Hotel Phønix i Aalborg).⁸⁵

J.C. skriver i forbindelse med dette at hans arbejdsdage ikke er meget forskellige fra hinanden i forhold til arbejdstider, dog er det ikke hver dag han skal til statsråd eller har ministermøde, men der bliver kalenderen fyldt med andet arbejde. Han nævner et andet sted i dagbogen at der er ministermøde i gennemsnit en gang om ugen, i hvert fald det første år af hans regering⁸⁶

Tager vi hans ord for gode varer, så kan vi med et konservativt bud placere hans arbejdsdag til at være fra 8:30 hvor han møder ind i ministeriet for at påbegynde sin arbejdsdag, og så indtil 18:00 hvor han begynder at spise aftensmad, så kommer vi op på 9,5 timer om dagen, antager vi at han også arbejder 7 dage om ugen som nutidens politikere og datidens arbejdere kommer vi op på 66,5 timer om ugen. Derudover har vi ikke afgjort hvorvidt officielle middage, med taler der forventes at blive skrevet og afholdt og rejser til og fra forskellige dele af landet skal medregnes som arbejdstid.

J.C. går indimellem til gymnastik og slapper af med jagt i ny og næ. Han skriver i sin dagbog omkring hvad han får skudt, det virker til at være et frirum for ham hvor han kan slappe af fra sit arbejde.

Hjortdal skriver i sin bog at Kampmann anså skiftet fra finansminister til statsminister for en lettelse i det daglige arbejde. Hjortdal som statsministersekretær var dog uenig, da han anså de arbejdsopgaver som en statsminister skulle arbejde med, var anderledes og i en anden sammenhæng end en finansminister. Han beskriver hvorvidt en statsminister i sidste ende står med ansvaret og er det sidste bolværk i en regering.

---

⁸⁵ J.C. Christensen dagbøger 1900-1909, s. 279

⁸⁶ Ibid. 274

Han påpeger også at der er mange angreb på en ressortminister, som kommer til at ramme statsministeren.⁸⁷

Hjortdals bog tilbyder også et indblik i en del af det store maskineri der skal holde en statsminister i gang med hans opgaver. Han beskriver hvordan H.C. Hansen mens han var statsminister, kom ind på sit kontor og gennemlæste en 5-6 aviser, for lige at orientere sig om verdenssituationen. Hvorefter han ville modtage den indkomne post. Der kom mange lette og nogle tunge sager som skulle tages stilling til, de lettere sager satte han sig hurtigt ind i efter de var blevet lagt foran ham eller refereret til ham, disse sager kom dagligt. De tungere sager krævede nærmere overvejelse, men her fik han forholdt sig hurtigt og meget konkret til sagen. Efter denne morgenrunde af sager og underskrifter var overstået kom der møder, samtaler og andre opgaver af varierende længde, omfang og indhold på de forskellige dage. Noget af det var planlagt på forhånd, andet kom løbende, mens noget tredje kunne komme pludseligt og skulle håndteres med det samme. H. C. gik højt op i at være velforberedt og velorienteret omkring emner, hvilket betød at meget materiale skulle frembringes og videregives til Statsministeren. Dog er det også en kunst at kunne have fornemmelse for sagen og hvordan hvad dens indhold kunne have af konsekvenser.⁸⁸

En anden arbejdsopgave for en statsminister som Hjortdal påpeger, er tilvejebringelsen af politiske taler, der skal bruges i forbindelse med møder rundt om i landet, artikler i dagspressen og indlæg i folketingsdebatter. Her er det vigtigt for en statsminister at kunne ramme hovedet på sømmet i forhold til stemningen for tilhørende, men også at kunne udlægge politikken fra en regering som oftest ikke er dannet af et parti.⁸⁹

Nedslag fra Carl Theodor Zahles dagbøger tegner også et billede af et travlt arbejde som statsminister. Her bliver der skrevet "*den sidste tid har været så travl, at jeg intet har kunnet skrive om aftenen for træthed – sidste søndag var jeg til møde i Aalborg sammen med direktør Heilbuth. Det kostede mig 2 nætters rejse, men var ikke uden udbytte. Det er nødvendigt at komme ud blandt folk og høre deres meninger og opfattelser. Ellers kommer ministeriets handlinger let til at svæve i luften.*"⁹⁰ her bliver der også åbent op for et andet aspekt af en ministertilværelse, som er at komme ud blandt folk og lytte til hvad de har at sige, dette betyder også som før skrevet at de må indstille sig på at rejse en del. I et andet nedslag skriver Zahle: "*de sidste dage har været for travle. Spørgsmålene om priser på huder, skind, støvler, og sadelmagerarbejde, samt spørgsmålet om, hvorledes vor svineavl skal sikres har – foruden adskillige andre økonomiske spørgsmål – i højeste grad beslaglagt tiden. Dertil kommer, at et meget stort administrativt*

---

⁸⁷ Tre røde konger s. 202

⁸⁸ Ibid. s. 18-19

⁸⁹ Ibid. s. 20

⁹⁰ Tage Kaarsted, C. TH. Zahles dagbøger. s. 7 l. 1-6

spørgsmål netop skal afgøres: Besættelsen af alle amts- og kredslægeembederne efter den ny embedslægelov. Sundhedsbestyrelsesformand har 3 gange søgt mig forgæves, fordi jeg var optaget af forhandlinger, senest i går kl. 5 hvor en forhandling med garvere og hudehandlerne stod på. Etatsråd Hoff ventede tålmodigt til kl. 5 3/4; men da jeg skulle til middag ude kl. 7, kunne jeg kun give ham et kvarters tid. Han erklærede da, at han var til tjeneste til enhver tid, nat og dag også søndag med betoning på det sidste ord. Dette afviste jeg dog. Min søndag må jeg så vidt muligt skåne.”⁹¹ Senere ved samme dag skriver han om sin søndag ”Denne store gå-tur om søndagen er mig en nødvendighed.”⁹² Disse to passager fra hans dagbog er interessante på den måde at han virkelig værner om sin søndag og finder den meget nødvendig for ham, som en dag hvor han kan nå at få ro på og foretage sig nogle ting der er mere afslappet end hans daglige arbejde.

Kan psykisk og fysisk krævende arbejde sammenlignes? Kan man sige at job, som f.eks toppolitikere er mere eller mindre krævende end andre jobs?

Når man ser på toppolitikere og deres arbejde i forhold til konsekvenser for deres helbred må man gøre op med sig selv hvorvidt man kan påvise at deres arbejde kan påvirke deres helbred. På den ene side er det jo med alt tydelighed ikke sammenligneligt med hårdt fysisk arbejde, som man f.eks. historisk har set i forhold til et arbejde på en bondegård eller på en fabrik hvor man som arbejder fysisk, skal bruge sin krop for at kunne udføre arbejdet. Udviklingen i denne type arbejde har også gjort det mindre fysisk krævende hen ad årene, med hjælp fra blandt andet mekanisering, automatisering og andre tiltag som har gjort det mere effektivt at bruge maskiner eller andre former for energi end den energi mennesker har kunne tilføre produktionen. Lovgivning har dermed også fulgt med og gjort det mere skånsomt end før i tiden at have et arbejde der er mere fysisk krævende end at sidde på et kontor f.eks. Der er flere faktorer der historisk har gjort fysisk arbejde farligt for helbredet, her kan nævnes nedslidning og risiko for at omkomme ved en arbejdsulykke, som har været markant højere, end ved arbejde der har været mindre fysisk krævende. Et eksempel på hvordan en arbejdsuge kunne have set ud i midten af 1800-tallet bliver fortalt i værket *Virksomhed og arbejderliv: bånd, brudflader og bevidsthed på B&W 1850 – 1920*. Her i værket er der udvalgt en uge fra en arbejder ved navn Peter Rasmussen, som eksempel på hvordan en arbejdsuge har kunnet se ud. Den foregår således:

22. Mandag: Arbejde til Kl. 8½ aften. Jeg modtog mine møbler fra maler Jensen som færdigmalet

---

⁹¹ Ibid. s. 44 l. 12-25

⁹² Ibid. s 44. l. 34

23. Tirsdag: arbejdede til Kl. 8 ½ med maskine, og hele natten med bengarbejderne på marinens 500 HK maskin. Tømmer Vogt sølvbryllup og han modtog et Taffel Uhr fra samlede arbejdere til 26 rdl. Og der var pøntet op for ham paa Værkstedets Tømmerloft.

24. Onsdag: arbejdede til Kl. 8 ½ aften og hele natten med bengarbejde [bænkarbejde – arbejde ved filebænk]. Min Svoger Jens Rasmussen i Næstved fødselsdag og fylde født 47 aar. Krumtappen til marinens 500 HK er lagt første gang i sine lager [lejer].

25. Torsdag: arbejdede til Kl. 4 eftermiddag. Efter den tid hengte jeg hjemme skilderier op og ordnede i Stuerne.

26. Fredag: Store Bededag. Var på toldboden og rundt i byen om eftermiddagen og paa Amager Kirkegaard med Børnene og end paa Slotspasen.

27. Lørdag: arbejdede til Kl. 4 eftermiddag. Min Kone 47 aar fødselsdag ellers ikke noget

28. Søndag: arbejdede til Kl. 4 eftermiddag alt med Marinens no. 55 på 500 HK.⁹³

Her er det interessant også at den ordinære arbejdstid er sat til kl 19, men at han flere af dagene må blive længere for at sørge for at færdiggøre det arbejde som kræves. Der bliver i værket også nævnt at Peter Rasmussen flere gange må arbejde hele natten, men bliver dog kompenseres med en tidligere fyraften dagen efter. Hermed kan det også påvises at det ikke kun er toppolitikerne der må lægge den ekstra indsats og få sent fri, men at dette også i perioder skete for de almindelige arbejdere ligeså.

Dermed ikke sagt at det er ufarligt fysisk at være toppolitiker, der er flere eksempler på toppolitikere som afgår ved døden mens de sidder på jobbet. Andre er historisk også blevet udsat for forsøg på snigmord, her er det mest kendte eksempel John. F. Kennedy og i dansk kontekst J.B.S. Estrup, som dog ikke omkom efter forsøget. På den anden side er lægevidenskaben i højere grad begyndt at anerkende psykisk helbred som noget der også skal tages alvorligt, og som også kan have en effekt på det fysiske helbred. Når man tænker på toppolitikere og årsager til at deres psykiske helbred kunne blive påvirket af deres arbejde, kommer stress nok frem som noget af det første. Toppolitikere som udgangspunkt har måtte affinde sig med at deres arbejde, der er meget psykisk krævende, kunne have den konsekvens at man blev stresset af det.

Definitionen på stress i denne sammenhæng skal anses som langtidsstress, da det er denne tilstand der over tid har de helbredsmæssige konsekvenser, som er interessante for denne undersøgelse. Stress i sig

---

⁹³ Niels Jul Nielsen, Virksomhed og arbejderliv: bånd, brudflader og bevidsthed på B&W 1850 – 1920. s. 144

selv bliver defineret som *"en individtilstand karakteriseret ved kombinationen af anspændthed og ulyst."*⁹⁴ en vigtig distinktion er at travlhed ikke er det samme som stress, da især Toppolitikere kan opleve travlhed ofte, men der skal mere til før det udvikler sig til decideret stress.

Her er det interessant for dette spørgsmål hvilke konsekvenser stress kan have for helbredet, særligt det fysiske. Hjertekarsygdom og apopleksi kan være en konsekvens af stress, dette kan ske ved en direkte påvirkning i form af øget blodtryk, hjertefrekvens og blodkoagulation samt en reduktion i insulinfølsomhed. Det kan også ske som en konsekvens af indirekte påvirkning, da stress også kan medføre ændringer i rygevaner, kostvaner, alkoholindtag og fysisk aktivitet.⁹⁵ I øvrigt er det interessant for denne undersøgelse da flere af Toppolitikerne dør eller må stoppe som minister som en konsekvens af netop hjertekarsygdomme og apopleksi. Dermed heller ikke sagt at disse Toppolitikere dør som følge af stress eller at stress har påvirket deres helbred nødvendigvis, derimod er det heller ikke muligt at afkræfte dette skulle være tilfældet. Der er også en række andre psykiske og fysiske konsekvenser af stress som er mindre interessante for denne undersøgelse, men som også kan have konsekvenser for helbredet, som f.eks. Infektionssygdomme (i mindre grad), Depression og Kræftsygdomme.

Herfra kan man komme frem til at nej, det er ikke på samme måde det samme at sammenligne psykisk og fysisk krævende arbejde, da det fysisk krævende arbejde har en mere ligefrem og konkret konsekvens for helbredet, førligheden eller risikoen for at dø. Meget fysisk krævende arbejde påvirker både med det samme og over længere tid helbredet. Omvendt må man også sige at ja, psykisk krævende arbejde kan have helbredsmæssige konsekvenser, det er muligvis ikke så tydelige udadtil, eller påvirker personer direkte fra start, men til gengæld kan det akkumulere sig og blive en trussel for helbredet på længere sigt, og ikke mindst være lige så helbredsskadeligt som fysisk arbejde med døden til følge i yderste konsekvens.

Et kort svar til spørgsmålet om hvorvidt jobbet som Toppolitiker er mere fysisk krævende end andre erhverv, så må svaret være nej, det bliver ikke forventet af en Toppolitiker at de skal udføre deres arbejde på en meget fysisk krævende facon. Jobbet som Toppolitiker er jo fysisk krævende på den måde at søvnen ofte skal ofres for at sørge for at nå ting til tiden, eller den bliver afbrudt af en hastesag. Det kan også være fysisk krævende at sidde langt ude på natten med forhandlinger omkring et politisk forlig, eller en deadline der skal opfyldes før et bestemt tidspunkt. Her kommer ministerrollen jo også til at have den betydning at ministeren ikke bare kan efterlade embedsværket med en større politisk opgave der skal nås til et bestemt tidspunkt, da det i sidste ende er ministeren der har ansvaret for det og skal forsvare hvorfor det eventuelt ikke er blevet nået til tiden. En anden fysisk faktor som en Toppolitiker bliver udsat for, er ofte meget

---

⁹⁴ Stress i Danmark – hvad ved vi? s. 8

⁹⁵ Ibid. s. 21

rejsetid, både indenlands og udenlands. Rejserne udenlands er dog blevet mere hyppigt med tiden, end det har været før i tiden. Men essentielt, så er en toppolitiker langt det meste af tiden afhængig af at bruge deres hjerne snarere end deres fysiske kundskaber til at kunne udføre deres arbejde, hvilket gennem tidslinjen i denne undersøgelse står for et mindretal af befolkning, dog vokser andelen af folk der bruger deres hjerne i stedet for deres hænder over tid.

Hvis man i stedet skal sammenligne Toppolitikere med andre erhverv der i stedet bruger deres hjerner mere end deres hænder, her kunne man tænke på "white-collar worker" eller i dansk kontekst funktionæransatte. Disse ansatte kan sammenlignes med toppolitikere, ud fra den måde de udfører deres arbejde på, ofte er det også funktionærer der hjælper Toppolitikere med deres arbejde.

Dog kan man godt argumentere for at selvom selve arbejdsstillen er meget ens for disse to grupper, så er Toppolitikerne dem der har det mest krævende arbejde overordnet set, der kan dog være nogle funktionærer der har en arbejdsbyrde eller arbejdstid der kunne komme op på siden af Toppolitikernes. Grunden hertil er som nævnt arbejdstiden og arbejdspresset som Toppolitikerne har i deres arbejde, for ministre er arbejdstiden meget længere end det man ser ved andre stillinger, den store forskel er også at de fleste funktionærer har en fast arbejdstid, hvorimod Toppolitikere har en arbejdsuge med grænseløse arbejdstider, og alt afhængig af hvilke opgaver der står i kalenderen, så må Toppolitikeren stå til rådighed uanset om det er det ene eller det andet. Toppolitikeren står med det overordnede ansvar og det er i sidste ende vedkommende hvis job er mest usikkert. En funktionær kan dermed også efterlade sit arbejde på kontoret og genoptage det når vedkommende møder ind igen, ansvaret overordnet kan være delt på flere forskellige hænder. Funktionær-jobbet for at sætte det ind i den historiske kontekst, så har funktionærer siden 1938 haft bedre rettigheder end mange af de øvrige arbejdere⁹⁶, dermed kan man også konkludere at deres jobsikkerhed har været væsentligt bedre end en Toppolitikers, da de mere eller mindre kunne fyres eller skiftes ud med en anden ministerpost fra den ene dag til den anden.

---

⁹⁶ [http://denstoredanske.dk/Samfund, jura og politik/Jura/Arbejdsret/funktion%C3%A6r](http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Jura/Arbejdsret/funktion%C3%A6r)

Dødsårsager for toppolitikere og den almene befolkning

Sygdomsmønstret har ændret sig i Danmark i perioden der bliver undersøgt i denne undersøgelse. Man ser at i 1800-tallet var det i høj grad infektionssygdomme der plagede Danmark, dette ramte børn særligt hårdt. Disse sygdomme kom ud af dårlige levevilkår, med ringe hygiejne og tæt befolkede storbyer, da urbaniseringen i denne periode tager fart. Udviklingen i Danmark omkring enden af 1800-tallet og starten af 1900-tallet gjorde at dødeligheden fra infektionssygdomme faldt markant. I starten af 1900-tallet bliver den hyppigste dødsårsag i højere grad kroniske sygdomme.

Denne udvikling kan man beskrive som den epidemiologiske transition som er en teori der først bliver udviklet af Abdel Omran. Ifølge hans teori kan man opdele den epidemiologiske transition i tre perioder.

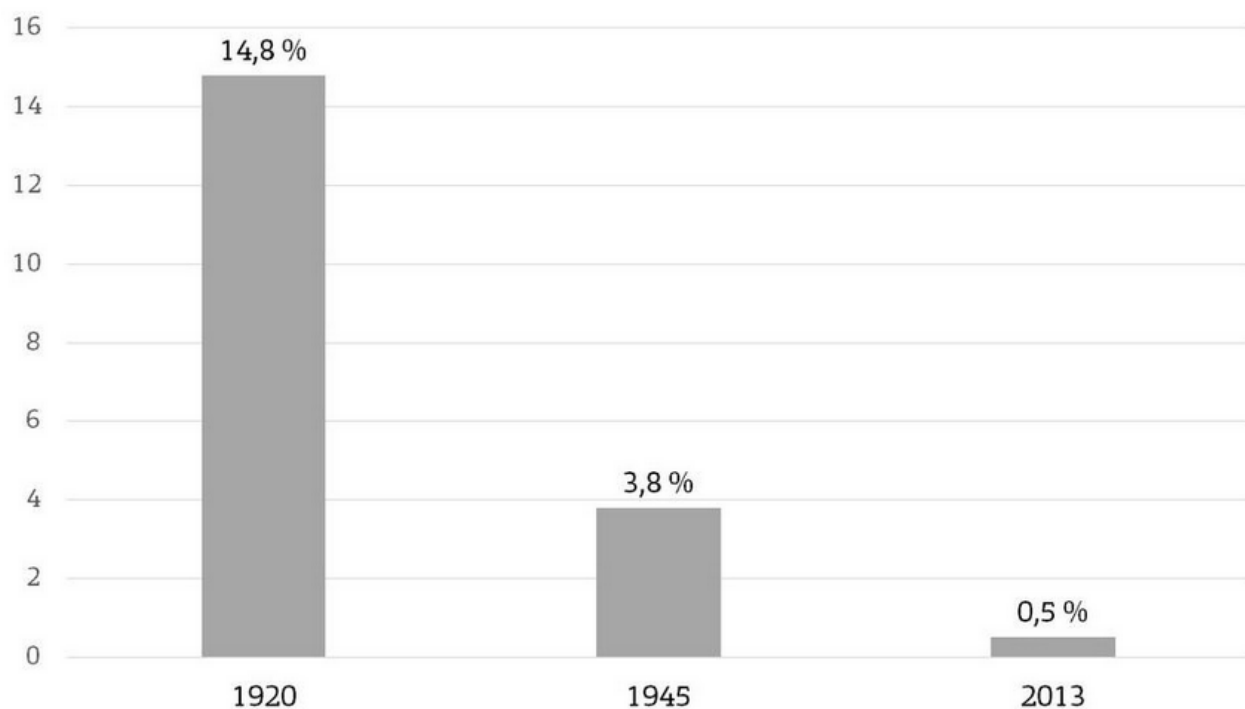
- 1) Den første er en periode med sult og infektioner, her er dødeligheden meget høj og svingende, hvilket forhindrer stabil befolkningstilvækst. Levealderen er lav og varierer mellem 20 og 40 år
- 2) Den anden er en periode med vigende epidemier, her aftager dødeligheden gradvist. Befolkningstilvæksten er vedvarende og begynder at være eksponentiel. Gennemsnitlig levealder stiger støt fra ca. 30 år til 50 år.
- 3) Den tredje periode er en periode med degenerative og menneskeskabte sygdomme, her finder man en lavere dødelighed, men også en lavere fertilitet i befolkningen, og det begynder at blive kritisk for befolkningsdynamikken. I denne periode er den gennemsnitlige levealder høj, omkring 70+ år.⁹⁷

Dette er en udvikling som man kan genkende i Danmark i 18- og 1900-tallet hvor man i starten af tiden før tidslinjen for denne undersøgelse befinder sig i den første periode, senere omkring midten af 1800-tallet udvikler det sig til den anden periode og til sidst især efter anden verdenskrig ender Danmark i den tredje periode i teorien.

Hvad gjorde at infektionssygdomme blev mindre dominerende som dødsårsag?

---

⁹⁷ Sundhed, Menneske, Samfund. S. 89

Dødsfald pga. infektionssygdomme 1920, 1945 og 2013 - i procent af alle dødsfald. Tallene skal tages med et vist forbehold, da opgørelsesmetoderne har ændret sig over tid.

Dansk Sygeplejehistorisk Museum

Figur 3: Dødsfald pga. infektionssygdomme igennem historien⁹⁸

Ser man på ovenstående figur bliver det tydeligt at infektionssygdomme som der er blevet beskrevet før i mindre og mindre grad igennem tidslinjen, er en udbredt dødsårsag i Danmark. Udviklingen på dette område har gennemgået mange faser. En opdagelse der fik stor betydning tidligt for infektionssygdomme, var opdagelsen af bakterier. Her tilskrives Ignaz Semmelweis som manden der opdagede en sammenhæng imellem hygiejne og dødelighed for fødende kvinder. Han bemærkede at der var stor forskel i dødeligheden på det afsnit af fødeafdelingen i Wien der blev betjent af læger, det andet der blev betjent af jordemødre. Han efterprøvede sin teori i 1847 ved at få lægerne til at vaske hænder før de gik fra f.eks. en operation til at hjælpe kvinderne med at føde, dette medførte at det afsnit med lægerne nu havde en sammenlignelig dødelighed som det afsnit med jordemødre. Det blev dog stadig ved en teori, indtil nogle år senere at den franske kemiker, Louis Pasteur opdagede bakterierne og deres betydning for sygdommes opståen.⁹⁹

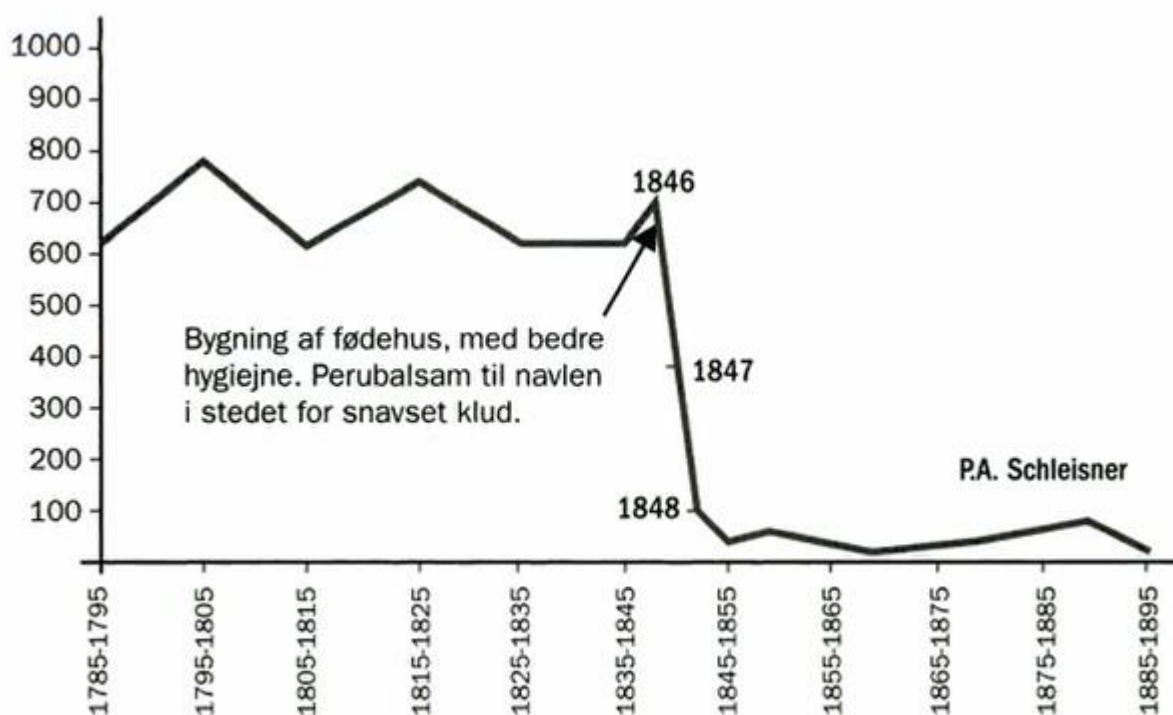
Et dansk eksempel på hvilken forbløffende effekt af en øget hygiejne for dødsårsager bliver også givet i bogen Sundhed, Menneske og Samfund. Her bliver der set på et eksempel fra Vestmannaøerne på Island i midten af 1800-tallet, selvom eksemplet er ekstremt siger det alligevel en masse omkring de tankegange

⁹⁸ <https://dsr.dk/dshm/udstillinger/historien-om-bekaempelsen-af-de-store-epidemier>

⁹⁹ Ibid. Opdagelsen af bakterier

der i samfundet omkring hygiejne og spædbørnedødelighed, som der er blevet omtalt før. På disse afsidesliggende Islandske øer gik dødeligheden for spædbørn fra 65-70% ned til 5%. Langt hovedparten af dødsfaldene skyldtes stivkrampe, fordi man på dette tidspunkt heller ikke havde styr på hvad bakterier var for en størrelse endnu. Her indførte en læge ved navn P.A. Schleisner nogle simple hygiejniske principper i forbindelse med fødslen som *"rent vand og steril salve til navlen i stedet for en lærredsklud, som var vasket i en blanding af regnvand og udløb fra staldene og lagt til tørre på græsmarker, hvor får og geder gik og græssede."*¹⁰⁰

Figur 2. Spædbarnsdødeligheden. Vestmannøerne, Island i 17-1800 tallet

Figur 4: Spædbarnsdødeligheden på Vestmannøerne i 17-1800-tallet¹⁰¹

Figuren der hører til eksemplet, taler også for sig selv, da hygiejne i høj grad var en faktor til at nedbringe infektionssygdomme som en dødsårsag, særligt som i tilfældet blandt spædbørn. P.A. Schleisner er tidligere blevet nævnt i denne undersøgelse negativt for sin skepsis omkring nedbringelse af spædbørnedødelighed, her kan man undre sig over at han mente at spædbørnedødeligheden i København var en naturgiven størrelse, da han tilsyneladende selv ud fra den statistik fra netop det sted han fik sit store gennembrud

¹⁰⁰ Sundhed, Menneske, Samfund. s. 90 l. 5-15

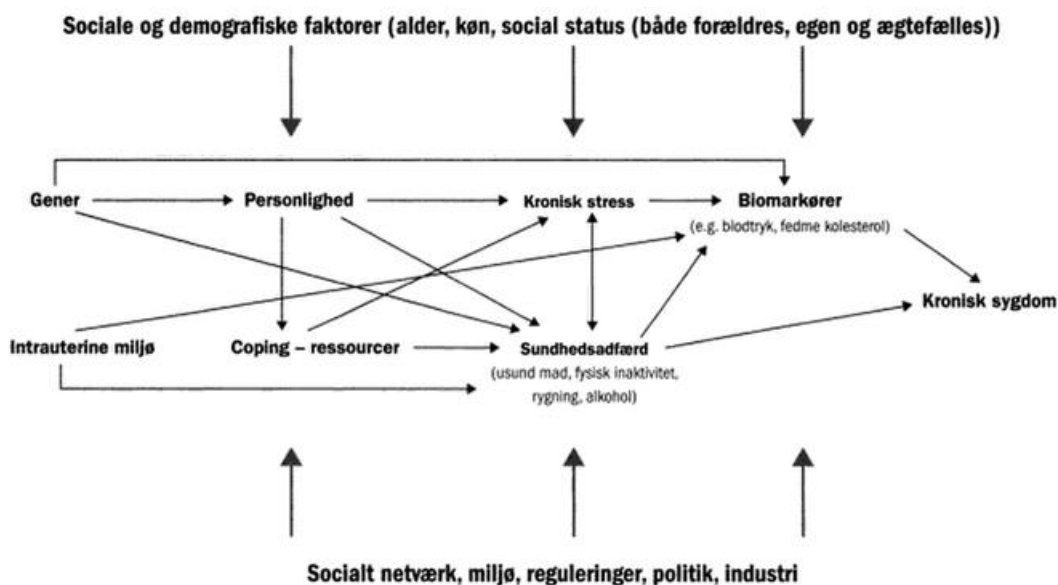
¹⁰¹ Ibid. s. 91 Figur 2

som læge før han kom til København, selv var med til at nedbringe spædbørnedødeligheden betydeligt under dette niveau.

Tuberkulose var en af de store infektionssygdomme, denne sygdom fandt man også nye metoder at behandle på, som rent faktisk virkede. Omkring år 1900 skyldtes hvert tredje dødsfald i Danmark i aldersgruppen 15-60 år tuberkulose. Det koncept der blev udviklet for behandlingen af tuberkulosepatienter på de sanatorier, der skød op i hele landet, gik ud på at patienterne skulle have masser af lys, frisk luft og nærende kost, og disse sanatorierne blev placeret langt uden for byerne for at isolere de syge fra den raske befolkning, hvilket også var med til at sørge for at begrænse smitten. Det var også sådan et sanatorie som J.C. Christensen besøgte i starten af 1900-tallet og hvor han fik sin oplevelse med sygdommen tæt på.

Hvordan passer Toppolitikernes helbred ind i Omrans teori?

Til at belyse toppolitikeres helbred ser det ud til igennem hele undersøgelsens periode at gengive de sygdomme og dødsårsager man ser i den tredje periode i Omrans teori, hvilket også betyder at toppolitikere ikke på samme måde som den almene befolkning har været så udsat for sygdomme og epidemier, da der ikke er blevet dokumenteret nogle toppolitikere der er døde af dette som årsag, og dette bliver også bekræftet af deres høje gennemsnitlige levealder. En forklaring herpå kan være toppolitikernes socioøkonomiske status og elite teorier som er blevet nævnt tidligere i undersøgelsen. Dette kan også påvises ud fra toppolitikernes middellevetid som ligger i starten af de 70 år. Der er mange forskellige faktorer der spiller ind når man skal se på hvorledes folk udvikler kroniske og degenerative sygdomme, en figur der bliver vist i bogen *Sundhed, Menneske og samfund* forsøger at illustrere hvilke faktorer videnskaben har fundet igennem årene skulle have indflydelse på udviklingen af disse sygdomme.

Figur 6.

Figur 5: Faktorer som er afgørende for udviklingen af kroniske sygdomme¹⁰²

Denne figur skal læses fra venstre mod højre, og viser hvordan de forskellige faktorer har indvirkning på de andre faktorer i dannelsen af en kronisk sygdom. Der skulle en længere Ph.d.-afhandling til at afdække alle disse faktorer ved alle toppolitikere der bliver benyttet til denne undersøgelse og resultaterne af sådan en undersøgelse ville muligvis også være svingende fra person til person, da der er mere viden om nogle bestemte toppolitikere end der er om nogle af andre. Derfor må vi i stedet se på hvad der realistisk kan undersøges omkring toppolitikere, og hvilke data man kan finde omkring de fleste eller alle toppolitikere hvad angår deres dødsårsag.

¹⁰² Ibid. s. 95 figur 6

Hvad dør den almene befolkningen af, og hvorfor dør Toppolitikerne ikke af det?

Ser man på sådan en sygdom som kolera bliver det hurtigt klart hvorfor den kan være dødelig og hvordan den har kunne sprede sig hurtigt til befolkningen. Videnskab.dk har lavet et portræt af kolera og skriver blandt andet at udbrud er særligt farlige efter naturkatastrofer, hvor drikkevand opblandes med kloakvand. Symptomerne kan være opkast og diarré, og når bakterieholdig diarré kommer i drikkevandet, startes der hurtigt en epidemi. Der bliver også fortalt at der er lande i verden i dag, hvor der stadig er koleraepidemier, hvorfor det også giver mening at der for 150 år siden i Danmark også har kunne opstå lignende situationer i overbefolkede byer, og uden moderne lægevidenskab til at kunne kurere eller behandle symptomerne. Smittede med kolera har diarré og opkast i sådan en grad, at der er alvorlig fare for, at de dehydrerer og forskyder saltbalancen i kroppen, hvilket ofte er dødbringende. I nogle tilfælde dør smittede få timer efter, de første symptomer har vist sig. Selv nu til dags ville sådanne symptomer have en overhængende risiko for at kræve dødsopfre i selv et land som Danmark, hvis der også i samme omfang var epidemier som før i tiden.¹⁰³

Et eksempel på en anden sygdom som dræbte mange i den generelle befolkning, er tuberkulose som også er en infektionssygdom, denne type sygdomme bliver omkring 1900-tallet i Danmark og den vestlige verden generelt mindre dødbringende end tidligere, pga. almen hygiejne og udviklingen i lægevidenskaben gør det muligt at bekæmpe dem mere effektivt. Tuberkulose bliver efter anden verdenskrig så sjældent i Danmark at det er en bred misforståelse at den skulle være udryddet helt fra Danmark. Ser man på verdensplan er det stadig en af de mest udbredte sygdomme, det skønnes at ca. en tredjedel af verdens befolkning er smittet med den, hvoraf der er ca. 8 millioner sygdomstilfælde om året, hvor tuberkulosen bliver aktiv og 2 millioner af disse ender med at miste deres liv til sygdommen. Typen lungetuberkulose som ramte de fleste af de smittede i befolkningen, har feber, træthed, vægttab og nattesved som symptomer. Derefter kommer tiltagende hoste med blodigt opspyt. Får man ikke behandling for sygdommen ligger dødeligheden højt på ca. 65% i løbet af fem år, de fleste ender dog med at dø allerede indenfor to år. Folk med nedsat immunforsvar er særligt udsatte for at blive smittet med sygdommen, hvorfor det også giver mening at folk særligt i byerne med dårlig adgang til rent drikkevand og kummerlige leveforhold endte med at blive smittet.¹⁰⁴

J.C. Christensen beskriver hans førstehånds beretning omkring sygdommen i hans dagbog hvor han var i Aalborg den 10. juli 1900. her beskriver han at han netop var her 24 år før, og at han sidst havde været på

---

¹⁰³ <https://videnskab.dk/krop-sundhed/portraetter-af-verdens-12-farligste-bakterier-top-6> underemne: 5 : Vibrio cholerae

¹⁰⁴ Folkesundhedsrapporten 2007, s. 166-167

sygebesøg ved en yngre mand der hed Lyngby. J.C. beskriver hvordan Lyngbys tilstand gjorde at *"nu laa han og hostede og spyttede, Kinderne vare hule, det dejlige blonde Haar klæbedes fast til Hovedet af Febersved."*¹⁰⁵ J.C. skriver at hans tilstand gjorde stærkt indtryk på ham, kort tid efter deres besøg døde han.¹⁰⁶

Middellevealder for toppolitikere kan virke høj, og det er den også sammenlignet med den almene befolkning. Dog kan man jo konstatere at der er nogle toppolitikere der har måtte forlade deres post i utide, da de simpelthen er faldet døde om mens de sad på posten, eller har været for syge til at fortsætte. Et eksempel på en toppolitiker der døde mens han var minister, var H.C. Hansen. H.C. Hansen overtog selv statsministerposten efter hans forgænger Hans Hedtoft som også selv var død som Statsminister i januar 1955. Helge Hjortdal skriver om den sidste tid han tilbragte sammen med H. C. Hansen, at han i efteråret 1959 ligefrem var i topform og at han var kommet sig over sin sygdom året i forvejen. Hans aktivitetsniveau var tilbage på samme niveau som før og han havde mange møder henover efteråret. H.C. bliver indlagt på rigshospitalet ved juletid i 1959, Hjortdal bemærker at det først var indenfor de to-tre sidste uger, at der var begyndte at melde sig tegn på træthed hos statsministeren. 23. december forlod statsministeren for sidste gang sit kontor, efter at have gået tidligt fra statsministeriets julefrokost. Mellem jul og nytår bliver han indlagt på rigshospitalet med den foreløbige begrundelse at der var noget vand i den ene lunge. I starten af H. C. Hansens periode i sygesengen var han meget ivrig for at vide var der *"skete ude i byen"*, og læste ofte avis. Efterhånden som hans tilstand blev forværret satte trætheden ind og avislæsningen blev væsentligt reduceret.¹⁰⁷ Han ender med at dø 19. februar 1960 af en kræftsygdom i den ene lunge.

Et andet eksempel på en toppolitiker der døde som minister var C.E. Rotwitt, som 2. december 1859 udnævntes til konseilspræsident. Han kom kun til at sidde indtil 8. februar 1860 hvor han døde pludselig af en hjerneblødning, formentlig under presset af det øgede arbejde og ansvar. Denne spekulation kommer fra Dansk Biografisk Leksikon, men kan muligvis være sand, dog er det svært at påvise.¹⁰⁸ I aviserne kunne man læse omkring hans død at *"I onsdags aftes kl omtrent 10 døde Konseilspræsident, justitsminister, kammerherre C.E. Rotwitt pludseligt af et slagtilfælde, der ramte ham, som han gik op af trappen i hotel Royal hvor han boede."*¹⁰⁹

Disse to eksempler er på et par af de toppolitikere som døde relativt tidligt i forhold til de andre, de dør

---

¹⁰⁵ J.C. Christensen dagbøger 1900-1909, s. 37 l. 25-26

¹⁰⁶ Ibid. s. 37

¹⁰⁷ Tre røde konger, s. 130-138

¹⁰⁸ Dansk biografisk Leksikon, C. E. Rotwitt

¹⁰⁹ Lolland-Falsters Stifts-Tidende fra 11. februar 1960, s. 1 l. 1-4

som hhv. 53 og 47 årige, hvilket er mere end 20 år yngre end gennemsnittet af deres kollegaer.

Eksemplerne er også med til at illustrere at selvom middelalderen er høj for politikerne i det meste af perioden, findes der også nogle eksempler på hvor Toppolitikerne i en væsentlig yngre alder må lade livet, pga. sygdom. Senere i undersøgelse vil der også blive set nærmere på andre eksempler fra biografierne.

Sammenholder man det med de avisartikler der er blevet udgivet omkring de afdøde toppolitikere i denne periode, viser det en tendens til at de enten dør af alderdom eller af apopleksi når årsagen nævnes.

Toppolitikerne dør i en højere alder end gennemsnitsbefolkning særligt i starten af perioden 1840-1890, udviklingen i befolkningens middelalder møder først toppolitikernes høje middelalder efter anden verdenskrig.

En mulig forklaring på hvorfor Toppolitikere ikke dør af de samme sygdomme som den generelle befolkning, kan måske findes i følgende undersøgelse. Her er der blevet foretaget undersøgelser omkring elites middelalder i forhold til den gennemsnitlige befolkning, i "*Medics, Monarchs and Mortality, 1600-1800: origins of the knowledge-driven health transition in Europe*" undersøger S. Ryan Johansson den rige elites adgang til medicin, viden og ekspertise til at forebygge og behandling af sygdomme, som en større faktor for den store forskel der i perioden kommer mellem eliten og resten af befolkningen, end kronisk underernæring som har været den dominerende teori omkring forskellene på disse to grupper. Sådanne resultater synes også at kunne forklare de forskelle og den udvikling undersøgelsen har vist i det danske eksempel hvor Toppolitikerne er modparten til den generelle befolkning. Middelalderen ligger meget konstant og gruppen af toppolitikere får ikke på samme måde gavn af den store udvikling i lægevidenskaben, da de formodentligt allerede havde haft glæde af udviklingen, da de allerede inden den almene befolkning har haft råd til den bedste medicinske behandling, før den praktisk og teknologisk kunne bredes ud til den generelle befolkning. Johansson peger i hans værk på at de medicinske gennembrud for elitens vedkommende allerede begyndte at tage fart fra omkring 1500-tallet og blev ved med at udvikle sig uafhængigt af den generelle befolkning der stadig døde i hobevis af sygdomme som eliten ikke i samme omfang blev ofre for. Dette giver igen mening i forhold til tidslinjen i denne undersøgelse, da disse gennembrud formentligt også havde ramt den danske elite af toppolitikere før 1848, hvorfor deres helbred har været på så højt et niveau sammenlignet med befolkning på dette tidspunkt hvor den generelle befolkning kun blev omkring halvt så gamle i gennemsnit.

Er der en forskel imellem hvilken post som minister og hvornår Toppolitikerne dør?

Det der vil være interessant at finde ud af ved sådan et spørgsmål, er hvorvidt det kan påvises at det netop er et bestemt job indenfor vores definition af hvad en Toppolitiker er der er afgørende for hvornår en Toppolitiker dør, eller om det ikke ser ud til at have nogen signifikant effekt. Hertil er der blevet lavet en analyse af hvor længe der er gået fra en person bliver toppolitiker første gang og indtil vedkommende dør. Denne analyse viser at i gennemsnit, så går der ca. 22 år fra folk får en post der vil kvalificere dem som toppolitiker i denne undersøgelse, og indtil de dør. Ekstremerne spænder fra 0 år og helt op til 54 år efter vedkommende har været toppolitiker for første gang.

Ser man på den ene ekstrem inden for 10 år efter toppolitikerne først får posten, så ser man hvorledes de forskellige poster er repræsenteret.

Statsminister	Udenrigsminister	Finansminister	Justitsminister	Indenrigsminister
5	5	5	6	7

Tabel 1: Toppolitikere der dør før 10 år efter de får deres første toppolitikerpost¹¹⁰

Som man ser på tabellen, så er fordelingen meget lige og der er også eksempler heri hvor den samme person har flere poster, så det er også medvirkende til at sprede fordelingen lidt mere. Det giver også god mening at de mere magtfulde poster som statsminister, Udenrigsminister og Finansminister har lidt færre tilfælde af folk der dør inden for 10 år da det oftest ikke er poster man starter på, men i stedet er poster mange politikere arbejder sig hen til og ender på.

Ser man også på den omvendte ekstrem hvor politikerne overlever i 40 år eller mere efter de har været toppolitiker, her ser man:

Statsminister	Udenrigsminister	Finansminister	Justitsminister	Indenrigsminister
3	2	6	2	3

Tabel 2: Toppolitikere der dør efter 40 år efter de får deres første toppolitikerpost¹¹¹

Her er det markant at Finansministre ser ud til at kunne overleve lang tid efter at have været topministre, dog vil forklaringen fra før også kunne dække her, da Finansminister ofte er en post man arbejder sig op til at blive, derudover er der alt i alt ikke så mange toppolitikere, så på det her grundlag at kunne konkludere at posten som finansminister skulle være særligt skånsomt for helbredet er svært at argumentere for, der er generelt ikke så mange toppolitikere der overlever 40 år efter de første gang bliver toppolitikere. Man

¹¹⁰ Se bilag 2

¹¹¹ Se bilag 2

må konkludere på baggrund af denne analyse at der ikke ser ud til at være en signifikant forskel på hvilken minister man er som Toppolitiker i forhold til hvornår man dør. Det ser heller ikke ud til at selve arbejdet som Toppolitiker i de flestes tilfælde skulle nedslide vedkommende så meget at er døde før tidligt efter at have fået posten.

Hvordan bliver Toppolitikernes dødsårsager omtalt i Aviserne?

Ser man på en gruppen af toppolitikere, er det ikke altid man bliver klogere på hvad dødsårsagen har været, men når man gør, er det som regel hvis de er døde i en tidlig alder, omvendt er det for de fleste der dør i en højere alder anført noget i retning af at de er døde af alderdom. Disse udvalgte toppolitikere er særligt interessante da formatet deres nekrolog er udgivet i, for de flestes tilfælde er meget ens, hvilket tyder på at det allerede i sidste halvdel af 1800-tallet har været en almen praksis, i hvert fald for politikere, at få tildelt denne form for nekrolog. Eksemplerne her skal være med til at give en fornemmelse for hvad de forskellige aviser kunne finde på at skrive omkring toppolitikernes død. Det er kun passagerne der omhandler selve døden, helbredet eller reaktionen som er medtaget i disse citater, da det er dem som er mest relevante for denne undersøgelse.

De nekrologer som bliver præsenteret i dette afsnit, er hovedsageligt fra før 1918, der er blevet taget stikprøver i tiden efter 1918, her ser formatet for nekrologerne ikke ud til at ændre sig signifikant, hvorfor disse er udeladt i denne del af undersøgelsen.

Et eksempel på hvordan en af de mere informative nekrologer af en toppolitiker er omkring Regnar Westenholz, her har *Dagbladet* (København) (1851-1930) skrevet: "*Dødsfald. Telegrafener bringer den sørgelige, men desværre ikke overraskende efterretning, at statsraad Regnar Westenholz til matstrup iforgaars. Den 11de april, er bukket under for den sygdom, der i flere aar har undergravet hans helbred.*"¹¹²

Her kan man blandt andet læse at der har været sygdom involveret over en længere årrække, som vedkommende er bukket under for. Andre nekrologer er knapt så informative, derfor vil der blive gjort et forsøg på at kategorisere de forskellige nekrologer, ud fra hvad de siger omkring dødsårsager.

I den første kategori er de nekrologer der slet ikke nævner en dødsårsag eller blot nævner at vedkommende er død. Nogle eksempler er: Wilhelm Sponneck, *Jyllandsposten* (1871-1937) skriver:"(...)

---

¹¹² Alle avisartikler er hentet fra <http://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/>, og er alle hentet maksimalt en uge efter vedkommende er omkommet fra de pågældende aviser der bliver nævnt.

Dødsfald(...)”, H. Rasmussen Carlsen, *Berlingske Politiske og Avertissementstidende (1833-1935)* skriver:” (...)afgik ved døden(...)”, Disse nekrologer er de mindst interessante, da der slet ikke er noget at komme efter i forhold til denne undersøgelse.

I den anden kategori er de nekrologer der nævner en alder, en dato eller anden relevant information udover selve dødsårsagen. Nogle eksempler er: Ludvig Holstein-Holsteinborg, *Skive Folkeblad (1880-)* skriver:” (...) er i torsdags eftermiddag afgaaet ved døden i københavn i en alder af henved 77 Aar.”, M.H. Rosenørn, *Nationaltidende (1876-1931)* skriver:” (...) er søndag formiddag kl 10 pludseligt afgaaet ved døden i en alder af 88 aar. ”, C.E. Fenger, *Lolland-Falsters Stifts-Tidende (1835-1960)* skriver:” (...) i gaar (søndag) er afgaaet ved døden.”, George Quaade, *Kjøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger (1855-1891)* skriver:” (...) afgik i søndags aftes ved døden 75 aar gl..”, D.G. Monrad, *Social-Demokraten (1874-1959)* skriver:” Biskop Monrad døde i morges, stille og rolig, i sin lænestol.”, C.E. Bardenfleth, *Østsjællandsk Avis (Køge) (1853-1864)* skriver:”(...) er den 3dje septbr. Afgaaet ved døden i slegsvig, hvor han havde opholdt sommeren over for sin sundsheds skyld.”, Carl Simony, *Dannevirke (1868-1900)* skriver:” (...) er i nat afgaaet ved døden i en alder af 62 aar.”, A.L. Casse, *Folketidenden - Ringsted (1881-1893)* skriver:”(...) er i gaar afgaaet ved døden, 83 aar gammel.”, F. Tillisch, *Dagbladet (København) (1851-1930)* skriver:” I Lørdags døde en af mændene fra vort politiske livs første periode,(...)”, Wilhelm Michelsen, *Vestjylland eller Herning Folkeblad (1869-1883)* skriver:” er ifølge ”Ratt.” i tirsdags død i københavn i en alder af henved 82 aar.”, P.G. Bang, *Holstebro Avis og Avertissementstidende (1851-1873)* skriver:” I tirsdags morges afgik ved døden”

I den tredje kategori er de nekrologer der nævner en et sygeforløb, dødsårsag eller andre informationer som er meget interessante for en undersøgelse som denne. Nogle eksempler er: C.G. Andræ, *Morsø Folkeblad (1877-)* skriver:” efter nogle faa ugers sygelege døde i Torsdags middag C. G. Andræ(...)” , F.M. Knuth, *Dannevirke (1848-1864)* skriver:” F. M . Knuth til knuthenborg i eftermiddag uventet er afgaaet ved døden af brystbetændelse i sin manddoms bedste kraft”, C.E. Rotwitt, *Lolland-Falsters Stifts-Tidende (1835-1960)* skriver:” I onsdags aftes kl omtrent 10 døde Konseilspræsident, justitsminister, kammerherre C.E. Rotwitt pludseligt af et slagtilfælde, der ramte ham, som han gik op af trappen i hotel Royal hvor han boede.”, C.C. Hall, *Dagbladet (København) (1851-1930)* skriver:” Igaar eftermiddags kl. 5 er hans excellence (...) C.C. Hall afgaaet ved døden. Allerede for nogen tid siden angrebes (...) Hall af en lungeaffektion, som hans kraftige konstitution dog syntes at have besejret; men for et par dage siden fik han et tilbagefald, og nu vare hans kræfter saa udtømte, at døden var at forudse.”, Wolfgang Haffner, *Slagelse-Posten (1867-1916)* skriver:” (...) i formiddags er afgaaet ved døden.” ”han var i den senere tid begyndt at blive syg og svagelig og flere gange var hans tilstand meget betænkelig.”, Orla Lehmann, *Dagbladet (København) (1851-*

1930) skriver: "(...) er død. Efter en kort sygdom, som hurtigt havde antaget det farligste præg, og ladet hans omgivelser forudse den nære ende, sov han ind igaar morges lidt efter kl 8 uden smerte eller døds kamp. Ofte har han staaet på gravens rand, han ønskede døden, og alle vi, som elskede ham, vare forberedte paa hans bortgang.", W. Scheel-Plessen, *Næstved Tidende*. Sydsjællands Folkeblad (1866-1918) skriver: "(...) er den 7de efter langvarig sygdom paa sit gods Sierhagen (ved neustadt) i Holsteen afgaaet ved døden.", Holger Reedtz, *Viborg Stiftstidende og Adresse-Avis* (1855-1876) skriver: "er efter nogle dages sygeleje igaar efter kl 5 død af Apopleksi saavidt vides i en alder af 56 aar", A.W. Scheel, *Dagbladet* (København) (1851-1930) skriver: "er død igaar, og den danske retsvidenskab har i ham mistet en af sine ypperste. (...) skønt han fra ung af havde været meget svagelig, opnaaede han saaledes en alder af næsten 80 aar.", A.S. Ørsted, *Fædrelandet* (1834-1882) skriver: "Er igaar eftermiddag afgaaet ved Døden efter nogle dages sygelighed i sit 82de aar."

Selvom at det virker som om at der generelt er blevet skrevet mest om de toppolitikere i den sidste kategori er det ikke altid tilfældet, da mange af de toppolitikere i de andre kategorier alt i alt har nærmest lige lange nekrologer, de har i stedet handlet om deres politiske liv i stedet for deres død.

Der findes også et eksempel i den tidlige del af undersøgelsens periode, hvor der ikke er blevet skrevet en nekrolog omkring en Toppolitiker, eller at det i hvert fald ikke har været udgivet i de arkiver hvor kilderne er blevet søgt fra. Dette er I.J. Unsgaard, hvor det kun skrevet som dødsannonce af familien, hvor de i *Fyens Stiftstidende* (1852-1993) skriver: "I gaar døde min kære fader"

Fælles for de fleste af disse avisartikler omkring dødsfaldet af toppolitikere er en kort biografi fra deres liv, dette vidner om at disse personer i medierne ikke er blevet glemt i løbet af årene og at de stadig finder en plads i aviserne. De samme artikler kan findes i flere forskellige aviser hvor teksten er meget enslydende eller direkte refereret eller kopieret fra en anden avis. Artiklerne bliver skrevet relativt kort tid efter vedkommende er død, i aviser både med lokal, regional og national dækning. Som ved de fleste nekrologer går man ikke og taler dårligt om de døde, og man nævner det arbejde og den indflydelse vedkommende har haft på samfundet i deres nekrologer. Hvad der har været af dårlige sager, bliver enten ikke nævnt eller bliver bevidst bagatelliseret af denne grund.

Når man skal undersøge dødsårsager, er nekrologer ikke altid den bedste kilde til dette, men det kan stadig give værdifulde oplysninger omkring politikeres virke i samfundet og hvad omverdenen har kunne erkende som en positiv fortælling omkring vedkommende.

Hvad kan biografierne bidrage med omkring toppolitikernes dødsårsager?

Når man læser en biografi omkring en toppolitiker, så vil der uundgåeligt stå en del omkring vedkommendes politiske virke, relationer til andre personer og skæbneslagne dage både større og mindre. For de toppolitikere som har haft sygdom, dårligt helbred, skader, stress eller andet inde på livet vil dette også som oftest være nævnt for i vedkommendes biografi. I denne del af undersøgelse vil der blive præsenteret nogle få eksempler fra toppolitikeres biografier, og der vil blive set nærmere på nogle af de passager der beskriver de temaer som er interessante at få belyst i en undersøgelse som denne.

En af de danske toppolitikere der er skrevet mest flittigt omkring, er Jens Otto Krag. Hans død og årsagen hertil er veldokumenteret og de historikere der skriver omkring den, er alle meget enige omkring hændelsesforløbet. Kilden der bliver brugt af Bo Lidegaard i hans omfattende biografi af Jens Otto Krag, er en redegørelse fra Embedslægen i Nordjyllands Amt til Fru Grete Bødker som var Krags søster. Forløbet bliver beskrevet med at Krag efter sønnen Jens Christians fødselsdag går i seng før festen slutter, om morgenen henter han en reparationsbajer, som bliver til et par til, før han falder til ro. Det er først henad middag folk så småt begyndte at vågne fra festen og frokosten blev stillet an, først da de skal have fat i Krag for at få frokost bliver han fundet, Lidegaard skriver i sin seng, andre forfattere skriver halvt ude af sengen med en bajer i hånden. Dødsårsagen er den samme, Akut blodprop i hjertet, også kaldet "*occlusio arteria coronaria acuta*", han bliver erklæret død kl 13:15 den 22. juni 1978.¹¹³

Han forudså nærmest sin egen død på en skovtur tidligere i 1978, hvor Krag spurgte: "*Tror du, at man kan få hjerteslag af stress?*"¹¹⁴ Dette er også meget interessant i kontekst til denne undersøgelse, dog kommer denne udtalelse 6 år efter at han træder ud af dansk politik, og når man har læst Jens Otto Krags biografier vil man vide at perioden efter politik var meget hård ved Krags virke, da han ikke blev modtaget af samfundet udenfor politik på den måde han havde regnet med, hvilket tog hårdt på ham, han var blevet irrelevant. I denne periode vokser hans alkoholforbrug også, hvilket omstændighederne ved hans død også kunne være et bevis for.

Beskrivelsen af hændelsesforløbet, dødsårsagen og i øvrigt den rige litteratur der beskriver årene op til hans død, er helt unikt i forhold til andre danske toppolitikeres eftermæle. For en dansk toppolitiker som Jens Otto Krag, bliver der generelt skrevet en del og der vil altid være en interesse for de folk der var med til at forme det Danmark som vi kender i dag.

---

¹¹³ Jens Otto Krag 1962-1978, Bo Lidegaard. s. 755-756

¹¹⁴ Ibid. s. 754 Skovturen I. 9-10

Omkring J.B.S. Estrup blev der skrevet at: "Estrup døde i sin seng på Kongsdal om morgenen juleaftensdag 1913."¹¹⁵ dødsårsagen bliver bestemt til at være kronisk bronkitis, i denne biografi får man en indsigt fra hans læge, som bekræftede at han døde af kronisk bronkitis, foruden hans alder, og at Estrup havde været "en gammel kærnekarl" altså en udmærket patient, som altid gjorde som hans læge sagde og var meget opmærksom på sit helbred.¹¹⁶

Estrup er bemærkelsesværdig, da han er en af de toppolitikere der blev ældst og også den der var længst tid i politik af alle toppolitikerne. I januar 1903 besvarede Estrup en henvendelse fra "Danske Sundhedstidende" om hvordan hans leveregler så ud, og hvad han anså som de væsentligste betingelser for at bevare et godt helbred. Hertil svarer han:

- 1) En regelmæssig levemåde afpasset efter egen opmærksomhed iagttagelse af, hvad der fremmer eller skader velbefindet,
- 2) At stå tidligt op og komme tidligt i seng,
- 3) Så meget som muligt at leve i frisk luft både dag og nat,
- 4) Altid at være i virksomhed helst med vekslende arbejder,
- 5) At styrke kræfterne ved at anstrenge dem, men undgå enhver overanstrengelse (princippet for hestetræning).¹¹⁷

Disse lyder også med nutiden briller som nogle meget fornuftige råd for at vedligeholde et godt helbred, især hvis man tænker på at mange af rådene handler om moderation af de ting som både dengang og i dag har konsekvenser for helbredet for de fleste. Denne livsanskuelse havde læger allerede fra barndoms ben givet ham, da hans helbred allerede dengang ligesom resten af hans familie havde et svagt helbred.

Anders Sandøe Ørsted er den toppolitiker der blev født først og var dermed den ældste af dem der er inkluderet i denne undersøgelse, han endte med at blive 81 år og havde også en længere middellevetid end gennemsnittet af de andre toppolitikerne. Det bemærkes i hans biografi at han levede længe, og han endte med at overleve næsten samtlige af hans samtidige, hans egen bror, den mere kendte Hans Christian Ørsted, med hvem han var jævnaldrende med, døde allerede 9 år før ham selv. A. S. Ørsteds død bliver i hans biografi beskrevet som en konsekvens af en forkølelse, han var i forvejen blevet en smule medtaget af årene, men han var stadig i stand til at tage gåture, som han anså som en nødvendighed. Det bliver

---

¹¹⁵ Konseilspræsidenten Jacob Brønnum Scavenius Estrup 1825-1913, Ditlev Tamm. s. 368 l. 1

¹¹⁶ Ibid. s. 368

¹¹⁷ Ibid. s. 350

beskrevet at hans død ikke vakte opsigt, da bladene kun havde en kort notits af hans bortgang, og det virker til at det blad der lavede den største gestus for ham, var "flyvebladet" som skrev et smukt digt til ære for hans minde.¹¹⁸

Peter Adler Alberti bliver i en biografi af Kaare R. Skou fremstillet for hans mere uheldige omgang med loven og får titlen som danmarkshistoriens største svindler, hvor hans ministerpost på samme tid ironisk nok også var at han var justitsminister og burde have vidst bedre. Hans død bringer dog lidt af den retfærdighed som hans fængselsdom ikke kunne, for han blev tre dage før hans død klemt fast mellem to sporvogne i København. Han endte derefter med at dø af sine kvæstelser og en tilstødende blodprop. Alberti ender alligevel på trods af hans ulykke med at dø i den høje alder af 80 år.¹¹⁹ Alberti var meget syg under hans fængselsophold, han tilbragte store dele af tiden i sygeafdelingen. Han blev undersøgt af en læge, som kom frem til at hans dårlige tilstand skyldes depression og det store vægttab, han havde haft under sit fængselsophold, dog konkluderede lægen at han ikke befandt sig i livsfare.¹²⁰

Edvard Brandes bliver i en biografi skrevet af Kristian Hvidt beskrevet som en midterskikkelse i dansk kultur og politik. Han begyndte allerede i 1920 at føle alderdommen trænge sig på, fra tidligere sygdom, som havde tæret hårdt på hans helbred. Den 20. december 1931 dør Brandes, der kommer ikke nærmere informationer omkring hvad han døde af i biografien.¹²¹ Brandes sygdom mens han var finansminister i 1916 og 1917 er blevet beskrevet i biografien, i 1916 fik han et slemt tilfælde af en stærk influenza, som gjorde mange bekymret, heriblandt kongen som ringede dagligt, han påbegyndte sit arbejde igen alt for tidligt og fik et tilbagefald, som endte med at give ham akut lungebetændelse (som før penicillin var alvorligt), høj feber og et langvarigt besvimelsesanfald. Brandes havde allerede året forinden klaget over træthed og var på vej til et exit fra politik pga. hans alder, da han mente at hans rolle i dansk politik var udspillet. Et hensyn til hans kones helbred var der også da hun led af tuberkulose, hvor den bedste kur var frisk luft, som med krigens udbrud var blevet besværliggjort, da det ikke var muligt at rejse sydpå som førhen. Lægen der undersøgte Brandes fandt ingen tegn på nogen form for forkalkning eller alderdomssygdomme. Danskerne var på denne tid ligeså bekymret over hvordan riget skulle klare sig uden finansminister, og der blev ikke direkte valgt en afløser, men en minister uden portefølje til at varetage

---

¹¹⁸ H. Koch, Anders Sandøe Ørsted. s. 266

¹¹⁹ Kaare R. Skou, Magtens Forblændelse. s. 306

¹²⁰ Ibid. s. 303

¹²¹ Kristian Hvidt, Edvard Brandes – et portræt af en radikal blæksprutte. s. 462

finansministerens opgaver.¹²² I juni 1917 bliver Brandes ramt af blindtarmsbetændelse og blev opereret for dette.¹²³

D. G. Monrad bliver i en biografi af Kai Just beskrevet som sydebukken for nederlaget i 1864, og der var skabt en myte af at han var uduelig og inkompetent som regeringsleder. I forhold til omstændighederne omkring Monrads død bliver der beskrevet at, han om morgenen den 28. marts 1887 drak te, hvorefter han gik ind på sit arbejdsværelse. Da Karen, hans datter kom ind til ham senere med hans medicin, kunne han ikke genkende hende, og han begyndte at mærke nogle stærke smerter i hjertet, kort efter døde han fuldt påklædt i sin lænestol, formentligt af et hjerteslag. Allerede siden 1881 havde Monrad haft smerter i sit bryst som strålede ud i den ene arm, især når han foretog sig noget fysisk, og måtte derfor nogle gange lige sætte sig ned for at sunde sig og fra 1886 forudså han sin snarlige død, og valgte at få lidt åndelig fred med de mennesker som havde forset sig mod ham.¹²⁴

Dette er blot nogle udpluk fra den store mængde af biografier der findes om danske toppolitikere, der findes mange forskellige biografier om enkeltpersoner, men omvendt er der også nogle biografier om danske toppolitikere der endnu ikke er skrevet om. Derfor har dette afsnits formål at være at se på hvad for en værdi man kan finde i biografierne, og se hvor meget sådan nogle kan gavne forskningen omkring toppolitikeres dødsårsager.

Hvad var Toppolitikernes socioøkonomiske baggrund?

I dette afsnit vil der blive set nærmere på Toppolitikernes Socioøkonomiske baggrund, altså hvilken samfundsklasse de forskellige toppolitikere kom fra, ud fra hvilket erhverv deres forældre havde haft. Det er stensikkert at Toppolitikere ud fra hvad teorien fortæller os, definitivt er en del af eliten i Danmark, det der her vil være interessant, er om hvorledes deres forældres erhverv og stilling i samfundet på forhånd ville tilskrive at toppolitikere skulle ende i toppen, eller om der har været en form for socialmobilitet netop for denne gruppe. Endnu en gang er Dansk Biografisk Leksikon valgt, da dette er kilden til de mest pålidelige og standardiseret data omkring toppolitikere, og da andre kilder ville være upraktiske at gennemsnøge efter disse informationer.¹²⁵

---

¹²² Ibid. s. 414-416

¹²³ Ibid. s. 422

¹²⁴ Kai Just, D.G. Monrad menneske og mand. s. 407

¹²⁵ Alle Erhverv som fædre til politikerne havde kan findes i bilag 3

Alle Toppolitikernes socioøkonomiske baggrund vil blive vurderet ud fra hvorvidt deres fædre befinder sig i hvilken klasse i løbet af deres liv, ud fra den teori omkring classesamfund som bliver opstillet i værket *Det danske classesamfund - Et socialt Danmarksportræt* her går forfatter ud fra befolkningens position i arbejdslivet opererer med uddannelse som et afgørende inddelingskriterium. De 5 klasser er: overklasse, højere middelklasse, middelklasse, arbejderklasse og underklasse.¹²⁶ I denne undersøgelse vil den højeste position i klasser erhvervene afgøre hvor de kommer til at lægge. Fordelingen ser således sådan ud:

Overklasse: For denne gruppe finder man mange forskellige erhverv, som er blevet besat af toppolitikernes fædre som, Politiske embeder af forskellige karakter, rådgivere for kongen/staten, større jordejere og adelige, officerer både fra hæren og flåden, Erhvervsledere, Specialister indenfor forskellige felter og højere offentlige embeder m.fl. I alt finder man i denne sociale klasse 90 af de fædre til toppolitikere og er den største klassebaggrund med flere længder.

Højere middelklasse: For denne gruppe finder man jordejere, offentligt ansatte med større ansvar og undervisere af højere rang. Alt i alt er der 21 fædre til toppolitikere her i denne sociale klasse.

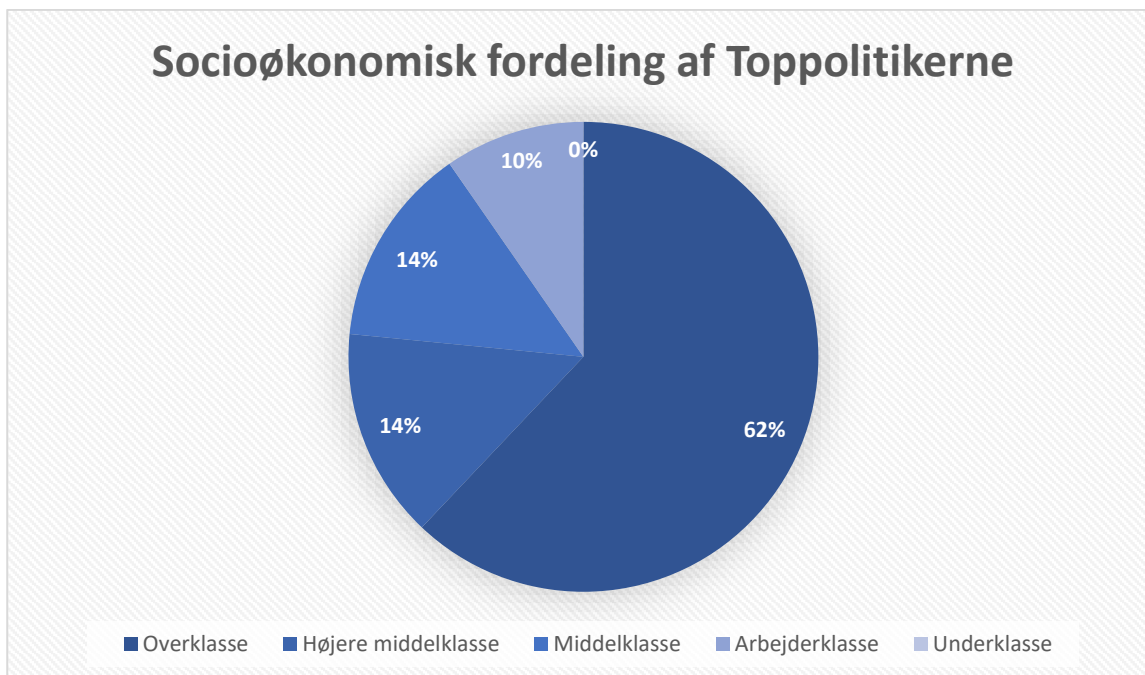
Middelklasse: Her finder man forskellige erhverv, bl.a. handlere med cigarer, lærreder, silke- og klædekrammer og almindelige grosserer og købmænd. Der er også lærere og håndværksmestre i denne kategori. Alt i alt finder man 20 forskellige fædre her i denne sociale klasse.

Arbejdsklasse: Her finder man det arbejdende folk, hvilket inkluderer bl.a. snedkere, skomagere, landmænd, arbejdsmænd og en elektroinstallatør. I denne sociale klasse er der kun 14 fædre og er den sociale klasse med mindst fædre i udover underklassen.

Underklasse: I denne sociale klasse finder vi ikke nogen fædre, hvilket er meget logisk set ud fra den betragtning at præmissen for denne undersøgelse er at dømme fædrene til toppolitikere ud fra deres højeste sociale klasse, og da langt de fleste i Danmark uanset om de endte i underklassen, alligevel på et eller andet tidspunkt fik prøvet at arbejde med et eller andet i løbet af deres liv. Derudover kan der være en underliggende teori omkring hvor stor den sociale mobilitet i Danmark var igennem historien op til 1972, her kunne dette bruges som eksempel på at den i hvert fald så ud til at knibe for den mobilitet mellem underklassen og overklassen hvor toppolitikere befinder sig.

---

¹²⁶ Lars Olsen, Niels Ploug, Lars Andersen, *Det danske classesamfund - Et socialt Danmarksportræt* s. 8-9

Figur 6: Socioøkonomisk fordeling af toppolitikerne i undersøgelsen.¹²⁷

Denne figur er lavet på baggrund af de data fra den foregående undersøgelse, og som man kan se på denne figur, er fordelingen af toppolitikerens socioøkonomiske baggrund fordelt således at 2/3 af dem har en overklasse baggrund og 1/3 er fordelt på de andre klasser, bortset fra underklassen, da ingen toppolitikere kommer fra denne sociale klasse. Det taler sit tydelige sprog at den sociale mobilitet for toppolitikerne for de flestes tilfælde ikke var tilstede, da toppolitikerne i de fleste tilfælde blev rekrutteret fra overklassen. Der er også en tendens til at toppolitikerne i de første perioder af tidslinjen før 1900-tallet ikke så ofte kom fra de nedre klasser, og det bliver først efter 1945 at man i stor stil ser socialdemokraterne komme med arbejderklasse forældre, hvis man ser nærmere på de data der underbygger figuren.

Kan man opstille et framework hvorfra man kan lave en samlet konklusion for undersøgelsen?

For denne undersøgelse er det underliggende spørgsmål også hvorvidt det at en toppolitiker har haft den position, det arbejdspress, den eksponering og ansvar som en "tung" ministerpost tilskriver skulle have haft en indflydelse på helbredet eller velvære. Der kan være fire konklusioner at drage i forhold til dødsårsag når man også skal sammenligne med den almene befolkning.

¹²⁷ Se Bilag 3

Hvilke dødsårsager er der hos toppolitikerne?	Fra arbejdspresset som toppolitiker	Ikke fra arbejdspresset som toppolitiker
Samme som den almene befolkning		
Ikke samme som den almene befolkning		

Tabel 3a: Sammenligningen mellem toppolitikerne og den almene befolkning.¹²⁸

Her bliver det i konklusionen hvilket kvadrant man skal sætte krydset, her er det jo også en overordnet vurdering da toppolitikerne fordi de er en gruppe kan befinde sig i alle fire kvadranter, men her må man forsøge at lave en generalisering og anerkende at alle toppolitikere ikke nødvendigvis passer ind i den generalisering.

Havde eliten der producerede Toppolitikerne i første del af tidslinjen, hvor infektionssygdomme stadig var meget dødbringende, særlige vilkår for at kunne undgå infektionssygdomme?

En af de mere bemærkelsesværdige ting ved Toppolitikerne er at de ikke dør af infektionssygdomme, da det meste af befolkningen i starten af perioden i undersøgelsen gør. Omran peger i sit værk på at " *The reduction of mortality in Europe and most western countries during the nineteenth century, as described by the classical model of epidemiologic transition, was determined primarily by ecobiologic and socioeconomic factors.*"¹²⁹ i forhold til vores undersøgelse er det relevant at have øje for de socioøkonomiske faktorer som han nævner, han uddyber disse med at de inkludere ernæring og hygiejne. Når man snakker om eliter er det en mulig forklaring på en bedre middellevetid, kunne være et helt andet forhold til hygiejne. Selvom bakterierne på daværende tidspunkt er en relativ ny opdagelse, så har eliten alligevel haft nogle forholdsregler der har været medvirkende til at opretholde en verden hvor hygiejnen var væsentligt bedre end for den almene befolkning. Her kunne man også pege på boligforholdene som var mere adskilt, større og ikke mindst mere rene end de boligforhold, særligt den almene befolkning et sted som især København levede under. En anden som også er blevet nævnt tidligere er adgangen til medicinsk ekspertise, hvilket ikke overraskende har været bedre end den almene befolkning, der som regel måtte nøjes med hvad end

¹²⁸ Tabel udarbejdet som illustration for konklusionen for sammenligningen mellem toppolitikere og den almene befolkning.

¹²⁹ Abdel R. Omran, *The Epidemiologic Transition: A Theory of the Epidemiology of Population Change*. s. 741 l. 16-19

der blev stillet dem til rådighed. Eksemplerne fra Vestmannaøerne og Wien viser også med tydelighed at allerede ved fødslen kunne den almene befolkning være meget mere udsat for sådan noget som bakterier end eliten, som på dette tidspunkt sikkert foretrak hjemmefødsler, under ordnede forhold, af en jordemoder eller læge som formodentlig generelt var renlig, og som havde adgang til håndklæder, vand og andet som sikkert var mere hygiejnisk behandlet end hvad for eksempel kvinderne på Vestmannaøerne måtte nøjes med under deres fødsel. Selvom eliten gjorde det rigtige, i forhold til at skabe gode rammer for f.eks. fødsel, så har de før de store gennembrud ikke haft meget mere adgang til pålideligt lægevidenskabelig viden på dette område end en almene befolkning. Dog har de jo som før omtalt haft adgangen til en bedre viden fra læger og behandlingsmuligheder end den generelle befolkning har haft.

Konklusion:

Toppolitikerne og befolkning har udviklet sig i hvert deres tempo, på den ene side har toppolitikerne oplevet en mindre stigning i middellevetiden, der som analysen har belyst i forvejen allerede, var meget høj, og selv i starten af perioden omkring midten af 1800-tallet finder man en gennemsnitsalder der er sammenlignelig med den generelle befolkning i 1972. På den anden side har vi en general befolkning der i midten af 1800-tallet har en meget lav middellevetid på omkring de 40 år, dog udvikler den sig kraftigt i takt med at både levestandarden hæves gevaldigt for den generelle befolkning, og at forskningen i medicin, sundhed og hygiejne begynder at tage fart. I forhold til arbejdet som toppolitiker kan man konkludere at arbejdstiden før i tiden og nu i tiden ligger på et meget højt niveau, og det kan for mange være svært at adskille arbejde og fritid, da det er et erhverv som tager mange lange timer på kontoret. Sammenligner man denne observation med datidens arbejdere, finder vi dog samme tendens og fra 1900-tallet kan man følge de gradvise forbedringer at arbejdernes arbejdstid, hvilket er en udvikling man ikke på samme måde finder hos toppolitikerne. Sammenligningen mellem psykisk krævende arbejde og fysisk krævende arbejde er svær at lave da der er nogle åbenlyse farlige aspekter ved det fysiske arbejde som er fraværende ved det psykisk krævende arbejde, man kan dog konkludere at begge former for arbejde kan være med til at nedslide vedkommende der udfører arbejdet på sigt. Hvad angår dødsårsagerne for toppolitikere kan man se nærmere på følgende tabel:

Hvilke dødsårsager er der hos toppolitikerne?	Fra arbejdspresset som toppolitiker	Ikke fra arbejdspresset som toppolitiker
Samme som den almene befolkning		
Ikke samme som den almene befolkning		

Tabel 3b: Sammenligningen mellem toppolitikerne og den almene befolkning.

Som det ses fra afsnittet omkring toppolitikernes arbejdspress, så er det ikke blevet påvist at dødsårsagerne skulle være kommet særligt af arbejdsrelateret årsager, dog kan det heller ikke udelukkes, hvorfor at krydset sættes med forbehold. Grunden til det er, da det ikke kan bekræftes, bliver krydset placeret i den del der siger at dødsårsagerne ikke kommer fra arbejdspresset, da der ikke findes bevis nok for at bevise det modsatte. Krydset bevæger sig i perioden der bliver undersøgt fra at toppolitikere ikke har samme dødsårsager som den almene befolkning, op til at i de senere år af tidsperioden og gradvist opbyggende igennem hele perioden bliver de samme dødsårsager som befolkningen har. De dødsårsager som toppolitikerne har igennem hele perioden er degenerative og menneskeskabte sygdomme som slog toppolitikerne ihjel, hvor det omvendt i starten af tidsperioden var epidemier og infektionssygdomme der slog den almene befolkning ihjel.

Litteratur- og kildeliste:

Bøger:

Skou, Kaare R., and Ulrik Brandt. *Dansk Politik A-Å: Leksikon*. Aschehoug, 2005.

Kjær, Ulrik, and Mogens N. Pedersen. *De Danske Folketingsmedlemmer: En Parlamentarisk Elite Og Dens Rekruttering, Cirkulation Og Transformation 1849-2001*. Aarhus Universitetsforl., 2004.

Johansen, Hans Chr. *Danish Population History: 1600-1939*. University Press of Southern Denmark, 2002.

Løkke, Anne. *Døden i Barndommen: Spædbørnsdødelighed Og Moderniseringsprocesser i Danmark 1800 Til 1920*. Gyldendal, 1998.

Christensen, Peter munk et al. *Den danske elite*. København Hans Reitzels Forlag, 2001

Bekker-Nielsen, Tønnes. *Gads Historieleksikon*. 5. udgave: Gad, 2016.

Mogensen, Gunnar Viby. *Socialhistorie: Kilder Og studieområder Vedr. Dansk Socialhistorie Efter 1890*. Akademisk Forl., 1975.

Porter, Roy. *Medicinens Historie: Fra Oldtid Til Nutid*. Rosinante, 2003.

Damgaard, Erik. *Folkets Styre: Magt Og Ansvar i Dansk Politik*. Aarhus Universitetsforlag, 2003.

Kjøller, Mette. *Folkesundhedsrapporten Danmark 2007: 2004, 2005, 2006*. Syddansk Universitet, 2007.

Nielsen, Niels Jul. *Virksomhed Og Arbejderliv: bånd, Brudflader Og Bevidsthed på B & W 1850-1920*. Museum Tusulanum, 2002.

Niklasson, Grit. *Sundhed, Menneske Og Samfund*. Samfundslitteratur. Narayana Press: Gylling, 2013

Olsen, Lars. Et al. *Det Danske Klasesamfund Et Socialt Danmarksportræt*. Gyldendal, 2012.

Internetsider:

“Tidligere Ministre: At Være Minister Er Et Kæmpe Privilegie.” *Nyheder 24 Timer i Døgnet - Seneste Nyt - Jp*, 28 Nov. 2016, www.jyllands-posten.dk/politik/ECE9186134/tidligere-ministre-at-vaere-minister-er-et-kaempe-privilegie/. - 31-12-2018

Thomas P. Boje: *komparativ metode i Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 31. december 2018 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=108622>

Den Danske Ordbog, www.ordnet.dk/ddo/ordbog?query=toppolitiker. 31-12-2018

Dansk Biografisk Leksikon - Vejledning til 3. udgave i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., Gyldendal 1979-84. Hentet 27. december 2018 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=300281>

“Regeringer Siden 1848.” *Statsministeriet*, www.stm.dk/_a_1620.html. – 31-12-2018

Danmarkshistorien.dk “Christian 4.s Pestforordning, 15. Januar 1625.” *Aarhus Universitet*, www.danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/christian-4s-pestforordning-1625/. 31-12-2018

Danmarkshistoren.dk “Forordning Om Koppevaccination, 3. April 1810.” *Aarhus Universitet*, www.danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/forordning-om-koppevaccination-1810/. 31-12-2018

Videnskab.dk “Store Opdagelser: Kokopper Og Vaccination.” *Hjem*, 16 May 2017, www.videnskab.dk/krop-sundhed/store-opdagelser-kokopper-og-vaccination. 31-12-2018

Whipps, Heather. "How Smallpox Changed the World." *LiveScience*, Purch, 23 June 2008, www.livescience.com/7509-smallpox-changed-world.html. 31-12-2018

"Ministrene." *Folketinget*, www.ft.dk/da/folkestyret/regeringen/ministrene. 31-12-2018

Ritzau. "FAKTA: Den Ugentlige Arbejdstid Siden 1900." *Kristeligt Dagblad*, Kristeligt Dagblad, 11 Aug. 2016, www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/fakta-den-ugentlige-arbejdstid-siden-1900. 31-12-2018

Ole Hasselbalch: *funktionær i Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 31. december 2018 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=80792>

"Historien Om Bekæmpelsen Af De Store Epidemier | Dansk Sygeplejehistorisk Museum, DSR." *DSR*, 17 Nov. 2018, www.dsr.dk/dshm/udstillinger/historien-om-bekaempelsen-af-de-store-epidemier. 31-12-2018

"Portrætter Af Verdens 12 Farligste Bakterier - Top 6." *Hjem*, 30 Aug. 2016, www.videnskab.dk/krop-sundhed/portraetter-af-verdens-12-farligste-bakterier-top-6. 31-12-2018

Videnskabelige artikler og publikationer:

Shah, Divyang. "Healthy worker effect phenomenon" *Indian journal of occupational and environmental medicine* vol. 13,2 (2009)

Rowbotham, Judith and Paul Clayton. "An unsuitable and degraded diet? Part three: Victorian consumption patterns and their health benefits" *Journal of the Royal Society of Medicine* vol. 101,9 (2008)

Batrinou, Menelaos. "The Length of Life and Eueria in Classical Greece." *Hormones*, vol. 7, no. 1, 2008

Publikation: *Befolkningen i 150 År - Danmarks Statistik.*

www.dst.dk/da/Statistik/Publikationer/VisPub?cid=4576. 31-12-2018

Publikation: *Dødelighed Og Erhverv 1996-2005* www.dst.dk/da/Statistik/Publikationer/VisPub?cid=014686.

31-12-2018

Publikation: *Finansministeriet. "Vederlagskommissionen Har Afgivet Sin Rapport."* *Finansministeriet,*

www.fm.dk/nyheder/pressemeddelelser/2016/01/vederlagskommissionen-har-afgivet-sin-rapport. 31-12-

2018

Publikation: *Sundhedsstyrelsen. "Stress i Danmark – hvad ved vi?"* www.sst.dk.

www.sst.dk/~media/4D04513E8FAF4B938D5808A68E685AC8.ashx. 31-12-2018

Christensen, Jørgen Grønnegård, *Mandariner og ministre. MedieKultur: Journal of Media and*

Communication Research, www.tidsskrift.dk/politica/article/download/68547/99602?inline=1. 31-12-2018

Omran, Abdel R. "The Epidemiologic Transition: A Theory of the Epidemiology of Population Change."

Milbank Quarterly, vol. 83, no. 4, Sept. 2005.

Kilder:

Andersen, Peter Ramskov., and Poul Duedahl. *J.C. Christensen: Dagbøger 1900-09*. Gyldendal, 2006.

Hjortdal, Helge. *Tre Røde Konger: Set Fra Sidelinjen: Erindringer*. Gyldendal, 2001.

Zahle, C. Th, and Tage Kaarsted. *Konseilspræsident C. Th. Zahles Dagbøger 1914-1917*. Jysk Selskab for Historie, 1974.

"Dansk Biografisk Leksikon." *Gyldendal - Den Store Danske*,

www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon. 31-12-2018

Mediestream, www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis.

Lidegaard, Bo. *Jens Otto Krag. 1962-1978*. Nordisk Forlag: København, 2002.

Tamm, Ditlev. *Konseilspræsidenten: Jacob Brønnum Scavenius Estrup*. Gyldendal, 1996.

Koch, Hans Ludvig Schelderup Parelius. *Anders Sandøe Ørsted*. Gad, 1896.

Skou, Kaare R. *Magtens Forblændelse: Hvordan Justitsminister P.A. Alberti Endte Som Danmarkshistoriens Største Svindler*. Peoples Press, 2016.

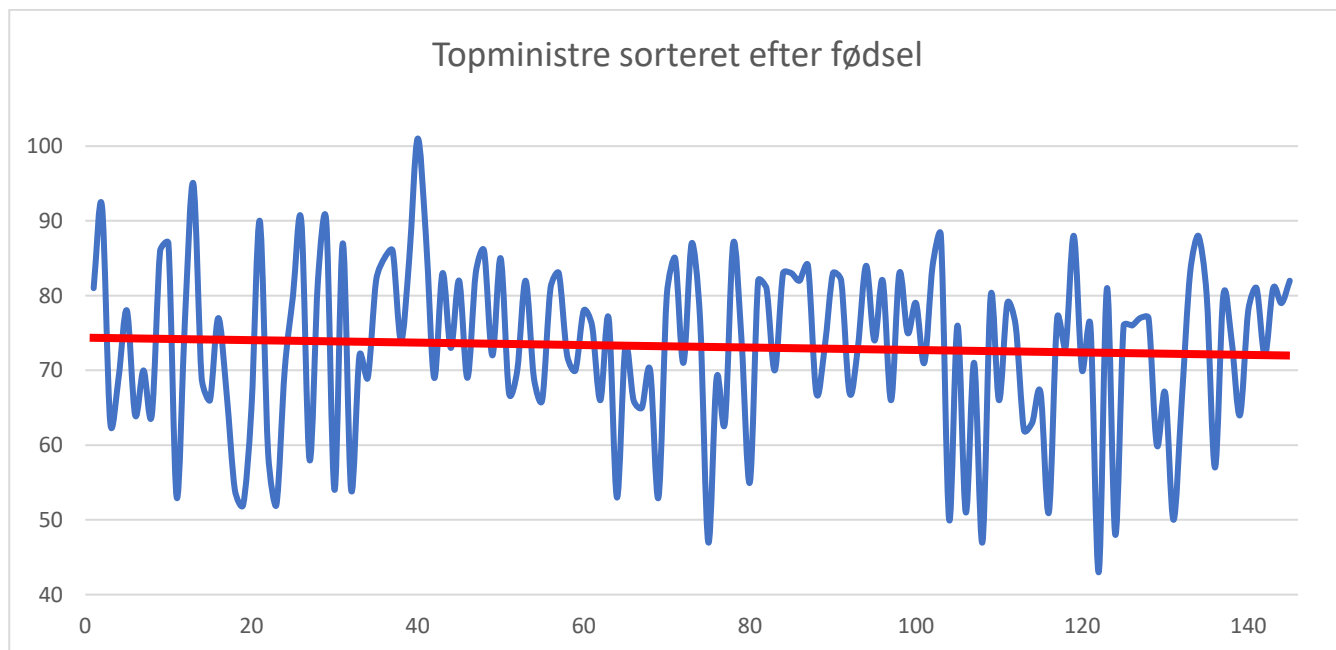
Hvidt, Kristian. *Edvard Brandes: Portræt Af En Radikal Blæksprutte*. Gyldendal, 1992.

Just, Kai. *D.G. Monrad: Menneske Og Mand: Riget, Magten Og Æren*. Hovedland, 2015.

Bilag:

Bilag 1: Topministre sorteret efter fødsel

Dataene der danner grundlag for bilag 1 kan findes i bilag 2.

Bilag 2: Tabel over Toppolitikeres alder. dataene baserer sig på dansk biografisk lektion

Løbenummer	Navn	Alder(Udregnet i år)
1	Hans Tabor (A)	81
2	Erik Ninn-Hansen ©	92
3	Egon Jensen (A)	63
4	Hilmar Baunsgaard (B)	69
5	Poul Møller (C)	78
6	Per Hækkerup (A)	64
7	K.B Andersen (A)	70

8	Jens Otto Krag (A)	64
9	Poul Hartling (V)	86
10	H.C. Toft ©	87
11	Poul Hansen (A)	53
12	Kjeld Philip (B)	77
13	Henry Grünbaum (A)	95
14	Helga Pedersen (V)	69
15	Viggo Kampmann (A)	66
16	Lars P. Jensen (A)	77
17	Hans Hækkerup (A)	67
18	H.C. Hansen (A)	54
19	Aksel Møller (C)	52
20	Poul Sørensen ©	65
21	K. Axel Nielsen (A)	90
22	Hans R. Knudsen (A)	59
23	Hans Hedtoft (A)	52
24	Erik Eriksen (V)	70
25	Knud Thestrup ©	80
26	Thorkild Kristensen (V)	90
27	Gustav Rasmussen (A)	58
28	Harald Petersen (u.p.)	82
29	Carl Petersen (A)	90
30	J. Christmas Møller (C)	54
31	Ole Bjørn Kraft (C)	87
32	Ejnar Kjær (V)	54
33	S. Unmack Larsen (S)	72
34	Alsing Andersen (S)	69
35	Søren Olesen (E)	82
36	J.S. Smørum (A)	85
37	Jørgen Jørgensen (R)	86
38	A. L. H. Elmquist (V)	74
39	Bertel Dalgaard (R)	85

40	N. Busch-Jensen (A)	101
41	Johannes Kjærbøl (A)	88
42	Kristian Sindballe	69
43	N. Arnth-Jensen (V)	83
44	Vilhelm Buhl (S)	73
45	Knud Kristensen (V)	82
46	E. Thune Jacobsen (u.p.)	69
47	K.K. Steincke (A)	83
48	C. V. Bramsnæs (S)	86
49	K. H. Kofoed (u.p.)	72
50	Erik Scavenius (u.p.)	85
51	Th. Madsen-Mygdal (V)	67
52	O. C. Scavenius	70
53	Svenning Rytter (V)	82
54	Th. Stauning (S)	69
55	Harald Scavenius (u.p.)	66
56	H. P. Hansen (S)	81
57	Frits T. Bülov (V)	83
58	Oluf Kragh (V)	72
59	C. N. Hauge (S)	70
60	P. Munch ®	78
61	H.P. Hjerl Hansen	76
62	Carl Moltke (u.p.)	66
63	W. Oxholm	77
64	Sigurd Berg (V)	53
65	A. M. Koefoed	73
66	Ove Rode (R)	66
67	H. Vedel	65
68	F. Schrøder	70
69	Charles Brun (V)	53
70	C. Th. Zahle (R)	80
71	L. Moltesen (V)	85

72	C. M. T. Cold(u.p.)	71
73	J. Jensen-Sønderup (V)	87
74	Henri Konow	77
75	Vilhelm Lassen (V)	47
76	Otto Liebe	69
77	C. W. Ahlefeldt-Laurvig(en) (V)	63
78	M. P. Friis	87
79	J. C. Christensen (V)	74
80	Svend Høgsbro (V)	55
81	N. Neergaard (V)	82
82	P. A. Alberti (V)	81
83	Enevold Sørensen (V)	70
84	V. Bardenfleth	83
85	Frederik C.O. Raben-Levetzau (V)	83
86	Christopher Hage (V)	82
87	Edvard Brandes (R)	84
88	Ludwig Bramsen	67
89	J. H. Deuntzer (V)	73
90	Klaus Berntsen (V)	83
91	Hannibal Sehested	82
92	H. Hørring	67
93	Johan Ludvig (Louis) Carl Christian Tido Holstein (V)	73
94	Tage Reedtz-Thott	84
95	William Scharling	74
96	C. Goos	82
97	N.R. Rump	66
98	Chr. Lüttichau	83
99	J. Nellesmann	75
100	Frederik Tobiesen	79
101	Carl v. Nutzhorn	71
102	N.F. Ravn	84
103	J.B.S. Estrup	88

104	Fr. Moltke	50
105	C.S. Klein	76
106	Carl Frederik Blixen Finecke	51
107	Otto Rosenørn-Lehn	71
108	C. Leuning	47
109	E. Heltzen	80
110	Erik Skeel	66
111	C.E. Krag-Juel-Vind-Frijs	79
112	A.F. Krieger	76
113	Theodor Rosenørn-Teilmann	62
114	C.A. Fønnesbech	63
115	Chr. v. Jessen	67
116	Regnar Westenholz	51
117	Ludvig Holstein-Holsteinborg	77
118	Wilhelm Sponeck	73
119	M.H. Rosenørn	88
120	C.E. Fenger	70
121	George Quaade	76
122	F.M. Knuth	43
123	C.G. Andræ	81
124	C.E. Rotwitt	48
125	C.C. Hall	76
126	D.G. Monrad	76
127	H. Rasmussen Carlsen	77
128	Wolfgang Haffner	77
129	Orla Lehmann	60
130	W. Scheel-Plessen	67
131	C.E. Bardenfleth	50
132	Carl Simony	66
133	A.L. Casse	83
134	F. Tillisch	88
135	Wilhelm Michelsen	80

136	Holger Reedtz	57
137	A.W. Scheel	80
138	I.J. Unsgaard	74
139	P.G. Bang	64
140	L.N. Scheele	78
141	C.N. David	81
142	C.A. Bluhme	72
143	Christian Jacob Cosmus Bræstrup	81
144	A.W. Moltke	79
145	A.S. Ørsted	82

Bilag 3: Tabel over toppolitikernes socioøkonomiske baggrund. dataene basere sig på Dansk biografisk leksikon

Løbenummer	Navn	
1	Hans Tabor (A)	elektro-installatør
2	Erik Ninn-Hansen ©	gårdejer
3	Egon Jensen (A)	brænderiarbejder
4	Hilmar Baunsgaard (B)	forvalter
5	Poul Møller (C)	prokurist
6	Per Hækkerup (A)	redaktør, senere borgmester
7	K.B Andersen (A)	snedkermester
8	Jens Otto Krag (A)	cigarhandler
9	Poul Hartling (V)	kommunelærer
10	H.C. Toft ©	dyrlæge, senere proprietær
11	Poul Hansen (A)	snedker
12	Kjeld Philip (B)	grosserer
13	Henry Grünbaum (A)	skomagermester
14	Helga Pedersen (V)	forpagter, senere proprietær

15	Viggo Kampmann (A)	mølleeejer, senere grosserer
16	Lars P. Jensen (A)	arbejdsmand, senere forretningsfører i Dansk papirarb. Forbund
17	Hans Hækkerup (A)	redaktør, senere borgmester
18	H.C. Hansen (A)	skomager, senere skomagemester
19	Aksel Møller (C)	prokurist
20	Poul Sørensen ©	branddirektør, borgmester
21	K. Axel Nielsen (A)	lærer, senere revisor i direktoratet for sygekassevæsenet
22	Hans R. Knudsen (A)	oprindelig matros, men blev redaktør af Vesterhimmerlands Social-Demokrat i Løgstør og medlem af byrådet.
23	Hans Hedtoft (A)	Skrædder
24	Erik Eriksen (V)	Gårdejer
25	Knud Thestrup ©	Dyrlæge
26	Thorkild Kristensen (V)	gårdejer, senere købmand
27	Gustav Rasmussen (A)	overretssagfører
28	Harald Petersen (u.p.)	herredsfuldmægtig, exam.jur., senere sagfører, kancelliråd
29	Carl Petersen (A)	arbejdsmand
30	J. Christmas Møller (C)	bogholder, senere vekselerer
31	Ole Bjørn Kraft (C)	dr.phil., assistent i Rigsarkivet, senere viceinspektør ved statsfængslet i Horsens
32	Ejnar Kjær (V)	lærer
33	S. Unmack Larsen (S)	inspektør ved Århus fattigvæsen, exam. jur.

34	Alsing Andersen (S)	tidligere skomagersvend, forvalter på Arbejdernes fællesbageri, senere rådmænd, folketingsmand
35	Søren Olesen (E)	gårdejer
36	J.S. Smørum (A)	landpostbud
37	Jørgen Jørgensen (R)	gårdmand
38	A. L. H. Elmquist (V)	kreditforeningsdirektor, overretssagfører
39	Bertel Dalgaard (R)	proprietær
40	N. Busch-Jensen (A)	maskinmester, senere fabrikbestyrer
41	Johannes Kjærboel (A)	sognepræst
42	Kristian Sindballe	Plejef.: bolsmand
43	N. Arnth-Jensen (V)	skomager, senere brugsuddeler
44	Vilhelm Buhl (S)	avlsbruger, senere gårdejer
45	Knud Kristensen (V)	gårdejer
46	E. Thune Jacobsen (u.p.)	dr.med.
47	K.K. Steincke (A)	lærer, senere overlærer
48	C. V. Bramsnæs (S)	husmand, skomager
49	K. H. Kofoed (u.p.)	avlsbruger
50	Erik Scavenius (u.p.)	cand.polit., kammerherre
51	Th. Madsen-Mygdal (V)	landstingsmand, statsrevisor
52	O. C. Scavenius	godsejer, politiker
53	Svenning Rytter (V)	gårdejer
54	Th. Stauning (S)	karetmager
55	Harald Scavenius (u.p.)	godsejer, senere kammerherre
56	H. P. Hansen (S)	- arbejdsmand
57	Frits T. Bülov (V)	byskriverfuldmægtig, exam. jur., senere auktionsholder
58	Oluf Kragh (V)	maleremester
59	C. N. Hauge (S)	gårdejer

60	P. Munch ®	landmand, møller
61	H.P. Hjerl Hansen	snedker, landmand
62	Carl Moltke (u.p.)	greve
63	W. Oxholm	postmester, kaptajn
64	Sigurd Berg (V)	lærer, folketingsmand
65	A. M. Koefoed	adjunkt, senere rektor
66	Ove Rode (R)	højskoleforstander, dr.phil.
67	H. Vedel	departementschef i udenrigsministeriet, senere direktør for dette
68	F. Schrøder	major, senere oberst i ingeniørkorpset
69	Charles Brun (V)	kaptajn i artilleriet, senere generalmajor, kammerherre
70	C. Th. Zahle (R)	skomagermester
71	L. Moltesen (V)	gårdejer
72	C. M. T. Cold(u.p.)	overhofretsjustitiarius
73	J. Jensen-Sønderup (V)	gårdejer
74	Henri Konow	skibsreder
75	Vilhelm Lassen (V)	møller
76	Otto Liebe	højesteretsadvokat
77	C. W. Ahlefeldt-Laurvig(en) (V)	lensgreve
78	M. P. Friis	løjtnant ved 4. jægerkorps
79	J. C. Christensen (V)	gårdejer
80	Svend Høgsbro (V)	politiker
81	N. Neergaard (V)	sognepræst
82	P. A. Alberti (V)	prøveprokurator, senere overrets-prokurator, folketingsmand
83	Enevold Sørensen (V)	skibsfører
84	V. Bardenfleth	stiftamtmand, senere justitsminister

85	Frederik C.O. Raben-Levetzau (V)	lensgreve
86	Christopher Hage (V)	købmand, vicekonsul
87	Edvard Brandes (R)	grosserer
88	Ludwig Bramsen	grosserer
89	J. H. Deuntzer (V)	arkitekt og murermester
90	Klaus Berntsen (V)	gårdejer
91	Hannibal Sehested	stamhusbesidder, senere kammerherre
92	H. Hørring	urtekræmmer
93	Johan Ludvig (Louis) Carl Christian Tido Holstein (V)	lensgreve
94	Tage Reedtz-Thott	lensbaron
95	William Scharling	professor
96	C. Goos	regimentskirurg, senere overlæge i hæren, dr.med.
97	N.R. Rump	glarmester
98	Chr. Lüttichau	kammerherre
99	J. Nellesmann	fuldmægtig ved Sjællands stifts verdslige kontor, senere hospitalsforstander i Slagelse, kancelliråd
100	Frederik Tobiesen	kaptajn, senere oberst
101	Carl v. Nutzhorn	premierløjtnant, senere major, branddirektør
102	N.F. Ravn	lærredshandler
103	J.B.S. Estrup	lektor, senere godsejer
104	Fr. Moltke	lensgreve
105	C.S. Klein	overretsprokurator, senere byskriver i Stege og herredsfoged i Møns hrd., justitsråd
106	Carl Frederik Blixen Finecke	baron
107	Otto Rosenørn-Lehn	major, senere oberst

108	C. Leuning	herredsfoged i Øster Flakkebjerg hrd., senere byfoged i Sorø, konferensråd
109	E. Heltzen	kaptajn i artilleriet, senere oberstløjtnant, kammerherre
110	Erik Skeel	underretsprokurator
111	C.E. Krag-Juel-Vind-Frijs	lensgreve
112	A.F. Krieger	kommandørkaptajn
113	Theodor Rosenørn-Teilmann	amtmand, kammerherre, senere stiftamtmand i Århus
114	C.A. Fonnesbech	silke- og klædekræmmer
115	Chr. v. Jessen	stiftamtmand
116	Regnar Westenholz	byfoged
117	Ludvig Holstein-Holsteinborg	lensgreve
118	Wilhelm Sponeck	herredsfoged, senere stiftamtmand, rigsgreve
119	M.H. Rosenørn	ritmester, senere generalkrigskommissær
120	C.E. Fenger	sognepræst
121	George Quaade	kaptajn, senere generalmajor
122	F.M. Knuth	greve, amtmand, kammerherre
123	C.G. Andræ	kaptajn ved 3. jyske infanteriregiment
124	C.E. Rotwitt	toldkasserer
125	C.C. Hall	bødkermester, oberstløjtnant i det borgerlige infanteri
126	D.G. Monrad	kopist i rentekammeret, senere foged i Nordlandene
127	H. Rasmussen Carlsen	godsejer
128	Wolfgang Haffner	oberst, senere generalløjtnant
129	Orla Lehmann	kommittet, justitsråd, senere konferensråd

130	W. Scheel-Plessen	gehejmekonferensråd
131	C.E. Bardenfleth	kaptajnløjtnant, guvernør, senere kontreadmiral
132	Carl Simony	købmand
133	A.L. Casse	glarmester, premierløjtnant og lotterikollektør
134	F. Tillisch	oberst
135	Wilhelm Michelsen	rådmand og stadssekretær
136	Holger Reedtz	godsejer
137	A.W. Scheel	kaptajn af infanteriet, senere byfoged i Fredrikstad
138	I.J. Unsgaard	landinspektør, kammerråd
139	P.G. Bang	res. kapellan i Asminderød, senere domprovst i Roskilde
140	L.N. Scheele	toldforvalter i Itzehoe, premierløjtnant, senere oberstløjtnant, kammerherre
141	C.N. David	grosserer
142	C.A. Bluhme	premierløjtnant, senere kommandør
143	Christian Jacob Cosmus Bræstrup	læge, senere provinsialfysikus i Lolland-Falsters stift, dr. med.
144	A.W. Moltke	Gehejmestatsminister
145	A.S. Ørsted	apoteker, senere assessor pharmaciae